

**VILNIAUS PEDAGOGINIS UNIVERSITETAS
ISTORIJOS FAKULTETAS
LIETUVOS ISTORIJOS KATEDRA**

Raimundas Trinkūnas
Lietuvos lokalinės istorijos specialybės
II kurso magistrantas

II LIETUVOS SEIMAS 1923 -1926 M.

Magistro darbas

Magistrantas _____
(parašas)
Raimundas Trinkūnas

Leidžiama ginti:

IF Dekanas _____
(parašas)

Doc. dr. Eugenijus Jovaiša

Darbo vadovas _____
(parašas)
Prof. habil. dr. Liudas Truska

darbo įteikimo data: _____

Registracijos numeris: _____

Vilnius, 2007

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas magistro darbas „II Lietuvos Seimas 1923 – 1926 m.“:

1. Autoriaus atliktas savarankiškai, jame nėra pateikta kitų autorių medžiagos kaip savos, nenurodant tikrojo šaltinio.
2. Nebuvo to paties autoriaus pristatytas ir gintas kitoje mokymo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje.
3. Nepateikia nuorodų į kitus darbus, jeigu jų medžiaga nėra naudota darbe.
4. Pateikia visą naudotos literatūros sąrašą.

Raimundas Trinkūnas
(studento vardas, pavardė)

_____
(parašas)

TURINYS

ĮVADAS	4
I. POLITINĖ SITUACIJA II SEIMO RINKIMŲ IŠVAKARĖSE	10
II. II. SEIMO RINKIMAI:	
1. Rinkimai	13
2. Rinkimų rezultatai – balsų pasiskirstymas	19
3. Kiekybinė ir kokybinė naujojo Seimo sudėtis	21
III. ANTROJO SEIMO VEIKLA:	
1. Vidaus gyvenime:	
1.1. Politinėje sferoje	26
1.2. Tautinių mažumų atžvilgiu	35
1.3. Ekonominėje srityje	41
1.4. Švietime ir kultūroje	44
2. Užsienio politikoje	48
IŠVADOS	53
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	55
SANTRAUKA	61
SANTRUMPOS	63
PRIEDAI	64
MAGISTRANTO PASKELBTI DARBAI	78

IVADAS

Lietuva, 1918 m. paskelbusi nepriklausomybę, pasuko demokratijos keliu. Lietuvos piliečiai galėjo tiesiogiai rinkti atstovus į Seimą, kurie atstovautų jų interesams ir lūkesčiams. Pastarąją instituciją suprantame, kaip įstatymų leidimo ir svarbiausias tautos atstovavimo organas. Visa tai rodo šios institucijos svarbą, bei būtinumą istorikams ištirti tarpukario Lietuvos Seimus, kad galėtų išsamiau pažinti tą laikmetį ir jos visuomenę.

Moderniojo parlamentarizmo pradžia siejama su Steigiamojo Seimo išrinkimu 1920 m. Neatsitiktinai tyrinėtojai daugiausia domėjosi šio Seimo veikla dėl jo atliktų darbų: priimta konstitucija, įvestas litas, pradėta vykdyti žemės reforma, įsteigtas Lietuvos universitetas ir t.t. Pasirinkta Antrojo Seimo tema istoriografijoje susilaukė pernelyg mažai dėmesio ko nebūtų galima pasakyti apie kitus to meto Seimus. Tikriausiai tam įtakos turėjo, kad šis Seimas išdirbęs visą kadenciją nepasižymėjo tokiais bruožais, kaip Pirmasis, kuris buvo paleistas ir Trečiasis, dėl įsigalėjusio A. Smetonos autoritarinio režimo, turėjęs nutraukti savo veiklą. Norint, kad neliktų parlamentarizmo istorijos tyrimuose spragų, vis dar lieka aktualu išsamiau pažinti šio Seimo veiklą ir atliktus darbus.

Temos problematika yra tai, kad istoriografijoje nėra išsamaus mokslinio darbo apie Antrąjį Seimą, tik galime rasti veikalų trumpai pristatančių Seimą arba tam tikrus jo aspektus. Šio darbo **objektas** – Antrasis Seimas ir jo veikla. Tyrimo **chronologinės ribos** atitinka II Seimo išrinkimą 1923 m. gegužės 13 d. – paskutinis posėdis 1926. kovo 26 d. Darbe bus bandoma aptarti ne tik Seimo veiklą, bet ir jo sudėties kokybinius ir kiekybinius rodiklius.

Šio darbo **tikslas** – išanalizuoti Antrojo Seimo veiklą ir įvertinti atliktus darbus. Tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**: 1. pateikti politinės situacijos II Seimo išvakarėse apžvalgą, 2. išanalizuoti Antrojo Seimo rinkimų eigą ir rezultatus, 3. pristatyti Seimo kiekybinius ir kokybinius rodiklius, bei 4. atskleisti atliktus Seimo darbus vidaus ir užsienio politikoje.

Darbo pirmojoje dalyje „Politinė situacija II Seimo išvakarėse“ trumpai pristatoma to meto politinė situacija ir priežastys nulėmusios I Seimo paleidimą. Antroje dalyje „Seimo rinkimai“ apžvelgiama Antrojo Seimo rinkimų kampanija ir rezultatai, kur ir kaip buvo balsuojama, kaip pasiskirstė vietos Seime, visa tai lyginant su Pirmojo Seimo rinkimų rezultatais. Aptariami Seimo kokybiniai ir kiekybiniai rodikliai: balsų pasiskirstymas, frakcijų įvairovė, atstovų socialiniai rodikliai: amžius, išsilavinimas, iki rinkimų turėta profesija arba užsiėmimas, lyčių santykis ir t.t.

Paskutinėje dalyje „Seimo darbai“ stengiamasi parodyti Seimo nuveiktus darbus (1923 – 1926m.) tiek vidaus (per atskiras sritis: politiniai partijų santykiai, ekonomika – ūkis ir finansai, tautinių mažumų veikla ir švietimas bei kultūra), tiek užsienio politikoje.

Rašant darbą, remtasi ir naudotasi keliais tyrimo metodais. Dėl specialių tyrimų ir jų apibendrinimų stokos darbe išliko aktualus tradicinis faktų "nustatymo" ir atrinkimo metodas. Taip pat naudotasi istoriniuose tyrimuose įprastais istoriniu aprašomuoju bei analizės ir sintezės metodais.

Lyginamasis metodas naudojamas tam, kad būtų palyginami Pirmojo ir Antrojo Seimo rinkimų rezultatai, balsų pasiskirstymai, taip siekiant išvelgti, kokios vyravo tendencijos arba kaip keitėsi balsavimo rezultatai.

Literatūros apžvalga.

Nors istoriografijoje galima aptikti įvairių straipsnių, aptariančių tarpukario Seimus, tačiau trūksta išsamios analizės ar tyrimų apie II Seimo veiklą.

Tarpukario Lietuvoje nebuvo išleista specialių mokslinių darbų skirtų parlamentarizmui. Galima išskirti proginius straipsnių rinkinius, kuriuose gana populiariai apžvelgiami Lietuvos pasiekimai politinėje, ekonominėje, kultūrinėje ir kitose srityse. Straipsnių rinkinyje „Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis“ bene pirmą kartą Seimų darbus plačiau mėgino apžvelgti J.Purickis¹. Autorius gana plačiai aptaria II Seimo rinkimus, jų rezultatus, partijų santykius, tačiau pasigendama kritinio Seimo veiklos įvertinimo. 1938 m. pasirodė antras panašaus pobūdžio straipsnių rinkinys „Lietuva 1918 - 1938“. Straipsniai parašyti valdant A. Smetonai, todėl darbuose stengiamasi pateisinti A. Smetonos autoritarinį valdymą, labiau akcentuojant jo valdymo laikotarpiu pasiektus rezultatus. 1924 m. Klaipėdoje buvo išleista Steigiamojo Seimo narių biografijos², pastarajame rinkinyje aprašomi dalis parlamentarų, kurie pateko į Antrąjį Seimą. Žinios yra enciklopedinio pobūdžio, kuriomis galima remtis rašant Seimo narių biogramas.

Išivijoje autoriai gana aktyviai rašė įvairiais tarpukario politikos klausimais. Tautininkas Jonas Švoba savo veikale „Seiminė ir prezidentinė Lietuva“³ pristato tarpukario Lietuvos seimus taip pat ir Antrąjį Lietuvos Seimą, deja pastarajam skirdamas vos kelis puslapius: trumpai pristatydamas rinkimus, nuveiktus svarbesnius darbus ir pan. Pažymėtina, kad autorius monografiją rašė JAV, negalėdamas remtis Lietuvos archyvais, tik panaudodamas išivijoje esančių istorikų darbus. Todėl darbe nėra išsamiai ir visapusiškai aptarta tarpukario Lietuvos parlamentarizmo

---

¹ Purickis J. Seimų laikai // Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis. - K.,1990.-P.103-138.

² Trumpos Steigiamojo seimo narių biografijos. Su atvaizdais. - Klaipėda.-1924.

³ Švoba J. Seiminė ir prezidentinė Lietuva. - V., 1990.

situacija. Čia reikėtų išskirti V. Viliamo straipsnį¹ apie Antrąjį Seimą, kuris buvo paskelbtas leidinyje „Tėvynės Sargas“. Autorius straipsnyje stengėsi labiau pateisinti LKDP vykdytą politiką, kaltiną LVLS frakciją koalicijos sugriovimu ir pan. Gana išsamiai P. Maldeikis² yra aprašęs Krikščionių demokratų veikėjo Mykolo Krupavičiaus gyvenimą ir atliktus darbus. Akcentuojami M. Krupavičiaus pasiekimai vykdant žemės reformą. Apie socialdemokratų veiklą rašė J. Vilčinskas³, autorius apžvelgė Lietuvos socialdemokratijos istoriją, epizodiškai paminėdamas ir LSDP veiklą II Seime. Lietuvos užsienio politikos problemas tyrinėjo: istorikas Z. Ivinskis, straipsnyje „Lietuvos ir Sovietų Sąjungos santykių dvidešimtmetis (1919 - 1939)“⁴ nušvietė kaip buvo vedamos derybos tarp Lietuvos ir Sovietų Sąjungos, Vatikano ir Lietuvos santykius mėgino aptarti V. Pavalkis⁵. Bostone išleistoje „Lietuvių enciklopedijoje“ autoriai pateikė konkrečios faktologinės informacijos apie Lietuvos Seimus M. Mackevičius⁶, apie to meto politines partijas V. Vaitiekūnas⁷, R. Skipitis⁸, J. Audėnas⁹, A. Bendorius¹⁰.

Sovietmečiu taip pat buvo skirtas dėmesys tarpukario Lietuvos politinei istorijai. Reikėjo parodyti „buržuazinės Lietuvos“ vykdytą „neigiamą politiką“ darbininkijos atžvilgiu, pagrįsti klasių kovas ir pan. Vienas iš panašaus pobūdžio mėginimų buvo I. Gricevičiūtės darbas¹¹ išleistas 1953 m., kuriame aptariamas ir II Seimas. Autorė, pasitelkusi komunistinę frazeologiją, kaltino LKDP, kad dėl jos vykdomos politikos išaugo bedarbių skaičius, melagingai vykdoma žemės reforma, prasta švietimo būklė. Galima paprieštarauti tokiems teiginiams, nes II Seimo laikotarpiu buvo priimti pradinių ir vidurinių mokyklų įstatymai, plečiamas mokyklų tinklas, įsteigta Žemės Ūkio akademija, sumažintas darbininkams darbo laikas iki 8 val. ir t.t. Gana analogiškus teiginius dėstė ir E. Dirvelė veikale „Klasių kova Lietuvoje 1926 metais“¹² kritikuodamas visas to meto partijas. Vis dėlto reikia pažymėti, kad šiuo metu buvo parašyta ir išliekamąją vertę turinčių darbų. Atmetus visą ideologinę frazeologiją gana išsamiai II Seimo rinkimus, jų rezultatus, frakcijų pasiskirstymą yra

---

¹ Viliamas V. Antrasis Lietuvos Seimas // Tėvynės sargas. Kultūros, visuomenės, politikos ir socialinių mokslų žurnalas. – 1956. – Nr. 1. – P.51-61.

² Maldeikis P. Mykolas Krupavičius. –Chicago, Illinois., 1975.

³ Vilčinskas J. Lietuvos socialdemokratija kovoje dėl krašto nepriklausomybės. Istorinė apžvalga. – London., 1985.

⁴ Ivinskis Z. Lietuvos ir Sovietų Sąjungos santykių dvidešimtmetis (1919 - 1939) // Aidai. Mėnesinis kultūros žurnalas. – 1969. Birželis. – Nr.6-8.

⁵ Pavalkis V. Lietuvos ir Vatikano diplomatiniai santykiai 1918 – 1940 // Aidai. Mėnesinis kultūros žurnalas. – 1972. Rugsėjis. – Nr.6.

⁶ Mackevičius M. Seimas // Lietuvių enciklopedija. - Boston., 1962. - T.27.-P.165-166.

⁷ Vaitiekūnas V. Lietuvos Darbo Federacija // Lietuvių enciklopedija. - Boston.,1958. - T.16.-P.109.

⁸ Skipitis R. Ūkininkų partija // Lietuvių enciklopedija. - Boston.,1965. - T.32.-P.141-143.

⁹ Audėnas J. Valstiečiai liaudininkai // Lietuvių enciklopedija. - Boston.,1965.-T.33.-P.69-73.

¹⁰ Bendorius A. Krikščionys demokratai // Lietuvių enciklopedija. - Boston.,1958.-T.13.-P.110-112.

¹¹ Gricevičiūtė I. Antiliaudinė krikščionių demokratų partijos politika Lietuvoje (1920-1926 m.). –V., 1953

¹² Dirvelė E. Klasių kova Lietuvoje 1926 metais. – V., 1961.

aptarusi S. Noreikienė savo straipsnyje¹. Istorikė aptarė LKDP, LSDP, LVLS partijų dalyvavimą Seimo rinkimuose, kita vertus, sunku objektyviai suprasti komunistų partijos nesėkmės priežastis Seimo rinkimuose. Tikriausiai prie LKP nesėkmės prisidėjo, jog partija neturėjo daug savo šalininkų, kad užtektų gauti renkamąjį skaičių, be to, darbininkams atstovavo kitos partijos: socialdemokratai ir Darbo federacija. Faktologine prasme gana vertingas 1978 m. S. Noreikienės parašytas vienas iš veikalų „Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1919 – 1926 metais“ skyrių apie II Seimą.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, istorikai ėmėsi gana aktyviai tirti tarpukario Lietuvos istorijos problemas. Ko gero didžiausias dėmesys, dėl objektyvių priežasčių, buvo skirtas politinei istorijai. Tačiau didesnio darbo apie II Seimą nesulaukta. Tam tikrų žinių apie II Seimo veiklą galima rasti istorikų darbuose, kurie yra skirti vienai ar kitai to meto asmenybei: A. Eidintas savo veikale „Antanas Smetona“² per šią asmenybę parodo tautininkų veiklą, aptaria tautininkų partijos į II seimą nepatekimo priežastis. Analogiškų žinių galima rasti ir L. Truskos monografijoje „Antanas Smetona ir jo laikai“³, be to, autorius išreiškia A. Smetonos požiūrį į to meto įvykius. Ilgūnas G. savo darbe „Steponas Kairys“⁴ aptaria socialdemokratų partijos veiklą Seime, kartu trumpai apžvelgdamas ir kitų partijų santykius su LSDP. Autorius analogiškai tą daro ir kitame savo darbe⁵ apie Kazį Grinių tik šį kartą per LVLS prizmę. A. Eidintas veikalė⁶ analizuoja A. Stulginskio gyvenimo veiklą, kartu pateikdamas žinių ir apie Antrąjį Seimą. Čia galima rasti duomenų apie Antrojo Seimo rinkimus, rezultatus bei pagrindinius Seimo darbus. Reikia pastebėti, kad visa Seimo veikla aptariama daugiau per LKDP veiklos prizmę.

2000 m. Danutė Stakeliūnaitė apgynė disertaciją tema „Valstiečiai liaudininkai Lietuvos Respublikos Vidaus politikoje 1918 m. pabaigoje – 1926 m.: parlamentinė veikla.“⁷ Istorikė atskleidžia valstiečių liaudininkų veiklą tarpukario Lietuvos Seimuose, taip pat ir Antrajame Seime. Aptariama valstiečių liaudininkų ir krikščionių demokratų koalicijos (1923 m.) sudarymo sąlygos, veikla ir santykiai. Autorė atskleidžia koalicijos žlugimo priežastis, tačiau daugiau iš valstiečių liaudininkų pusės.

---

¹ Noreikienė S. Buržuazinės partijos seimų rinkimuose buržuazinio parlamentarizmo režimo Lietuvos metais (1920 - 1926). 3. II seimo rinkimai // MADA., 1979.- T.1 (66).- P. 79-91.

² Eidintas A. Antanas Smetona.-V.,1990.

³ Truska L. Antanas Smetona ir jo laikai.-V.,1996.

⁴ Ilgūnas G. Steponas Kairys.-V.,2002.

⁵ Ilgūnas G. Kazys Grinius. – V., 2000.

⁶ Eidintas A. Aleksandras Stulginskis. - V., 1995.

⁷ Stakeliūnaitė D. Valstiečiai liaudininkai Lietuvos Respublikos Vidaus politikoje 1918 m. pabaigoje – 1926 m.: parlamentinė veikla. (disertacijos rankraštis).- K., 2000.- LMAB RS.- F.132 – 1469. – P. 145 – 165.

Žydų frakcijos veiklą Lietuvos Seimuose yra analizavęs Arkadijus Bliuminas¹. Istorikas išsamiai ištyrė šios tautinės mažumos veiklą Antrajame Seime, aptarė jos įtaką priimant vieną ar kitą įstatymą, nevengdama oponuoti valdančiajai daugumai. Taip pat autorius atskleidžia ir krikščionių demokratų bloko vykdomą politiką žydų atžvilgiu.

Pastaruoju metu istorikų ir Lietuvos Respublikos Seimo narių iniciatyva pradėta kartu ruošti Lietuvos parlamentarizmo istorijos studijas. Viename iš parlamentarizmo istorijos studijų tome, L. Truskos straipsnyje² trumpai aptarti tarpukario Lietuvos Seimai, taip pat ir II Seimas, nušviečiant partijų patekimą į parlamentą. Kartu publikuojama ir statistinė lentelė, kurioje užfiksuoti Seimų rinkimų rezultatai.

Apie Antrojo Seimo vykdytą užsienio politiką informacijos galima rasti Z. Butkaus veikale³, tyrinėtojas pristato ir II Seimo veiklą formuojant Lietuvos santykius su Latvija 1923-1926 m., analogiškai daro ir V. Mažeika⁴ tik Seimo veiklą aptaria per Lietuvos ir Danijos santykius, autorius apžvelgia abiejų šalių pasirašytas sutartis (ekonominės, finansinės ir kt.), kurias Seimas turėjo ratifikuoti. Klaipėdos krašto konvenciją 1923 m. gana išsamiai aptarė P. Žostautaitė⁵ ir Isabelle Chandavoine⁶. Autorės pristato konvencijos sudarymo aplinkybes ir kaip II Seimas ratifikavo šią sutartį. Lietuvos ir JAV diplomatinius santykius analizavo Juozas Skirius⁷, istorikas atskleidė ir Antrojo Seimo ratifikuotų sutarčių aplinkybes su JAV, parodė partijų poziciją dėl šių problemų. 2006 m. D. Bukelevičiūtė apgynė disertaciją⁸ apie Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalius santykius 1918 – 1938 m. Nors autorė neanalizavo, kaip buvo svarstoma Seime Lietuvos prekybos sutartis su Čekoslovakija, bet pateikė šios sutarties ekonominės naudos įvertinimą.

Šaltinių apžvalga.

Archyvuose nėra išlikę arba bent nėra žinoma dokumentų apie II Seimo veiklą (partijų fondų, Seimo komisijų protokolų ir pan.), išskyrus, atsitiktinius dokumentus Ministrų kabineto fonde. Tiesa, galima paminėti kelis partijų fondus, kuriuose saugoma nedidelis skaičius bylų, fragmentiškai paliečiančių II Seimo rinkimus: Lietuvos socialdemokratų partijos ir lietuvių krikščionių demokratų partijos fondai

¹ Bliuminas A. Žydų frakcija Lietuvos seimuose. 1920 – 1927 m.- V., 2003.- P.38-53.

² Truska L. Parlamentarizmo I Lietuvos respublikoje (1918 – 1940 m.) bruožai // Parlamento studijos. Mokslo darbai. – V., 2004.- T. 2. – P.62-93.

³ Butkus Z. Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919-1929.-V.,1992.

⁴ Mažeika V. Danijos santykiai su Lietuva 1919-1940.-V.,2002.

⁵ Žostautaitė P. Klaipėdos kraštas 1923-1939.-V.,1992.

⁶ Chandavoine I. Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to (1920-1932).-V.,2002.

⁷ Skirius J. Lietuvos užatlantės diplomatija 1918 – 1929 metais: santykių su JAV politiniai ir ekonominiai aspektai. – V., 1995. – P. 116 – 123.

⁸ Bukelevičiūtė D. Lietuva ir Čekoslovakija 1918 – 1939 metais: dvišalių santykių dinamika (disertacijos rankraštis).- V., 2006

Šiame darbe daugiausia teko remtis II Seimo plenarinių posėdžių stenogramomis¹ nuo 1923 iki 1926 m., kaip Antrojo Seimo veiklos svarbiausiu šaltiniu. Stenogramose tiksliai užfiksuotos seimo narių kalbos svarstant vieną ar kitą įstatymą, ar jo projektą, dienotvarkė (kokius įstatymus seimas turi priimti tą dieną). Seimo priimti įstatymai, ratifikuotos tarptautinės sutartys buvo publikuojamos „Vyriausybės Žiniuose“².

Prie šaltinių priskiriamas ir „Seimo rinkimų įstatymas“³ pagal, kurį buvo rengiami ir II Seimo rinkimai, įstatyme numatyta Seimo rinkimų tvarka, eiga ir kitos svarbios detalės. Apie Seimo kompetenciją sužinome iš Seimo statuto⁴ ir to meto (1922 m.) Konstitucijos⁵. Vertingos informacijos galima rasti Lietuvos statistikos metraštyje⁶, kuriame publikuojami statistiniai Seimų rinkimų duomenys, pateikiant lenteles.

Trečiąją šaltinių grupę sudaro to meto periodinė spauda: partiniai laikraščiai ir to meto valstybės oficiozas „Lietuva.“ Valstiečiai liaudininkai leido dienraštį „Lietuvos žinios,“ teko apžvelgti 1923- 1926 m. numerius. Dienraščiuose publikuojamos Seimo posėdžių santraukos, tiesa, daugiau dėmesio skiriama partijos veiklai nušviesti. Išskirtiniame dienraščio „Lietuvos žinios“ numeryje pateikti Antrojo Seimo rinkimų rezultatai⁷. Krikščionys demokratai 1923 m. leido dienraštį „Laisvė,“ o nuo 1924m. vietoje jo ėjo „Rytas“. Čia taip pat publikuojamos Seimo posėdžių santraukos, iškeliamą LKDP veiklą, kritikuojami politiniai konkurentai, pasisakoma įvairiais politiniais klausimais. Oficioze „Lietuva“⁸ išspausdintas Seimo narių sąrašas su jų amžiumi, bei įvardijami užsiėmimai iki Seimo rinkimų, analogiškas sąrašas pateiktas ir „Vyriausybės žiniuose“⁹. Socialdemokratai leido dienraštį „Socialdemokratas“¹⁰, o apie žydų tautinę mažumą informaciją suteikė nuo 1924 m. pradėtas leisti leidinys „Mūsų žodis“, kuris 1925 m. pervadintas „Mūsų garsas“.

---

¹ II seimo stenogramos 1923-1926.-K.,1924-1927.

² Vyriausybės žinios.-1923 – 1926 m.

³ Seimo rinkimų įstatymas.-K.,1922.-p.16.

⁴ Seimo statutas // Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16 – 1940.VI.15).- V., 1996.- P. 65-75.

⁵ Lietuvos valstybės konstitucija (1922 m.) // Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16 – 1940.VI.15).- V., 1996

⁶ Lietuvos statistikos metraštis 1924 – 1926., K., 1927.- T.1. – P.4-9, 76-83.

⁷ Balsavimo rezultatai į Antrąjį nuolatinį Lietuvos Respublikos seimą Lietuvos žinios.-1923.Birželio 5.-Nr.120.-P.1.

⁸ Seimo narių sąrašas // Lietuva.-1923.Gegužės 29.-Nr.117.-P.1.

⁹ Seimo narių sąrašas // Vyriausybės žinios.-1923.Gegužės 30.-Nr.133.-P.1.

¹⁰ Socialdemokratas. – 1923 – 1926 m.

I. POLITINĖ SITUACIJA II SEIMO RINKIMŲ IŠVAKARĖSE

Tarpukario Lietuvoje, susiklosčius demokratinio parlamentarizmo sąlygoms, gyventojai galėjo rinkti savo atstovus į Seimą, kad pastarieji atstovautų valstybės ir jų interesams. Parlamentarizmo pradžia siejama su Steigiamojo Seimo susirinkimu 1920 metų gegužės 15 dieną. Šis Seimas priėmęs svarbiausius valstybės įstatymus (Žemės reformos (1922. 02. 15) Konstitucijos (1922. 08. 01), Lito (1922. 08. 09) t.t.) ir išsirinkęs Respublikos prezidentą Aleksandrą Stulginskį, 1922 m. rudenį išsiskirstė. Todėl 1922 m. spalio 10 ir 11 dienomis buvo surengti Pirmojo Seimo rinkimai. Reikia pastebėti, kad Lietuvoje susiformavusi parlamentinė demokratija kėlė tam tikrą politinę painiavą. Krašto politinės padėties stabilumas priklausė nuo partinės daugumos Seime. Pirmajame Seime iš 78 seimo narių, 38 sudarė krikščionių demokratų bloko nariai, Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga (į ją 1922 m. pabaigoje susijungė Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija ir Lietuvos valstiečių sąjunga¹) – 20, Lietuvos socialdemokratų partija (LSDP) – 11, tautinės mažumos (žydai – 3, rusai – 2) – 5 ir komunistų partija, prisidengusi Darbininkų kuopos vardu – 5. Beje, tai buvo vienintelis Seimas, kuriame veikė komunistų atstovai. Nors krikščionių demokratų blokas buvo didžiausias Seime, tačiau neturėjo absoliučios daugumos. Kai kurių istorikų vertinimu, tokį seimą galima laikyti „pereinamuoju, nes Lietuvos Respublikos rinkėjai, kaip ir politikai, dar tik ieškojo savo vietos politinėje arenoje“²

To meto krašto stabiliai politikai turėjo įtakos ir funkcionuojanti Lietuvoje daugiapartinė sistema, dalyvavo daugybė įvairių politinių grupuočių. Kandidatų sąrašų vis daugėjo: „į Steigiamąjį Seimą buvo įregistruota 31 grupės kandidatų sąrašas, Pirmojo Seimo rinkimams (1922) – 36, Antrojo (1923) – 41, Trečiojo (1926) jau 55 grupių sąrašai“. ³ Nors dauguma smulkių grupių kandidatų sąrašų, dėl rinkėjų balsų stokos likdavo neišrinkti, Seime vidutiniškai veikdavo aštuonios frakcijos labai nevienodos savo gausumu ir įtaka.

Susirinkus Pirmajam Seimui (1922 lapkričio 13 d.), atsistatydino Ernesto Galvanausko vyriausybė ir užsitęsė naujo kabineto formavimas. Naujasis Seimas turėjo išrinkti Respublikos prezidentą, tačiau, kaip J. Švoba pastebi, Seimas „tik tų metų gruodžio 21 d. išsirinko Respublikos prezidentą Aleksandrą Stulginskį...“⁴ Prezidento rinkimai sukėlė opozicijos ginčus dėl jų

¹ Truska L. Parlamentarizmo I Lietuvos respublikoje (1918 – 1940 m.) bruožai // Parlamento studijos. Mokslo darbai. – V., 2004. – T. 2. – P. 79.

² Lietuvos seimas. – V., 2001. – P. 19.

³ Maksimaitis M. Seimai tarpukario Lietuvoje // Lietuvos seimas. – V., 1996. – P. 122.

⁴ Švoba J. Seiminė ir prezidentinė Lietuva. – V., 1990. – P. 104.

legitimumo, teigdami, kad prezidentas renkamas viso Seimo narių balsų absoliučia dauguma, o ne tos dienos posėdyje dalyvavusių dauguma (26 balsai). Painsiavą kėlė tai, kad konstitucijos 41 straipsnyje buvo pasakyta: „Respublikos Prezidentas renkamas slaptu balsavimu absoliutine atstovų balsų dauguma“¹. Ir nepaaiškinta ar prezidento teisėtam išrinkimui užtenka Seimo posėdyje dalyvaujančių atstovų daugumos, ar reikia viso Seimo daugumos. Tačiau A.Eidinto teigimu, prezidentą rėmė LKDP, „tad jis galėjo atlikti tą darbą, kuris tiesiogiai priklausė prezidentui“.²

Darbą apsunkino, ne tik tai, kad opozicija nepripažino prezidento rinkimų, bet ir faktas, kad pozicija ir opozicija turėjo lygiai balsų. Be partijų susitarimo koalicijos pasiekti buvo neįmanoma. „...Socialdemokratai nenorėjo nė klausyti apie bet koki bendradarbiavimą su krikščioniškomis partijomis“.³ Valstiečiai liaudininkai kėlė sąlygas krikščionims demokratams, kurių pastarieji negalėjo įgyvendinti, taip ir baigėsi derybos dėl koalicijos nepasiekus rezultatų. Tokioje aplinkoje Seimui reikėjo patvirtinti E. Galvanausko vadovaujamą vyriausybę, kuri buvo sudaryta tik vasario 22 d. Žydų atstovai vėl pradėjo dalyvauti Seimo posėdžiuose, kur buvo tvirtinama vyriausybė, tai buvo jų priekaištas, kad su jais nebuvo suderintas ministro be portfelio žydų reikalams Bernardo Fridmano paskyrimas. Nors buvo pasiruošta pristatyti E. Galvanausko vyriausybę, LKDP pamačiusi, kad neturi daugumos, turėjo kelis kartus atidėti vyriausybės svarstymo programą, kol galiausiai, kovo 9 dieną, buvo pristatyta. Tačiau LVLS E. Galvanausko ministrus kritikavo už tariamai klerikalinę politiką. Opozicija taip pat laikė vyriausybę neteisėta, prie kurios nepasitikėjimo prisidėjo tautinių mažumų atstovai: žydai ir lenkai. Įvyko balsavimas dėl vyriausybės, nors krikščionių demokratų blokas ir ragino pasitikėti vyriausybe, balsavimo rezultatai buvo tokie: 38 už, 38 prieš. Tokie balsavimo rezultatai vėl sukėlė keblią padėtį: ar laikyti vyriausybei išreikštą nepasitikėjimą, ar ne. Todėl kovo 10 d. Ernestas Galvanauskas įteikė atsistatydinimo raštą prezidentui. J. Purickis skeptiškai vertino galimybę opozicijai sudaryti vyriausybę, nes opozicija susidėjo iš: valstiečių liaudininkų, socialdemokratų, tautinių mažumų ir komunistų. Todėl mažai tikėtina, kad iš šių partijų atstovų sudaryta vyriausybė galėjo išsilaikyti. Ilgūno G. vertinimu LKDP „rankose buvusi vietos valdžia pradėjo dar labiau varžyti demokratines laisves.“⁴ Kauno karo komendantas 1922 m. grasino kalėjimu ar piniginėmis bandomis tiems, kurie jo manymu kurstė visuomenės nepasitikėjimą Seimu ir valdžia, juos šmeižė. Tokiomis sąlygomis turėjo dirbti Seimas ir dalį Lietuvos žmonių vertė apskritai abejoti parlamentarizmo nauda. Kalbant

---

¹ Lietuvos Valstybės konstitucija // Vyriausybės žinios., 1922.- Nr.100.- Eil. Nr.799.

² Eidintas A. Aleksandras Stulginskis. – V., 1995. – P. 175.

³ Švoba J. Seiminė ir prezidentinė Lietuva. – V., 1990. – P. 104.

⁴ Ilgūnas G. Steponas Kairys.-V.,2002.-P.166.

apie tarptautinę Lietuvos politinę padėtį, nepatvirtintas Ministrų kabinetas ir vykstanti diplomatinė kova dėl Vilniaus ir Klaipėdos krašto, kenkė Lietuvos valstybės tarptautiniam autoritetui. Pažymėtina, kad Pirmojo Seimo metu Lietuva dėl Vilniaus krašto problemos turėjo atremti užsienio politikai suduotą smūgį, Ambasadorių konferencija patvirtino Lenkijos rytų sienas ir tuo pripažino Vilnių Lenkijai (1923 III 15).

Esant tokiai aplinkai, 1923 m. kovo 13 d. Seime buvo paskelbtas Prezidento aktas, kuriuo Pirmasis Seimas paleidžiamas ir gegužės 12 ir 13 dieną skiriami nauji rinkimai.¹ Nors A. Eidintas teigė, kad partijos išskirstė ramiai, tačiau galime aptikti LKDP ir LVLS partijų spaudoje² tarpusavio kaltinimus, kad viena ar kita partija trukdžiusi Seimo darbą, nenorą dirbti kartu ir pan.

Taigi Pirmasis Seimas parodė, kad nei krikščionys demokratai, nei valstiečiai liaudininkai nenorėjo daryti kompromisų dėl koalicijos, Prezidentas ir Ministrų kabinetas negalėjo dirbti visu pajėgumu, nes opozicija ginčijo jų legitimumą. Tokia padėtis trukdė Seimui normaliai dirbti, ryškėjo tendencija dėl partijų uždarumo, kompromisų nepripažinimo, demagogijos vyravimo, prastu reiškiniu tapo opozicijos keliamos obstrukcijos, netaktiški Seimo atstovų tarpusavio santykiai. Tai rodo, kad Seimo produktyviam darbui būtina arba aiški partinė dauguma, arba partijų gebėjimas tartis.

Tokiai politinei aplinkai esant, politinės partijos ėmė ruošti rinkimų kampanijai. Artėjant Antrojo Seimo rinkimams krikščionių demokratų blokas kūrė planus, kaip dabar iškovoti daugiau nei pusę rinkėjų balsų.

---

¹ Seimo paleidimo aktas // Vyriausybės žinios. - 1923.- Nr.126. – Eil. Nr. 960.

² Oksas. Seimas paleistas ir kas toliau // Laisvė. – 1923 kovo 15. – P.1.; Vileišis J. Seimą paleidus // Lietuvos žinios. – 1923 kovo 16. – P.1.

II. SEIMO RINKIMAI:

1. Rinkimai.

1923 m. kovo 13 d. Seime paskelbtas Respublikos Prezidento aktas numatė, kad nauji rinkimai į Antrąjį Seimą įvyks 1923 m. gegužės 12 – 13 dienomis. Seimo rinkimai buvo organizuojami ir vykdomi remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucija, Seimo rinkimų įstatymu ir kitais rinkimų teisę reglamentuojančiais teisiniais aktais. Detaliausiai rinkimų tvarka buvo pateikta „Seimo rinkimų įstatyme“, kuris buvo išleistas 1922 liepos 27 d. Pagal rinkimų įstatymą parlamentarus rinko „...visi Lietuvos piliečiai, vyrai ir moterys, kurie pirmą rinkimų dieną yra ne jaunesni kaip 21 m. amžiaus“¹ visuotiniu ir slaptu būdu. Buvo numatyti atvejai, kai piliečiai negali nei rinkti, nei būti išrinkti tautos atstovais: už tėvynės išdavimą ar kitus politinius nusikaltimus, teismo yra atimtos arba susiaurintos teisės, už nusikaltimus (vogimą, vogtų daiktų pirkimą, slaptą degtinės varymą ir t. t.). Į Seimą išrinktais atstovais gali būti ne jaunesni, kaip 24 metų ir renkami pagal kandidatų sąrašus. Vykstant Seimo rinkimams Lietuva suskirstoma į rinkimų apygardas, šios į apylinkes. Renkamų Seimo narių skaičius nustatomas kiekvienai apygardai atskirai taip, kad 25 tūkstančiams gyventojų tektų vienas Seimo atstovas, tokiu būdu buvo išskirtos 6 rinkimų apygardos ir tam tikras jai atstovų skaičius: I. Marijampolei – 12 atstovų; II. Kaunui – 15 atstovų; III. Raseiniams – 11 atstovų; IV. Telšiams – 9 atstovai; V. Panevėžiui – 18 atstovų; VI. Utenai – 13 atstovų².

Pagal įstatymą „kiekviena partija arba kuopa ne vėliau kaip 5 savaitės prieš rinkimų dieną gali įduoti apygardos komisijai sąrašą tų asmenų, kuriuos siūlo Seimo atstovais“.³ Kalbant apie partijų sąrašus, reikia pažymėti, kad jie turėjo tendenciją didėti per naujus Seimo rinkimus „Pirmojo Seimo rinkimams (1922) – 36, Antrojo (1923) – 41, Trečiojo (1926) – jau 55 grupių sąrašai“.⁴ Partijos teikdavo rinkimų komisijai savo kandidatų sąrašus, prieš tai surinkusios iš apygardos gyventojų 50 parašų. Sąraše galėjo būti pateikta nemažiau kandidatų nei yra numatyta atstovų skaičius tai apygardai ir taip neviršyti kaip vienas su puse karto (41 str.). Tas pats kandidatas galėjo būti įrašytas keliose rinkimų apygardose (ne daugiau kaip 5), tačiau turėjo priklausyti vienam partijos sąrašui (42 str.). Rinkimai tęsėsi dvi dienas, balsavimo vieta turėjo būti numatyta prieš 15 dienų. Jei pasitaikė, kad vienas asmuo išrinktas keliose apygardose, tai šis privalėjo apsispręsti per

¹ Seimo rinkimų įstatymas // Vyriausybės žinios. – 1922. - Nr. 98. - Eil. 793.

² Duomenys paimti iš: Seimo rinkimų apygardos // Lietuvos statistikos metraštis 1924 – 1926., K., 1927. - T.1. – P.8; Rinkimai Seiman // Lietuva.- 1923. Balandžio 6. – Nr.75. –P.1

³ Seimo rinkimų įstatymas // Vyriausybės žinios. – 1922. - Nr. 98. - Eil. 793.

⁴ Lietuvos Seimas. – V., 1996. – P. 122.

3 dienas, kuriai apygardai nori atstovauti, o Seimas turėjo susirinkti ne vėliau kaip mėnesiui praėjus po rinkimų dienos. Balsuojama buvo už vieno sąrašo visus kandidatus, tai reiškė, kad rinkėjai dar prieš rinkimus gauna visų partijų kandidatų sąrašus atspausdintus ant kortelių, o rinkimų metu rinkėjui reikia pasirinkti tik vieną sąrašą (56 str.), kuriame nereikia žymėti kandidatų ar kitaip daryti pataisymų. Rinkimų įstatymas draudė per rinkimus vykdyti agitaciją nuo rinkimų vietos arčiau kaip 60 metrų. Antrasis Seimas buvo išrinktas 1923 m. gegužės 13 d., o susirinko pirmam posėdžiui 1923m. birželio 5 d.

Prezidentui A. Stulginskiui paleidus I Seimą, politinės partijos ėmė aktyviai ruošti naujiems rinkimams, naudodamos kuo plačiausią politinę agitaciją, spaudimą. Tuo metu LKDP, norėdama kontroliuoti opoziciją, rėmėsi krašte įvesta karo padėtimi bei Vidaus reikalų ir Krašto apsaugos ministerijomis, neretai pasitaikydavo, kai buvo pasitelkiama ir žvalgyba atlikti kratoms opozicinių partijų kuopų valdybose. Apie šių rinkimų kampaniją galime aptikti įvairių vertinimų, dažniausiai negatyvių. Gedimino Ilgūno teigimu, ne tik paastrėjo partijų tarpusavio kova, bet ir agituojant nebuvo išvengta jėgos panaudojimo „jie (agitatoriai – R.T.) žodžiais puolė savo oponentus, bet kai kada paleisdavo į darbą ir kumščius.“¹ Galima teigti, kad prie rinkimų kampanijos stiprėjančios kovos prisidėjo LKDP siekis gauti daugiau negu pusę vietų II Seime, kad užsitikrintų absoliučią daugumą. Pasak Alfonso Eidinto šis LKDP žingsnis nebuvo utopija, todėl, kad dabar krikščionys demokratai jau negailėjo nė vieno galimo konkurento.

Galima kelti klausimą, kodėl LKDP kartu su dukterinėmis partijomis (LŪS, DF) iškovojo II Seime absoliučią balsų daugumą? Atsakymo reikėtų ieškoti analizuojant šių partijų programas, rinkiminę taktiką ir jų vidaus organizacinę tvarkymąsi. Pažymėtina, kad visos partijos turėjo vienokią ar kitokią vidaus organizacinę struktūrą, kuri leido prižiūrėti partijos veiklą ir siekti užsibrėžtų tikslų. LKDP struktūra buvo suskirstyta į apskričių komitetus, šie į parapijų komitetus ir, galiausiai, pastarieji savo veiklą vykdė per kaimų įgaliotinius. Tokią struktūrą leido atskleisti Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau - LCVA) aptikti „Lietuvių krikščionių demokratų“ fonde saugomi dokumentai². Apskričių komitetai rūpinosi, kad kiekvienoje parapijoje būtų partijos įgaliotiniai, kurie turėjo nuosekliai atsiskaityti už savo veiklą komitetui. Apskričių komitetai savo ataskaitas pateikdavo Centro komitetui. Parapijų komitetai prižiūrėjo, kad kaimuose veiktų įgaliotiniai, kurie gautų partinę spaudą, skleistų partijos naujienas, padėtų vykdyti darbus. Taip pat kaimo įgaliotiniai privalėjo suburti būrelius iš prijauniančių šiai partijai asmenų. Tokiu būdu galima

---

¹ Ilgūnas G. Steponas Kairys.-V.,2002.-P.167.

² II Seimo rinkimų Marijampolės apygardos krikščioniškųjų organizacijų 1923 metų aktai // LCVA. – F. 1184. – Ap.1. – B.3. – L.7-8.

daryti išvadą, kad LKDP labai stengėsi, jog jos interesai palieštų kuo daugiau šalies gyventojų, juolab, kad ši partija turėjo tuo metu autoritetingos Bažnyčios palaikymą ir neretai tokį darbą atlikdavo patys kunigai.

Kitas svarbus momentas, kaip istoriografijoje teigiama, kad tikslas būtų pasiektas, LKDP šiuose rinkimuose pakeitė taktiką - dabar jos dukterinės politinės organizacijos (Lietuvos ūkininkų sąjunga, Lietuvos darbo federacija) nesiblokavo rinkimuose ir dalyvavo atskirai. Turint kelis sąrašus, daugiau galima buvo laimėti skirstant atstovų vietas pagal balsų likučius.¹ Seimo rinkimų įstatymo 76 paragrafas paaiškina, kaip yra paskirstomas atstovų skaičius kiekvienam partijos sąrašui: „balsų skaičius paduotas vienoje apygardoje už visus kandidatų sąrašus dalinama į apygardos atstovų skaičių“², tokiu būdu gaunamas „renkamasis skaičius“, pastarasis yra lygus vienam atstovui, šį skaičių padalinus iš partijos sąrašo surinktų balsų sužinoma, kiek tas partijos sąrašas gauna atstovų į Seimą. Žinoma, dalinant skaičius lieka likučiai, pastarieji taip pat panaudojami nustatant atstovų skaičių jei per pirmąjį dalinimą nesusidarė numatytas apygardai atstovų skaičius, tokiu atveju partijos sąrašas, turintis didžiausią likutį, gauna papildomą atstovą kol galiausiai bus sudarytas pilnas rinktinių atstovų skaičius. Tačiau, kaip rodo archyviniai dokumentai, LKDP kėlė kiek kitokią nuostatą dėl nesiblokavimo su kitomis partijomis rinkimuose. 1923 balandžio 20 susitikę partijų atstovai: P. Mikšys – LŪS Centro Valdybos pirmininkas, M. Krupavičius – LKDP pirmininkas ir P. Radzevičius - DF pirmininkas pasirašė nutarimą³, dėl partijų bendrų veiksmų rinkimuose į II Seimą. Bendrame partijų nutarime skelbiama, kad „1. *Principe pripažįstama galima blokuotis Ūkininkų Sąjungai, Darbo Federacijai ir Krikščionims demokratams su visais tautiniais ir krikščioniškais sąrašais*; 2. *LŪS, DF ir LKDP tarpu savęs blokuojasi tik ten, kur yra pavojus bet kuriai jų negauti renkamojo skaičiaus...*“ Trečiame punkte teigiama, kad partijos blokuotųsi su Pažangos žemdirbių sąrašais, jei juose neregistruotų Augustino Voldemaro pavardė. Iš nutarimo aiškėja, kad pirmoje dalyje partijos deklaravo su kuriais sąrašais joms būtų palankiausia blokuotis rinkimuose ir išreiškia poziciją, kad reikia sąrašams blokuotis su „giminingomis krikščioniškomis“ partijomis. Toliau matyti, kokių konkrečių veiksmų imsis partijos tam tikroje apygardoje: „*I Apygardoje (Marijampolės – R.T.) „lenkų katalikų“ sąrašas sublokuojamas su Darbo Federacijos sąrašu, „valstiečių katalikų“ sąrašas su Krikščionių demokratų sąrašu. I Apygardoje sąrašai (LKDP, LŪS ir DF – R.T.) tarpe savęs nesiblokuoja*“ II

¹ Eidintas A. Aleksandras Stulginskis. – V., 1995. – P.182; Noreikienė S. Buržuazinės partijos seimų rinkimuose buržuazinio parlamentarizmo režimo Lietuvos metais (1920 - 1926). 3. II seimo rinkimai // MADA. 1979.- T.1 (66).- P. 81.

² Seimo rinkimų įstatymas // Vyriausybės žinios. – 1922. - Nr. 98. - Eil. 793; Seimo rinkimų įstatymas.-K.,1922.- P.13.

³ II Seimo rinkimų Marijampolės apygardos krikščioniškųjų organizacijų 1923 metų aktai // LCVA. – F. 1184. – Ap.1. – B.3. – L.20-21.

Kauno apygardoje jau nerandame nuorodos, kad negalima blokuoti tarpusavyje minėtoms partijoms, tik išdėstoma su kuriomis kitomis gali tai padaryti. III – VI apygardose vėl partijos nutaria tarpusavyje nesiblokuoti, tai daryti su kitomis krikščioniškomis partijomis. LKDP ir jos organizacijos turėjo daugiau galimybių iškovoti Seimo mandatų tarpusavyje nesiblokuojant, tačiau tai darydamos su kitų partijų sąrašais („Darbo žmonių sąjunga“, „Lenkų katalikų“, „Lietuvių valstiečių ir mažžemių katalikų“ ir t.t.). Kita vertus, įtakos partijų sėkmei rinkimuose turėjo ne vien tik jų technologinis pasiruošimas, bet ir didžia dalimi partijų populiarumą nulėmė politinės programos. LKDP programoje¹ stengėsi aprėpti kuo platesnį rinkėjų ratą propaguodama krikščioniškas vertybes. Pastarojoje skelbiama, jog bus siekiama užtikrinti piliečių tikybos, sąžinės, žodžio, spaudos, susirinkimų <...> laisvę. Beje, kaip vėliau įvykiai parodys, LKDP pastaruosius siekius ne tik, kad ne visada įgyvendins, bet ir elgsis priešingai. Švietimo srityje – pradžios mokslai privalomi ir visuotini. Tokių programos nuostatų deklaravo ir kitos partijos (LVLS, ŪS, LSDP). Partija pasisakė už vedamą bažnytinę metriką, žadėjo bežemiams ir mažžemiams skirti žemės iš valstybės fondo, darbininkams suteikti streikų ir poilsio teisę, 8 valandų darbo trukmę bei nustatyti minimalų atlyginimą, taip pat buvo numatytos atskiros teisės dirbančioms moterims ir vaikams. Apibendrinus, galima teigti, kad LKDP stengėsi programoje paminėti opiausias rinkėjų problemas: žemės reformą, darbininkų darbo sąlygų gerinimą bei visoms tautinėms mažumoms suteikti kultūrinę autonomiją. Panašios pozicijos laikėsi ir kitos LKDP bloko atstovės: ŪS ir DF. Ūkininkų sąjunga, atstovaudama ūkininkų interesams, išsamiai aptarė žemės reformos problemas, įdomu tai, kad ši partija savo programoje² rinkėjams žadėjo sumažinti valdžios aparatą: „Turėtų būti jungimo būdu bent iki pusės sumažinta ministerijų skaičius <...> sumažinti Seimą, sujungti valstybės prezidentą su ministru pirmininku“. Žinoma, tokiems planams įgyvendinti būtų reikėję keisti konstituciją ir pan.

Lietuvos Darbo Federacija nuolatos tiesiogiai oponuojanti su LSDP, pasisakė už dvaro darbininkų samdymo, atleidimo bei atlyginimo sureguliuojimą, pramonės darbininkams, kad būtų mokomos kompensacijos, steigiamos ligonių kasos, darbo inspekcija, teikiamas draudimas nuo nelaimingų atsitikimų darbe. Iš to matyti, kad LKDP blokas tiek technologine, tiek ideologine prasme turėjo nemažai galimybių iškovoti balsų daugumą.

Rinkimams laimėti LKDP kaip ir kitos partijos, aktyviai naudojo agitaciją, kritikavo ir šmeižė savo konkurentus. Antrojo Seimo stenogramose galima aptikti pasisakymų iš kitų partijų, apie konkrečius atvejus, kai krikdėmai vienaip ar kitaip trukdė kitų partijų rinkimų laisvei

---

¹ Lietuvių krikščionių demokratų partijos programa ir statutas. – K., 1920.

² Ekonominės bei politinės Ūkininkų Sąjungos statutai ir programa. - Raseiniai., 1924.

(pasinaudojant tuo, kad Lietuvoje buvo įvestas karo stovis). 1923 m. birželio 15 d. posėdyje socialdemokratai skaitė interpeliaciją dėl rinkimų laisvės suvaržymo „areštuojami socialdemokratų rinkimų kandidatai, bažnyčios agitavo ir komentavo tam tikrų partijų sąrašus“.¹

Prie LKDP agitacijos aktyviai prisidėjo ir Lietuvos Katalikų Bažnyčia. Rinkimų išvakarėse Lietuvos vyskupai kreipėsi į tikinčiuosius ilgu laišku, ragindami atlikti savo pareigą ir balsuoti už tikinčiuosius ir prieš „žmones, einančius prieš Dievą, nenorinčius dirbti Seime valstybės darbo.“² Kunigai tiesiogiai agituodavo pamokslų metu tikintiesiems, mėgindami nurodyti, kuri partija yra „tikroji“, kad patektų į Seimą. Dažniausiai aštrūs pasisakymai būdavo nukreipti prieš pagrindinį konkurentą - valstiečius liaudininkus. LKDP visą LVLS kritiką, bei partijos juodinimą išsakydavo savo spaudoje. Krikščionys demokratai „Laisvėje“, o nuo 1924 m. - „Ryte“, nevengdavo kaltinimų kitoms partijoms: „Valstiečiai liaudininkai, socialdemokratai, bolševikai, žydai ir lenkai susidėję sugriovė vyriausybę, padarė neįmanomu Seimo darbą ir privedė prie to, kad valstybės prezidentas...priverstas buvo paleisti seimą.“³ Kairieji buvo kaltinami Bažnyčios griovimu, antivalstybine veikla.

1922 m. gruodžio mėnesį susivienijusi Lietuvos valstiečių liaudininkų partija, šiuose rinkimuose dalyvavo kaip viena politinė organizacija. LVLS savo programoje⁴ rinkėjams žadėjo, kad ir toliau bus vykdoma žemės reforma, dvarininkams bus paliekama tik po 50 ha žemės. Partija pasisakė už tai, kad prekyba, pramonė ar kreditai būtų tvarkomi kooperacijos pagrindais. Svarbi pozicija, kad Bažnyčią reikia atskirti nuo valstybės, įteisinti civilinę metrikaciją. Šios programinės nuostatos vėliau taps LVLS ir LKDP nesutarimų ašimi. Valstiečiai liaudininkai, atstovaudami žemdirbių interesams, rinkiminėje kovoje turėjo grumtis ir su kitomis dešiniomis partijomis (ŪS, LKDP) kovojančiomis dėl tų pačių rinkėjų balsų. Rinkiminei agitacijai partija taip pat naudojosi periodine spauda, leido atsišaukimus, rengė mitingus. Dažnai liaudininkams teko atremti LKDP agitacinius išpuolius ir atsakydami tuo pačiu kaltino pastaruosius, kad sukėlė „Seimo neveiksumą“ aktyviai pasisakė prieš Bažnyčios kišimąsi į politiką „kunigams vieta bažnyčiose, o ne Seime...“⁵. LVLS „Lietuvos žiniuose“ 1923 m. kovo 15 d. iškėlė penkių punktų kaltinimus LKDP, kad 1. pablogėjo Klaipėdos krašto sąlygos; 2. Vilniaus praradimas; 3. Seimo paleidimas (valstiečiai liaudininkai kaltino, kad LKDP nenorėjo su jais sudaryti koaliciją, kuri galėjo pratęsti Seimo gyvavimą); 4. Anglijos visuomenės prielankumo praradimas ir 5. Darbo federacijos

¹ Antrojo seimo stenogramos. – K., 1925. - 1923 birželio 15, posėdis 3. – P. 3.

² Ganytojiškas Lietuvos vyskupų laiškas tikintiesiems // Laisvė.- 1923. Balandžio 19.

³ Laisvė.- 1923. Gegužės 16.- Nr. 62. –P.1

⁴ LVLS programa. – K., 1923

⁵ Lietuvos žinios.- 1923. Kovo 15.- Nr. 61. –P.1.

pastangomis „lietuviško fašizmo įsigalėjimas“. Nors LVLS išskėlė kaltinimus, tačiau nesistengė tinkamai juos pakomentuoti ar išsakyti kokius nors argumentus. Partija gana teigiamai vertino savo galimybes laimėti rinkimuose, tą akcentavo ir spaudoje¹ teigdama, kad LKDP remia tik davatkos, o iš Darbo federacijos nariai perbėga pas LSDP, tik Ūkininkų sąjunga tvirčiau laikosi.

LSDP padėtis rinkimų metu nebuvo tvirta, nes partijai teko miestuose kovoti dėl įtakos darbininkams su komunistų partija, dėl kaimo darbininkijos su Darbo federacija. Todėl rinkiminės kampanijos metu stengėsi kritikuoti tiek LKDP (bloką), tiek LVLS. Apie pastaruosius teigdami, kad „tai ūkininkų partija ir mums su jais nepakeliui, jie yra artimi krikščionių demokratų giminaičiai.“² Nors LSDP savo spaudoje „Socialdemokratas“ kritikavo komunistų partiją, kuri buvo prisidengusi „Darbininkų kuopų“ pavadinimu už radikalius siekius, tačiau LCVA Lietuvos socialdemokratų fonde saugomi dokumentai byloja, jog prieš rinkimus LSDP ir komunistų partija susirašinėjo rinkimų reikalais, komunistai kviesdami suvienyti jėgas: „Jei LDSP tikrai stovi už bendrą darbininkų frontą, mes dar kartą kreipiamės į LSDP CK ir į visus LSDP narius siūlydami jiems sudaryti bendrą darbininkų frontą, kuris reikalingas ypač dabar.“³ Rinkėjai galėjo įsitikinti dar Steigiamajame Seime socialdemokratų programinėmis nuostatomis, kurios buvo kartojamos ir prieš II Seimo rinkimus spaudoje⁴: žemės reforma – nacionalizuoti tiek miškus, tiek žemę, kurią naudingiau dirbti didelėmis bendrovėmis, bežemiams nemokamai suteikti žemės ir kreditą pasistatyti namams, panaikinti karo stovį, pasisakė prieš prezidento instituciją, siūlė daugiau dėmesio skirti dvarų darbininkų padėčiai, darbo laiką apriboti iki 8 valandų ir t.t. Rinkiminiai pažadai iš esmės buvo labai panašūs į Darbo federacijos išsakytas nuostatas.

Šiuose rinkimuose tautinės mažumos pasimokiusios iš buvusių rinkimų į Pirmąjį Seimą, stengėsi pakeisti rinkiminę taktiką. Žydų politinių partijų „atstovai susitikę nusprendė per rinkimus į II Seimą eiti vienu bendru sąrašu ir jau 1923 m. balandžio 5 d. šis sąrašas buvo sudarytas.“⁵ Susivienijęs žydų blokas ėmė galvoti apie bendrą rinkiminį bloką su kitomis tautinėmis mažumomis, „tokiu būdu jos visur galėjo gauti renkamąjį skaičių ir dalyvauti atstovų paskirstyme pagal balsų likučius...“⁶. 1923 m. balandį buvo įkurtas nacionalinis blokas ir bendras kandidatų sąrašas, kurį sudarė žydų, vokiečių, rusų ir baltarusių partijos. Noreikienės S. teigimu, lenkų

¹ Rinkikas. Rinkimų į Seimą perspektyvos // Lietuvos žinios. – 1923 gegužės 8.- Nr.102. – P.1.

² Ko negalima į Seimą rinkti // Socialdemokratas.- 1923. Balandžio 12.

³ LSDP Centro Komiteto susirašinėjimai suvažiavimų užsieniuose ir Seimo rinkimų reikalui // LCVA. – F. 937. – Ap.1. – B.24. – L.193.

⁴ Ko mes, socialdemokratai, einame į seimą (Lietuvos socialdemokratų partijos Taryba) // Socialdemokratas. – 1923 kovo 29. – Nr. 13. – P.1-2.

⁵ Bliuminas A. Žydų frakcija Lietuvos seimuose. 1920 – 1927 m.- V., 2003.- P.38.

⁶ Noreikienė S. Buržuazinės partijos seimų rinkimuose buržuazinio parlamentarizmo režimo Lietuvos metais (1920 - 1926). 3. II seimo rinkimai // MADA. 1979.- T.1 (66).- P. 84.

politinės grupės iškėlė atskirus sąrašus, tačiau A. Bliuminas savo veikalė „Žydu frakcija Lietuvos seimuose. 1920 – 1927 m.“ teigė, kad žydai su lenkais sudarė techninį bloką, kuris turėjo veikti tik per rinkimus, tikintis iškovoti daugiau balsų.

Tuo tarpu, negausi Tautos pažangos partija negalėjo varžytis dėl valdžios su LKDP nors ir bandė partija susiblokuoti su artimomis jiems partijomis ir grupėmis ir tokiu būdu žūtbūt patekti į Seimą. Istoriko L. Truskos vertinimu, partija, kuri pasisakė prieš žemės reformą (kad ir kokia netobula ji buvo), kai šalyje 80 % rinkėjų buvo valstiečiai, „reiškė politinį charakterį bet kuriai partijai“.¹

Lietuvos komunistų partija, prisidengusi Darbininkų kuopos pavadinimu, kaip ir į Pirmąjį Seimą, taip ir dabar, iškėlė savo partijos narių sąrašą. Šios partijos ruošimasi rinkimams yra išanalizavusi S. Noreikienė straipsnyje „Buržuazinės partijos seimų rinkimuose buržuazinio parlamentarizmo režimo Lietuvos metais (1920 - 1926). 3. II seimo rinkimai“. Straipsnis parašytas komunistinės ideologijos dvasia, todėl sunku suprasti objektyvias komunistų nesėkmės priežastis rinkimuose. Tikriausiai prie LKP nesėkmės prisidėjo, jog partija neturėjo daug savo šalininkų, kad užtektų gauti renkamąjį skaičių, be to, darbininkams atstovavo kitos partijos: socialdemokratai, Darbo federacija. Kita vertus, komunistų partija šalyje buvo nuolatos persiekiojama ar kitaip saugumo kontroliuojama.

2. Rinkimų rezultatai – balsų pasiskirstymas.

Antrojo Seimo rinkimuose dalyvavo 901337 žmonės (beveik 90 tūkst. daugiau nei į Pirmąjį Seimą) arba 80 % rinkiminio amžiaus gyventojų. Rinkėjų didesnę aktyvumą galima interpretuoti įvairiai, kaip buvo minėta, tarpukaryje per Seimo rinkimus partijų sąrašų įvairovė turėjo tendenciją didėti, jei Pirmojo Seimo rinkimuose buvo 36 partijos, tai Antrojo - 41. Tai leido rinkėjams pasirinkti iš platesnio politinio spektro norimus kandidatus. Kita vertus, šiuose rinkimuose partijos dar labiau suaktyvino agitaciją ir kvietė balsuoti už vieną ar kitą partiją.

Pažvelgus į apygardų balsavimo rezultatus (žr. Priedą – Nr. 1.) matyti, kad Marijampolės (I) apygardoje balsavo daugiau kaip 110 tūkstančių rinkėjų ir, palyginus su 1922 m. balsavimo duomenimis, 13 tūkstančių balsų daugiau, šioje apygardoje buvo iškelta – 13 sąrašų². Kauno (II) apygardoje 1923 m. -186 tūkstančiai rinkėjų, daugiau kaip - 21000 balsų, buvo iškelta – 17 sąrašų³; Raseinių (III) apygardoje 1923 m. - 134 tūkst. ir 11 tūkst. daugiau, nei 1922m., čia buvo iškelta 19

¹ Truska L. Antanas Smetona ir jo laikai.-V.,1996.-P.144.

² Duomenys paimti iš: I Apygardos rinkimų Seiman kandidatų sąrašai // Lietuva.- 1923. Balandžio 26. –Nr. 92. –P.5.

³ Antrosios Apygardos kandidatų Seiman sąrašai // Lietuva.- 1923. Balandžio 17. – Nr. 84. – P.5.

sąrašų¹. Telšių (IV) apygardoje - 111 tūkst. ir 7,6 tūkst. daugiau nei 1922 m., apygardoje iškelta 17 sąrašų²; Panevėžio (V) apygardoje balsavo 207 tūkst. rinkėjų, 19,7 tūkst. daugiau nei 1922 m., apygardoje iškelta 16 sąrašų³ ir Utenos (VI) apygardoje - 151 tūkst. 16,2 tūkst. daugiau nei Pirmajame Seime, apygardoje buvo iškelta 16 sąrašų.⁴ Apibendrinus, iš viso apygardose į Antrąjį Seimą balsavo 901337 žmonių ir, palyginus su 1922 metų duomenimis, beveik 90000 balsų prisidėjo daugiau, tai rodo aiškia rinkėjų balsavimo didėjimo tendenciją.

Krikščionys demokratai rinkimuose, nors nebuvo sudarę bloko su Ūkininkų sąjunga ir Darbo federacija, tačiau Ūkininkų sąjunga 1923 m. gavo 129942 balsus (žr. Priedą – Nr.2.), tai sudarė 14,6 % visų balsų ir, lyginant su 1922 m., 2,3 % daugiau; Krikščionys demokratai 1923 m. gavo 130211 balsų arba 14,8 % visų balsų, lyginant su 1922 m. 2,7 % mažiau; Darbo federacija 1923 m. gavo 134393 balsus, tai sudarė 15 % visų balsų ir prisidėjo 2,4 % balsų daugiau, nei 1922 m. Apibendrinus, Krikščionių demokratų blokas gavo iš viso 394546 balsus, tai sudarė 43,7% balsų ir, lyginant su 1922 m., gavo 2,1 % balsų daugiau. Iš to matyti, kad krikščionių demokratų blokas gavo didžiąją dalį balsų. Tuo tarpu, Valstiečiai liaudininkai iš viso gavo 161195 balsus, tai sudarė 17,9 %, toks santykis buvo ir 1922 m. Lietuvos Socialdemokratų partija iš viso gavo 101778 balsus arba 11,3 % ir šiais metais (1923 m.) 0,9 % daugiau. Lietuvos komunistų partija gavo 34365 balsus – 3,8%, 2,5 % mažiau nei 1922 m. LTS („Pažanga ir Žemdirbiai“) – 18582 balsus – 2,1 % ir 0,8 % mažiau nei 1922 m., todėl vėl nepateko į Seimą.

Tautinės mažumos: lenkai gavo 63752 balsus arba 7 %, (pagal balsų skaičių buvo 4 vietoje, 1923 m. gavo daugiau nei 1922 m. (+0,3 %), žydai, vokiečiai, rusai ir baltarusiai gavo 99379 balsus arba 11 %. Kiti sąrašai gavo 91492 balsus – 10,2 %. Apibendrinus, partijos išsidėstė tokia tvarka: 1. Krikščionių demokratų blokas – 43,7 % balsų, 2. Valstiečiai liaudininkai – 17,9 %, 3. Socialdemokratai – 11,3 %, 4. tautinės mažumos – 11 %.

Į partijų gautus balsus galima pažvelgti kiek kitokiu, labiau lokalesniu žvilgsniu, pasekti, kuri partija tam tikroje apygardoje laimėjo rinkimus, išsiaiškinti kokios vyravo balsavimo tendencijos, arba už ką rinkėjai balsavo tam tikrame regione. Šiai problemai išspręsti buvo sudarytos 6 diagramos (žr. Priedą – Nr.3), kuriose partijos (tik tos partijos, kurios gavo mandatus II Seime) išdėstomos pagal gautą balsų skaičių tam tikroje apygardoje. Kaip iš diagramų matyti, laimėtais rinkimais apygardose (3 – jose apygardose) pirmauja LVLS: III – Raseinių, IV – Telšių ir V – Panevėžio. Laimėjus rinkimus po vieną apygardą pasidalina: LKDP- Utenos (VI apgr.), LŪS –

¹ III Apygardos rinkimų Seiman kandidatų sąrašai // Lietuva.- Balandžio 25.- Nr. 91.- P.4-5.

² IV Apygardos rinkimų Seiman kandidatų sąrašai // Lietuva.- 1923. Balandžio 24.- Nr.90.- P.5.

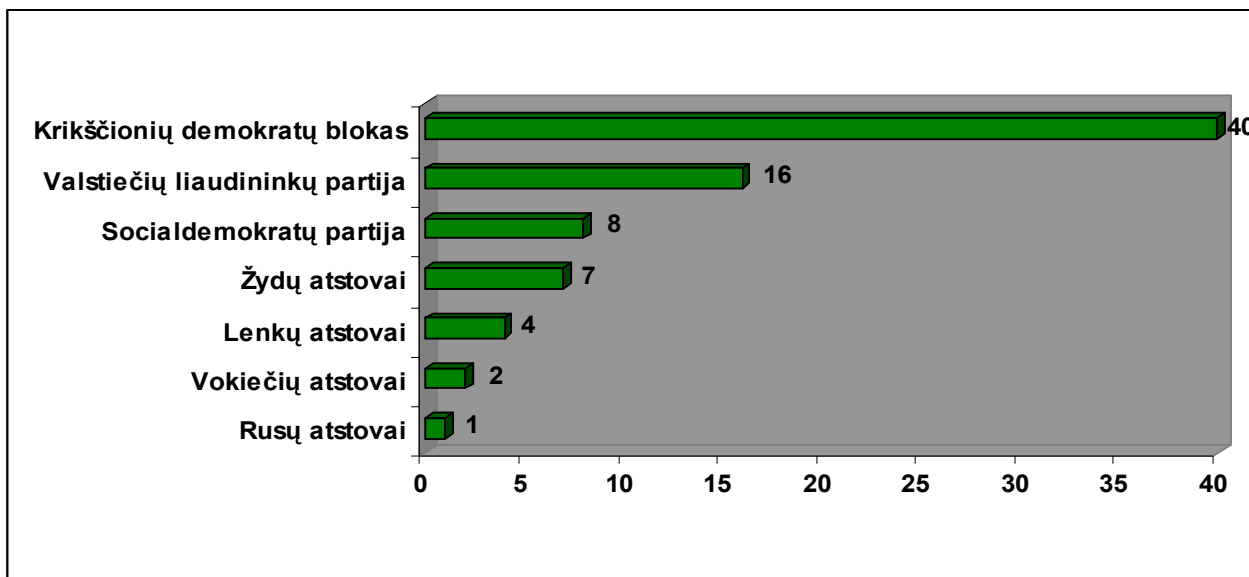
³ V Apygardos rinkimų Seiman kandidatų sąrašai // Lietuva. -1923. Balandžio 24.- Nr.90.- P.6-7.

⁴ VI Apygardos rinkimų Seiman kandidatų sąrašai // Lietuva. -1923. Gegužės 5.- Nr.99.- P.5-6.

Marijampolės (I apgr.) ir netikėtai laimėjusi rinkimus, Kaune – Suvienytų mažumų blokas. Nei vienoje apygardoje rinkimų nelaimėjo LSDP ir DF. Tokiu būdu galima pabandyti lokalizuoti šių partijų laimėjimus: Žemaitijoje (Telšių ir Raseinių apygardos) ir Šiaurės Lietuvoje (Panevėžio apygarda) – LVLS; Aukštaitijoje (Utenos apygarda) – LKDP, Kaune – tautinės mažumos ir Marijampolės apygardoje – LŪS.

3. Kiekybinė ir kokybinė naujojo Seimo sudėtis.

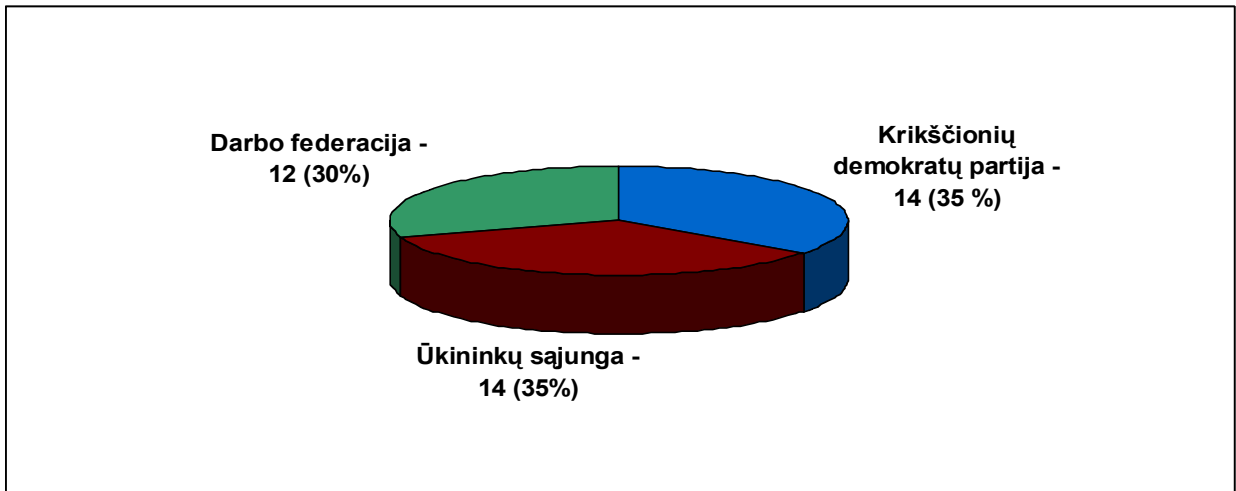
Kalbant apie kokybinius ir kiekybinius rodiklius, reikia pažymėti, kad išrinkti tautos atstovai į parlamentą „atneša“ rinkėjų interesus, kuriuos siekia spręsti. Parlamentas atspindi dominuojančią socialinę sanklodą: socialinius sluoksnius (klases), profesijas, organizacijas ir kita.¹ Todėl šiame skyriuje bus apžvelgiama vietų pasiskirstymas tarp frakcijų, tautos atstovų amžiaus, profesijos sudėtį.

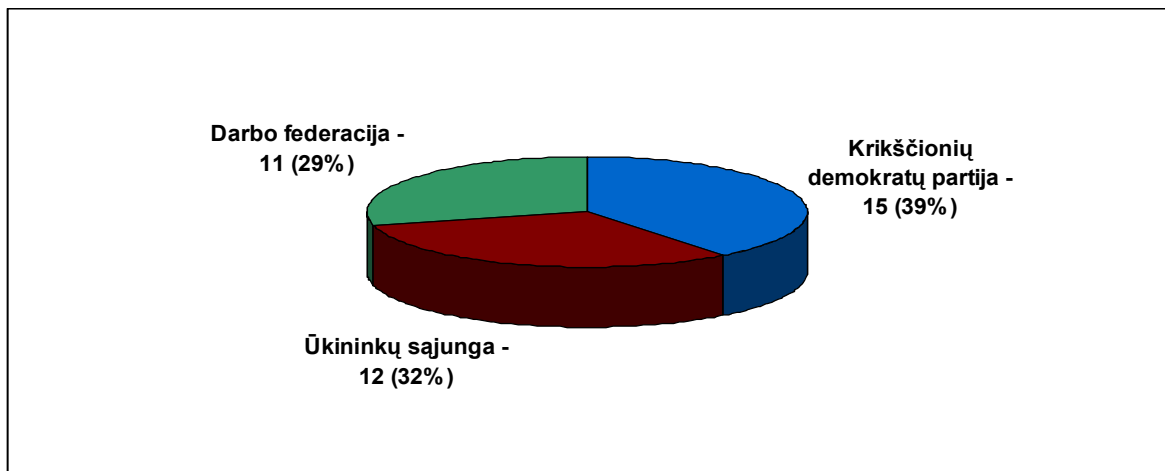
1 diagrama. II Seimo frakcijų dydis (vietos) pagal mandatų pasiskirstymą

Antrajame Seime daugiausia balsų ir vietų gavo Krikščionių demokratų blokas, kurį sudarė Krikščionys demokratai, Darbo federacija ir Ūkininkų sąjunga. Krikščionys demokratai Antrojo Seimo rinkimuose gavo 14 vietų (1 diagrama), (tai sudarė 17,9 % visų mandatų), tačiau I Seime turėjo 15 vietų (žr. Priedą – Nr.4). Darbo federacija gavo 12 vietų, tai sudarė 15,4 % vietų, Ūkininkų sąjunga gavo 14 vietų, tai sudarė 17,9 %, Pirmajame Seime turėjo 12 mandatų. Taigi Krikščionių demokratų blokas (2 diagrama) iš viso turėjo 40 vietų (51,2 %) iš 78, tai reiškė absoliučią daugumą.

¹ Lukošaitis A. Parlamentas ir parlamentarizmas // Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida.- K., 2004.- P.351.

2 diagrama. Krikščionių demokratų bloko sudėtis II Seime

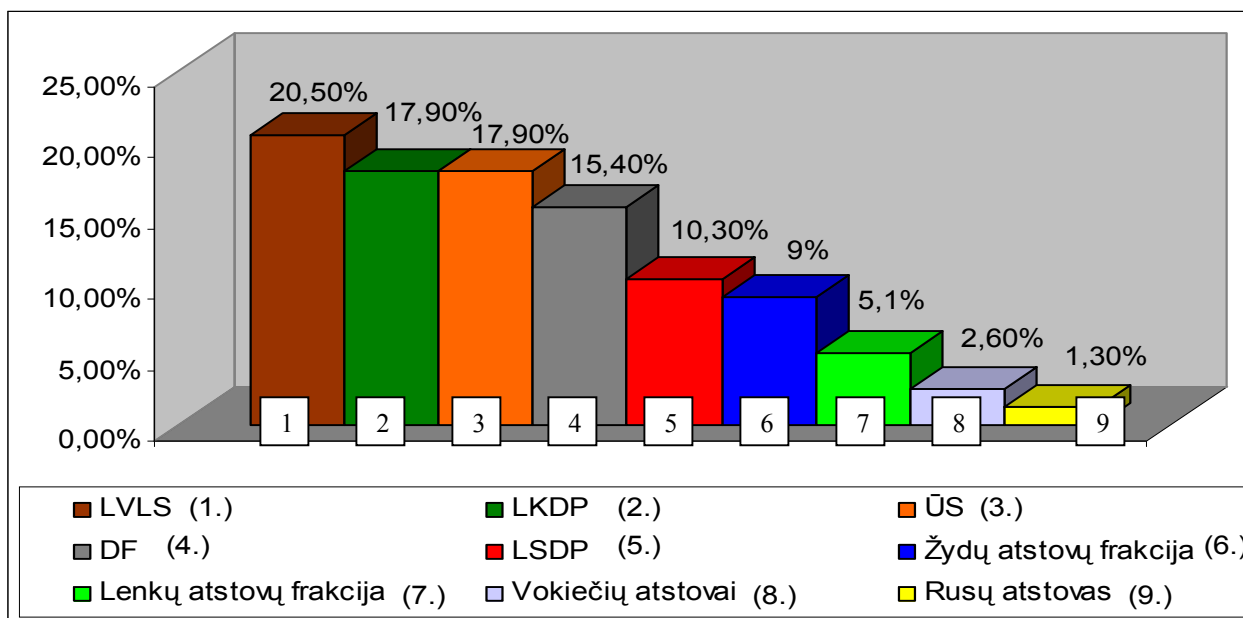

3 diagrama. Krikščionių demokratų bloko sudėtis I Seime

Pirmajame Seime krikdemų blokas (3 diagrama) turėjo 38 vietas. Nors Krikščionys demokratai gavo mažiau, bet, kaip iš duomenų matyti, pagerėjo LKDP organizacijų bendra padėtis. LŪS turėjo 1, o LDF 2 atstovais daugiau negu Pirmajame Seime. Valstiečiai liaudininkai gavo 16 vietų (žr. Priedą – Nr.5.) (20,5 %), tai buvo kaip partija (ne blokas) gavusi daugiausia vietų. Penktoji partija pagal užimamų vietų Seime skaičių buvo socialdemokratai, gavę 8 vietas (10,3 %), tačiau padėtis jų pablogėjo lyginant su 1922 m., gavo mažiau 3 vietomis. Tautinių mažumų atstovai buvo gavę dar 14 vietų. J. Purickis dėl tautinių mažumų laimėjimo teigė, kad „iš tikrųjų laimėjo ne tiek krikščionys, kiek mažumos“. ¹ Žydai turėję 3 atstovus, dabar gavo 7 vietas (9,0 %), lenkai turėję 2,

¹ Purickis J. Seimų laikai // Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis. – K., 1990. – P. 127.

gavo 4 vietas (5,1 %). Be lenkų ir žydų į Antrąjį Seimą pateko taip pat ir vokiečių atstovai, gavę 2 vietas (2,6 %) ir rusų vienas (1,3 %) atstovas.

4 diagrama. Mandatų pasiskirstymas procentais II Seime.

Kaip matome iš 4 diagramos duomenų, didžiausią procentinę mandatų dalį iškovojo LVLS frakcija, LKDP ir ŪS frakcijos sudarė lygias procentines dalis, žydų frakcijos procentinė mandatų dalis mažai atsiliko nuo LSDP. Reikia pažymėti, kad vokiečių ir rusų tautinės mažumos Seime nesudarė atskirų frakcijų. Frakcijas sudarė žydai, lenkai ir lietuviškosios partijos. Į Antrąjį Seimą nepateko tautininkų partija, L. Truska pastebėjo, kad po II Seimo rinkimų A. Smetona pripažino, jog viena pralaimėjimo priežasčių – savos organizacijos neturėjimas¹.

Visišką pralaimėjimą patyrė į Seimą nepatekę komunistai (I Seime turėjo 5 vietas), nes jų kandidatai prieš pat rinkimus buvo areštuoti ir jiems iškeltos bylos už priešvalstybinį darbą. Dėl tokių priežasčių jie negalėjo būti renkami, o naujų kandidatų negalima buvo iškelti.

Apibendrinus vietų pasiskirstymą, galima pastebėti, kad jei I Seime valdantysis LKDP blokas ir opozicija turėjo po lygiai vietų ir tai užkirto kelią normaliai Seimo veiklai, tai II Seime LKDP blokas iškovojo 40 mandatų, o opozicija 38. Tokiu būdu sudarė teorines prielaidas LKDP blokui vienvaldiškai įsitvirtinti.

¹ Truska L. Antanas Smetona ir jo laikai. – V., 1996. – P. 146.

Rinkimuose į II Seimą buvo išrinkti 78 nariai, kurių sąrašas buvo publikuotas Vyriausybės žiniose¹, tačiau, keliems Seimo nariams nedavus priesaikos, o kitiems atsisakius mandato, tampa neiškus galutinis sąrašas. Todėl, pasiremiant keliais šaltiniais, buvo sudarytas naujas Seimo narių sąrašas (žr.priedą – Nr.6.) Įdomu tai, kad oficialioje Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainėje publikuojamas Seimo narių sąrašas, kuriame nurodoma jog buvo išrinkti 79 nariai, tačiau, kaip yra žinoma, rinkimų įstatyme nurodyta – 78 atstovai. Sąrašė pasitaikė įvairių netikslumų: įtrauktas Jonas Vileišis, tačiau pastarasis nebuvo II Seimo narys, tik 1923 birželio 19 d. posėdyje dalyvavo Prezidento rinkimuose, kaip LVLS kandidatas². Sąrašė nėra įtrauktas Žvirgždys Valentinas, nors jis Seime išbuvo visą kadenciją, taip pat supainiotos Jono Valaičio ir Radžio Nikodemo įstojimo datos, pagal sąrašą – 1923 metai, tačiau abu parlamentarai įstojė tik 1925 m. pakeitę savo partijų kolegas. Ko gero tokią painiavą sukėlė tai, kad Seimo nariai kadencijos metu atsisakydavo mandato ir jų vietą užimdavo kitas partijos narys. Nemaža dalis išrinktų atstovų jau buvę Seimo nariais, 2 išrinkti parlamentarai nedavė priesaikos, o per visą II Seimo kadenciją pasikeitė net 18 narių.

Antrajame Seime buvo sudarytos 7 frakcijos: Valstiečių liaudininkų frakcija (16 narių), Krikščionių demokratų frakcija (14 narių), Ūkininkų sąjungos frakcija (14 narių), Darbo federacijos frakcija (12 narių), Socialdemokratų frakcija (8 nariai), Žydų frakcija (7 nariai), Lenkų frakcija (4 nariai), vokiečių ir rusų atstovai frakcijos nesudarė (iš viso 3 nariai), nes Seimo Statute pasakyta, kad „Seimo frakciją sudaro nemažiau kaip trys atstovai“³. Remiantis 1923 m. Vyriausybės Žiniomis arba 1923 m. Lietuvos dienraščiais⁴ galima nustatyti seimo atstovų amžių ir užsiėmimą prieš patenkant į Seimą. Apskaičiavus Seimo narių amžių paaiškėjo, kad vidutinis Seimo nario amžius – 38,5 metai.

Valstiečių liaudininkų frakcijos vidutinis narių amžius – 35 metai. Frakcijos atstovai pagal profesiją pasiskirstė: 2 mokytojai, 2 gydytojai, 3 susiję su žemės ūkio veikla, 3 teisininkai, 1 karininkas, 1 valstybės tarnautojas ir 1 ekonomistas.

Krikščionių demokratų frakcijos narių vidutinis amžius – 35,3 metai. Pagal užsiėmimą: 4 kunigai, 3 mokslininkai, 2 mokytojai, 2 teisininkai, 1 politikas ir 1 kooperatininkas.

---

¹ Seimo narių sąrašas // Vyriausybės žinios.- 1923. Gegužės 30. – Nr.133. –P.1-2.

² II – ojo seimo stenogramos. 1923 06 19, posėdis 6. – K., 1924. – P. 1.

³ Statutas// Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16 – 1940.VI.15).-V.,1996.-P. 67.

⁴ Duomenis publikuoti: Seimo narių sąrašas // Lietuva. – 1923. gegužės 29. - Nr. 117. – P. 1; Seimo narių sąrašas // Vyriausybės Žinios. – 1923. gegužės 30. – Nr. 133. P. 1.

Ūkininkų sąjungos frakcijos vidutinis amžius – 42 metai, pagal užsiėmimą ši frakcija skirtingesnė: 3 juristai, 2 gydytojai, 4 ūkininkai, 2 dvasininkai, 1 visuomenės darbuotojas, 1 veterinaras, 1 ekonomistas.

Darbo federacijos frakcijos vidutinis amžius – 37,2 metai, pagal užsiėmimą ši frakcija labiausiai įvairi, nes yra 2 politikai, visi kiti skirtingų profesijų atstovai: 1 visuomenės darbuotojas, 1 darbininkas, 1 šaltkalvis, 1 valdininkas, 1 mažžemis, 1 inžinierius, 1 daktaras, 1 geležinkelietis ir 1 dailidė.

Socialdemokratų frakcijos vidutinis amžius – 34,7 metai, pagal užsiėmimą: 2 advokatai, 1 laikraštininkas, 1 žemės ūkio darbininkas, 1 mokytojas, 1 inžinierius ir 1 mažžemis.

Žydų frakcijos vidutinis amžius – 44 metai, pagal užsiėmimą: 2 advokatai, 1 rabinas, 1 žydų visuomenės organizacijos narys, 1 politikas.

Lenkų frakcijos vidutinis amžius – 37 metai, pagal užsiėmimą: 1 ūkininkas, 1 inžinierius, 1 kepyklos darbininkas, 1 valdininkas.

Vokiečių atstovų vidutinis amžius 42 metai, pagal užsiėmimą: 1 visuomenės darbuotojas, 1 buhalteris (žr. – Priedą. – Nr.7.).

Apie rusų atstovą duomenų nebuvo pateikta.

Iš rezultatų matyti, kad Antrajam Seimui atstovavo gana įvairių profesijų žmonės, tiek kaimo, tiek miesto darbininkai, inteligentija ir t.t. Pagal atstovų amžių vyrauja nuo 30 iki 40 metų (38 Seimo nariai), nuo 40 iki 50 amžiaus tarpsnį sudarė 18 atstovų, 24 – 30 amžiaus tarpsnį 15 atstovų, 6 Seimo nariai priklausė 50 – 60 amžiaus tarpsniui ir tik vienas 60 – 70 amžiaus tarpsniui.¹ Pagal išsilavinimą 33 Seimo nariai turėjo aukštąjį išsilavinimą, 17 – pradinį, 15 – vidurinį ir 13 aukštesnįjį išsilavinimą². Pagal lytį – 75 vyrai ir 3 moterys, Seime dominavo lietuvių tautybės atstovai – 64, 7 žydų tautybės Seimo nariai, 4 lenkai, 2 vokiečiai ir 1 rusų atstovas. Tiesa, tokius duomenis galime pateikti tik sąlyginai, nes kaip yra žinoma per visą Seimo kadenciją pasikeitė 18 atstovų, todėl kartu ir keitėsi kokybiniai rodikliai.

Apibendrinus kiekybinius ir kokybinius Seimo rodiklius paaiškėjo, kad Seime dirbo daugiau jauno amžiaus atstovai, beveik pusė Seimo narių turėjo aukštąjį išsilavinimą ir dominavo vyriškos lyties tautos atstovai.

---

¹ Seimo atstovų suskirstymas amžiumi ir mokslo cenzu // Lietuvos statistikos metraštis 1924 – 1926.- K., 1927.- T.1. – P.7.

² Ten pat. – P.7.

III. SEIMO VEIKLA:

1. Vidaus gyvenime:

1.1. Politinėje sferoje.

Istoriografijoje galima rasti Antrojo Seimo vertinimą, jog jo vykdoma politika pastatė Lietuvą į stabilias vėžes. Tačiau pažvelgus atidžiau, matyti, kad ir šiame Seime ne viskas ėjosi taip gerai, kaip yra manoma. Šiame skyriuje bus apžvelgiama Antrojo Seimo nuveikti darbai vidaus gyvenime tam tikrais aspektais: politiniu, ekonominiu, tautiniu ir kultūriniu.

Paaikšėjus rinkimų rezultatams, LKDP pradėjo rengtis deryboms dėl koalicijos su valstiečiais liaudininkais. Danutės Stakeliūnaitės manymu LKDP sudaryti koaliciją vertė tuo metu susiklosčiusi politinė aplinka: svarstomas Klaipėdos krašto klausimas (tuo metu buvo derimasi su Sąjungininkėmis ir Tautų Sąjungos komisija) bei būtinybė sutvirtinti valdžios autoritetą, kuris buvo pašlijęs dėl partijų tarpusavio nesutarimų. Šioms problemoms išspręsti reikėjo plačios ir veiksmingos politinės koalicijos, nes turint daugumos pasitikėjimą, galima geriau spręsti vidaus ir užsienio problemas. A. Eidintas teigė, kad LKDP ir LVLS tai gerai suprato, todėl noriai derėjosi¹. Tačiau, kaip šaltiniai rodo, partijų derybos buvo įtemptos, nes abi pusės kėlė savo sąlygas ir nenoriai leidosi ieškoti kompromisų. ŪS frakcijos atstovas P. Mikšys ir LKDP frakcijos atstovas M. Krupavičius 1923 m. gegužės 30 d. kreipėsi raštu į LVLS frakciją kviesdami derėtis dėl koalicijos Seime ir Vyriausybėje. Kvietime dešinieji iškėlė bendradarbiavimo sąlygas: buvo siūloma liaudininkams užimti Seimo pirmojo vicepirmininko postą ir 2 vietas Ministrų kabinete – Susisiekimo ministerijos ir Teisingumo arba Užsienio reikalų ministerijos, o prezidento rinkimuose kandidatas bus katalikas². Buvo aptarta ir bendradarbiavimo gairės žemės ūkio, vidaus politikos, švietimo, finansų ir kitose srityse.

LVLS frakcijos vardu M. Sleževičius ir Z. Toliušis birželio 2 d. atsakė, kad jų „frakcija ir dabar yra pasiryžusi eiti į koaliciją ir daryti visus galimus nusileidimus ir kompromisus tam, kad sudarius besitariančioms šalims priimtinas bendradarbiavimo sąlygas“. Liaudininkai sutikimą eiti į koaliciją aiškino tuo, kad užsienio ir vidaus politika yra sunkioje padėtyje, dėl prastos krašto ekonominės ir finansinės būklės, dėl prastai vykdomos žemės reformos. Nors ir pritarė galimai koalicijai, LVLS papildomai iškėlė 24 punktų reikalavimus. Iš esmės reikalavimai atspindėjo partijos programą tik labiau sukonkretinant kai kurias problemas: progresyviniai mokesčiai, žemės

¹ Eidintas A. Aleksandras Stulginskis. – V., 1995. – P. 183.

² Krikščionių demokratų ir Ūkininkų sąjungos frakcijų derybos su Valstiečiais liaudininkais // Laisvė. – 1923. Birželio 9. – Nr. 126. – P.2.

ūkio draugijų rėmimas, karo stovio panaikinimas, karinės prievolės atlikimo termino sumažinimas, civilinės metrikacijos įvedimas, užsienio politikos srityje – Vilniaus krašto atgavimas, Klaipėdos krašto statuto sutvarkymas ir t.t. Liaudininkai nurodė, kad pageidauja tartis su visomis frakcijomis dėl prezidento kandidatūros ir siekiantys 3 vietų Ministrų kabinete¹. Birželio 3 d. M. Krupavičius kaip LKDP frakcijos atstovas atsiuntė liaudininkams raštą, kuriame buvo apgailestaujama, kad LVLS nenori daryti kompromisų. Galima pastebėti, kad dešinieji buvo kiek nustebę ir manė, jog liaudininkai bus nuolaidesni, todėl pavyks susitarti dėl siūlomų postų Ministrų kabinete. Atmetę visus LVLS frakcijos reikalavimus pasiūlė partijų atstovams birželio 4 d. susitikti ir tiesiogiai aptarti derybas, o jei liaudininkai atsisakytų atsiųsti savo atstovą, tai tokiu būdu derybos bus laikomos nutrauktomis. LVLS frakcija į pasiūlymą atsakė raštu reikalaujama, kad LKDP atšauktų visus išsakytus šmeižtus per rinkimus, kandidatas į prezidentus turi būti neutralus². LKDP į šį laišką neatsakė ir tokiu būdu derybos nutrūko. Liaudininkai buvo nusiteikę gana kovingai, nesileido į kompromisus, frakcijos pozicija buvo tokia, kad dėl kandidato į prezidentus reikia derėtis su LSDP ir tautinėmis mažumomis arba visai nedalyvauti rinkimuose.

II Seimo atidarymui buvo parengtas protokolai pagal kurį iškilnės turėjo prasidėti šv. pamaldomis Bazilikoje ir tik tada Seimo rūmuose. 1923 m. birželio 5 d. Ministras Pirmininkas ir Užsienio reikalų ministras E. Galvanauskas perskaitė Seimo atidarymo aktą, po jo, Prezidento pasveikinimas, kuriame atkreipiamas dėmesys, jog šios kadencijos Seimas turi peržiūrėti šalies gamybos, žemės ūkio pajamų problemas. Nepamiršta buvo ir užsienio politika „Tamstoms teks pirmoj eilėj susidurti su mūsų sienų byla“.³ Seimo atidarymą stebėjo ne tik Lietuvos politikai, bet ir užsienio šalių atstovai: JAV, Skandinavijos, Pabaltijo ir kitų. Iškilnių atidarymo metu LVLS ir LSDP nedalyvavo, tikriausiai frakcijos norėjo parodyti, kad ir toliau A. Stulginskį laiko neteisėtai išrinktu prezidentu. Nors frakcijų nedalyvavimas Seimo stenogramose nebuvo užfiksuotas, tačiau LVLS spaudoje⁴ pažymėjo, jog LVLS ir LSDP frakcijų vietos buvo tuščios. Ir tik vėliau, kai atėjo metas atstovams duoti priesaiką, į posėdžių salę sugrįžo abi frakcijos.

Priesaikos tekstą skaitė pats J. Mačiulis – Maironis, kurį tautos atstovai turėjo pakartoti. Reikia pažymėti, kad Seimo nariai – katalikai (LKDP, ŪS, DF) turėjo prisiekti Dievui, o laisvamaniai (LVLS, LSDP) bei kai kurie tautinių mažumų atstovai davė pasižadėjimą Lietuvos Respublikai. Po frakcijų narių priesaikos iškilmingame posėdyje buvo renkamas Seimo

¹ Ūkininkų sąjungos ir Krikščionių demokratų frakcijoms Seime // Lietuvos žinios. – 1923. Birželio 6. – Nr. 121. – P.2-3.

² Derybos dėl valdžios sudarymo // Lietuvos žinios. – 1923. Birželio 9. – Nr.124. – P. 1-2.

³ II – ojo seimo stenogramos. 1923 06 05, posėdis 1. – K., 1925. – P. 2.

⁴ J.K. Antrojo Seimo atidarymas // Lietuvos žinios. – 1923. Birželio 7. – Nr. 122. – P.2.

Pirmininkas, pasiūlyti keli kandidatai: J. Staugaitis (13 balsų), P. Jočis (1 balsas), L. Purėnienė (1 balsas), A. Tumėnas (54 balsai). Antanas Tumėnas (LKDP) tapo Seimo pirmininku, Seimo 1 – asis vicepirmininkas – dr. Jonas Staugaitis (LVLS), 2 – asis vicepirmininkas – A. Butkys (ŪS).

Pirmuosiuose posėdžiuose buvo atlikti formalumai: išrinkta Seimo atstovų mandatų patikrinimo komisija ir kitos komisijos, kurios atitiktų šių laikų Seimo komitetus: Užsienio reikalų, Savivaldybių ir Administracijos, Darbo ir Socialinės apsaugos, Finansų ir Biudžeto, Skundų ir Peticijų, Švietimo, Teisių ir redakcijos, Krašto apsaugos, Žemės ir Miškų ūkio, Ekonominė, Sveikatos, Mandatų ir Asmeninės sudėties, Statuto. Vėliau Seimas sutarė pridėti Knygyno arba Bibliotekos komisiją. Po svarstymų buvo sutarta sujungti 2 komisijas į vieną - Savivaldybių ir Administracijos su Darbo ir Socialinės apsaugos komisija. Motyvai buvo tokie, kad socialinė globa vykdoma tos pačios valdžios organų, kaip savivaldybių ir administracijos reikalai. Į komisiją siunčiama „nuo aštuonių atstovų po vieną žmogų“. ¹ Jau pačioje II – ojo Seimo darbo pradžioje socialdemokratai pareiškė interpeliaciją Vyriausybei dėl laisvės suvaržymų rinkimų į II – ajį Seimą metu.² Interpeliacijoje nurodoma, kad rinkimų metu policija be pagrindo suiminėjo socialdemokratų partijos narius, atleidinėjo juos iš darbo ir t.t. Kaip yra žinoma, tuo metu krašte buvo įvesta karo padėtis, todėl apskričių karo komendantai galėjo nuspręsti kam leisti susirinkti, kam ne (mitinguoti ir pan.). Panašią poziciją palaikė ir LVLS siūlydama pasmerkti rinkimų laisvės varžymus, išleisti įstatymą draudžiantį rinkimų agitaciją bažnyčiose³. Interpeliacijos palaikymas kliudė LKDP ir LVLS tartis dėl koalicijos ateityje, situaciją dar labiau paaštrino tai, kad birželio 19 d. posėdyje renkant prezidentą liaudininkai iškėlė savo kandidatą - Joną Vileišį, o LKDP, nepasitarusi su kitomis frakcijomis, iškėlė savo kandidatą – A. Stulginskį. Birželio 19 d. Seimo pirmininkui A. Tumėnui paskelbus rinkimų rezultatus „Atvyko į posėdį 76 Seimo nariai, už Aleksandrą Stulginskį paduota 49 kortelės ir už Joną Vileišį – 26, tuščių viena“⁴ įtikinama persvara prezidento rinkimus laimėjo Aleksandras Stulginskis, pirmas Lietuvos konstitucinis prezidentas, ir šį kartą A. Stulginskio išrinkimui pritarė visos frakcijos. 1923 m. birželio 21 d. prezidentas Stulginskis pakvietė Seimo frakcijų atstovus pasitarti dėl naujos vyriausybės sudarymo, atstovai sutarė, jog reikia sudaryti koalicinį Ministrų Kabineta. Po ilgų svarstymų paaiškėjo, kad krikščionys demokratai LVLS siūlo tik dvi vietas kabinete – Teisingumo ir Susisiekiimo arba Užsienio reikalų ministerijos, tačiau liaudininkams nesutikus, LKDP perleido Vidaus reikalų ministeriją, o Švietimo ministeriją pasiliko sau. Galiausiai, LKDP ir LVLS sutarė dėl politinės koalicijos ir buvo priimtas

¹ II – ojo seimo stenogramos. 1923 06 08, posėdis 2. – K., 1924. – P. 2.

² II – ojo seimo stenogramos. 1923 06 15, posėdis 3. – K., 1924. – P. 2-3.

³ II – ojo seimo stenogramos. 1923 06 19, posėdis 6. – K., 1924. – P. 3.

⁴ Ten pat. - P. 1.

sprendimas, kad Ministro Pirmininko ir Krašto apsaugos ministro postai bus atiduoti nepartiniam.

1923 m. birželio 29 d. buvo patvirtinta E. Galvanausko vadovaujama vyriausybė : „E. Galvanauskas (nepartinis) – Ministras Pirmininkas ir Užsienio reikalų ministras..., Antanas Tumėnas – Teisingumo (LKDP), B. Sližys – Krašto apsaugos (nepartinis), kun. Mykolas Krupavičius – Žemės ūkio (LKDP), Leonas Bistras – Švietimo (LKDP), Karolis Žalkauskas – Vidaus reikalų (LVLS), Tomas Norus – Naruševičius – Susisiekimo, V. Petrulis – Finansų (LKDP), Simonas Rozenbaumas – ministras be portfelio žydų reikalams¹. Sutartis su LKDP bloku dėl Vyriausybės sudarymo – Ministras pirmininkas E. Galvanauskas (nepartinis) ir Vidaus reikalų ministras K. Žalkauskas (LVLS), liaudininkams teikė vilčių dėl karo stovio panaikinimo². A. Tumėnas, užėmęs Teisingumo ministro vietą, turėjo atsisakyti Seimo Pirmininko posto, todėl 1923 m. liepos 10 d. Seimo Pirmininku buvo išrinktas prelatas Justinas Staugaitis (1924 m. spalio 1 d. prasidėjus naujai sesijai vėl perrenkamas Seimo pirmininku), kuris Seimui pirmininkavo iki 1925 m. Seimas birželio 9 dienos posėdyje išklauses Ministrų kabineto deklaraciją, išreiškė jam pasitikėjimą, susilaikė tik socialdemokratai. Nors sudarę koaliciją LKDP ir LVLS konfrontacijos neišvengė, koalicija braškėjo, tačiau LVLS į atvirą opoziciją pereiti nedrįso, nes valstiečiai liaudininkai, būdami koalicijoje, tikėjo, kad tokiu būdu pavyks kontroliuoti LKDP veiksmus. O LKDP blokas labiau pasitikėdamas savo padėtimi, per daug ir nesilaikė per derybas pasiektų susitarimų. Opozicinė LSDP spaudoje gana skeptiškai vertino šią koaliciją, jos manymu LKDP buvo priversta eiti į koaliciją dėl susidariusios valstybėje nepalankios padėties, pačiai partijai vėliau bus patogiau pasidalinti atsakomybe su LVLS už padarytas klaidas „Įsileidę kabinetą porą valstiečių, jie (LKDP – R.T.) vis tiek pasilikę pilnais valdžios šeimininkais, gi atsakomybę pasidalins su savo talkininkais“³. Panašiai vertino koalicijos sudarymą ir patys liaudininkai, tik akcentuodami, kad būdami koalicijoje galės kontroliuoti LKDP veiksmus. LKDP nesikuklindami teigė, kad koaliciją sudarė atsižvelgdami į valstybės interesus ir partinius tikslus nukėlė į antrą planą. Galima daryti prielaidą (vėliau tai parodys įvykiai), kad LKDP blokui koalicijos sudarymas buvo tik taktinis partijų ėjimas, jausdamiesi labiau užtikrinti galėjo laukti koalicinius susitarimus, o kaltę suversti LVLS.

Santykiai tarp koalicijos partijų itin įsitempdavo, kai svarstomi klausimai liedsavo pagrindinę nesutarimų ašį – Bažnyčios ir valstybės santykius. LVLS stengėsi Lietuvos švietimą apsaugoti nuo Bažnyčios įtakos, kritikavo bažnyčios žemėvaldą, taip pat buvo nesutariama ir dėl

¹ Simonas Rozenbaumas 1924 II 12 atsištatydino, žydų reikalams ministerija panaikinta 1924. III 19 seimo nutarimu.

² II – ojo seimo stenogramos. 1923 06 30, posėdis 9. – K., 1924. – P. 5.

³ Ženybų priešdieny // Socialdemokratas . – 1923. Birželio 28. – Nr. 30. – P.1.

kunigų algų, kurių liaudininkai siūlė atsisakyti, bet reikalavimas buvo atmestas. Tokie nesutarimai jau buvo matomi svarstant Seime 1924 m. biudžetą, kairiesiems prieštaraujant LKDP padidino tikybos reikalams skiriamas lėšas nuo 290060 iki 1 mln. litų, krikdėmai taip pat nesutiko įteisinti valstiečių liaudininkų pasiūlytos civilinės metrikacijos.

Koalicinės partijos dar pirmaisiais II Seimo metais priėmė gana svarbius nutarimus: dėl įstatymų įsigaliojimo tvarkos, kas užtikrino tvarką įstatymų leidime ir kartu sutarta dėl Klaipėdos Seimelio rinkimų įstatymo, kurio reikėjo Lietuvai prisijungus Klaipėdos kraštą, kad būtų galima užtikrinti ir pastarojo interesų atstovavimą įstatymų leidime. 1923 gruodį Seimas priėmė įstatymą reglamentuojantį įstatymų įsigalėjimo tvarką, kuriame numatyta, kad įstatymas ima galioti pasirašius Respublikos Prezidentui ir Ministrui Pirmininkui arba atitinkamos ministerijos ministrui bei praėjus 14 dienų „po jo „Vyriausybės žiniose“ paskelbimo dienos“¹.

Svarbus koalicijos pasiekimas buvo priimtas 1923 m. birželio 24 d. Klaipėdos krašto Seimelio rinkimų įstatymas. Seimo stenogramose galima aptikti atstovų pasisakymus (opozicijos oponavimus), kad šis įstatymas ne daug kuo skyrėsi nuo Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo, kai kurių atstovų griežtesniu vertinimu, šiame įstatyme tik buvo „pakeistas pavadinimas vietoje Lietuvos Seimo, Klaipėdos krašto Seimelis“. Paanalizavus šį įstatymą, galima teigti, kad dalis tiesos Seimo opozicijos pasisakymuose būta. Rinkimų principas išlieka tas pats: teisė rinkti, būti išrinktam, rinkimų procedūra ir t.t. Galima paminėti tik kelis skirtumus: rinkimuose gali dalyvauti tiksliai Klaipėdos krašto gyventojai, ne jaunesni kaip 21 metų ir turintys Lietuvos Respublikos pilietybę; Seimelio narių skaičius nustatomas toks, kad 5000 gyventojų tektų vienas atstovas; Seimelio rinkimams Klaipėdos kraštas sudaro vieną apygardą ir rinkimų dieną nustato Klaipėdos krašto Gubernatorius². Pirmieji rinkimai į Seimelį turėtų įvykti per 6 savaites nuo šio įstatymo įsigaliojimo, o Seimelis turėtų susirinkti per 15 dienų po rinkimų.

Valstiečiai liaudininkai gavę Ministrų kabinete Vidaus reikalų ministro postą vylėsi, kad tokiu būdu turės įtakos krašto vidaus tvarkai. LKDP neketino visai perleisti šios pozicijos LVLS, todėl nepaisydama koalicionių susitarimų 1923 m. spalio mėnesį pateikė Vidaus reikalų ministrui K. Žalkauskui interpeliaciją, kurioje buvo kaltinamas nuolaidžiuoju suaktyvėjusiam pagrindiniam komunistų judėjimui, kad nekontroliuojas komunistų leidžiamos proreklamacijos, viešų pasisakymų ir pan. Visos LKDP bloko frakcijos pareiškė ministrui nepasitikėjimą, tačiau LKDP argumentai pasirodė gana silpnai pagrįsti ir interpeliacija buvo atmesta³. Nemažai kritikos ministras susilaukė ir

¹ Įstatymų skelbimo tvarkos ir jų įsiteisėjimo įstatymas // Vyriausybės žinios. – 1923. Gruodžio 22. – Nr.146. – P.1.

² Klaipėdos krašto Seimelio rinkimų įstatymas // Vyriausybės žinios. – 1923. Birželio 24. – Nr.195. – P. 1.

³ II – ojo seimo stenogramos. 1923 10 23, posėdis 34. – K., 1924. – P. 12.

už mėginimus paspartinti civilinės metrikacijos įvedimą. 1924 m. balandžio 8 d. K. Žalkauskas išleido potvarkį apskričių savivaldybėms, kuriuo asmenys nesudarę Bažnyčioje gimimo, santuokos ar mirimo aktų galėjo pagal laikiną tvarką sudaryti civilinę metrikaciją, kol bus priimtas atitinkamas įstatymas¹. Vėliau patys valstiečiai liaudininkai pripažino, kad krikščioniškos tradicijos stipresnės ir daugiau nei per pusę metų Kauno miesto savivaldybėje buvo užfiksuota tik 1 vedybų, 1 gimimo ir 1 mirties atvejais².

1924 m. pradžioje vis labiau pastebimas koalicinių partijų nesutarimas prie partijų nepopuliarumo prisidėjo sprendimas 1924 m. kovo 19 d. panaikinti žydų reikalų ministro postą, krikdemai tokį žengtą žingsnį argumentavo, jog „... mūsų ministerijų kabinete ir seime paduoti prašymai pačių žydų, kur jie nurodo, jog iš Žydų Reikalų Ministerijos jiems nieko gero nesą; kad jie turi ir nori turėti vienas ir tas pačias ministerijas su lietuviais...“³ Nors žydų frakcija ir reiškė savo nepasitenkinimą, tačiau nepalaikė opozicijos pasiūlymo prisidėti reiškiant nepasitikėjimą Ministrui Pirmininkui.

Nuolatinis ginčų objektas tarp LKDP bloko frakcijų ir Valstiečių liaudininkų bei socialdemokratų buvo savivaldybių klausimas. Per 1921 m. rinkimus į miestų savivaldybes stiprias pozicijas iškovojo LSDP ir tautinių mažumų atstovai. LKDP negalėdama turėti įtakos šių savivaldybių veiklai, Seime siekė, kad būtų svarstomas naujos redakcijos savivaldybių įstatymas, pagal kurį dalis savivaldos teisių turėjo pereiti centrinei valdžiai. Todėl artėjant 1924 m. rinkimams į savivaldybes LKDP norėdama laiku pakeisti savivaldybių įstatymą ryžosi perkelti rinkimų datą iš birželio mėn. į rugsėjo mėn. LVLS ir LSDP būgštavo, kad dešinieji teigdami, jog vietos organai yra nekompetentingi, gali visa valdžia atsidurti niekieno neapribojamo apskrities viršininko rankose, tokiu būdu provincijos valdymas dar labiau būtų centralizuojamas.

1924 m. vasario 22 d. Seime buvo pradėtas svarstyti vienas iš opiausių klausimų tiek valdančiajai daugumai, tiek opozicijai. LKDP, užuot ryžusi pradėti svarstyti karo stovio naikinimo klausimą, pasiūlė „Ypatingus valstybės apsaugos įstatus“ pakeisti taip, kad karo komendantai, anksčiau galėję spaudą uždrausti net visam karos stovio laikotarpiui, dabar galėtų skirti pinigines baudas iki 5000 litų arba kalėti iki 3 mėn. LKDP atstovas J. Steponavičius tokį sprendimą grindė tuo, kad karo komendantai anksčiau per griežtai baudė spaudos redaktorius. Iš pirmo žvilgsnio įstatymo pataisa siūlė švelnesnes baudas, bet galima pritarti opozicijos teiginiams, kad šis sumanymas dar labiau leistų komendantams manipuliuoti arba kontroliuoti opozicinę spaudą. Nors

---

¹ Vidaus reikalų ministerijos aplinkraštis // Vyriausybės žinios. – 1924. Gegužės 3. – Nr.157. – P.20.

² Civilinis metrikavimas // Lietuvos žinios. – 1924. Gruodžio 21.

³ Lietuva ir žydai // Rytas. – 1924. vasario 7. – Nr. 32. – P.2.

LVLS ir LSDP tokiam siekiui priešinosi, įstatymo pataisą vadindami atgyvena ir apskritai siūlė naikinti karo stovį, LKDP bloko frakcijos įstatymo pakeitimus priėmė¹. Gegužės 6 dieną socialdemokratai Seime pasiūlė panaikinti karo stovį, žinoma, tai nebuvo paranku krikščionims demokratams, partijos atstovas Adomas Vilimas Seimo posėdyje aiškino, kad nereikėtų atsisakyti karo stovio padėties, nes patys socialdemokratų nariai „labai nedisciplinuotai elgiasi viešumoje, todėl reikia dvejoti ar galima esą karo stovį panaikinti“², LKDP siekius palaikė ir Darbo Federacija. Opozicijos atstovai karo stovio panaikinimą argumentavo tuo, kad tokia padėtis kraštui kenkia ekonomiškai, reikia nemažai lėšų išlaikyti karo komendantūroms, trikdomas vidaus gyvenimas, varžomos piliečių laisvės ir pan. Įstatymas panaikinti karo stovį buvo pripažintas svarstytinu tą pačią dieną pirmuoju skaitymu. Krikščionys demokratai sumanė taip pat pateikti Seimui pasiūlymą vietoje karo stovio įstatymo įvesti „Sustiprintos apsaugos įstatymą“. Tačiau liaudininkai kategoriškai pasisakė prieš šias manipuliacijas. Pasak jų, keistūsi ne įstatymas, o jo vykdytojai: vietoj kariuomenės kontrolės funkcijas perims Vidaus Reikalų ministerijos prižiūrima policija. Opozicijai prieštaraujant įstatymo projektas buvo priimtas I ir II skaitymu, bet iki III skaitymo nebuvo prieita. Tik III Seime 1926 m. birželį karo stovio įstatymas buvo panaikintas.

Ginčus sukėlė tarp LKDP ir opozicijos tai, kad buvo finansuojamos iš valstybės biudžeto politinės (Ūkininkų Sąjunga) ir katalikiškos („Vaikelio Jėzaus“, „Šv. Zitos“) organizacijos prisidengiant žemės ūkio vystymo programa. Nuolatiniai didžiausio Seimo bloko paliaubų (koalicijos) laužymai rodė, jog netvirtas partijų susitarimas neišvengiamai gresia iširti. Istoriografijoje galima rasti vertinimų, kad nuo pat koalicijos sudarymo pradžios LKDP siekė vienvaldystės, kai stabilizavosi tarptautinė ir vidaus padėtis, LKDP blokas siekė perimti visas valdžios pozicijas į savo rankas. Tam puikiu pretekstu tapo vedamos derybos tarp Lietuvos ir Didžiosios Britanijos paskolai gauti dėl statybinių medžiagų įsigijimo tiesti geležinkeliams. 1924 m. balandį svarstant Seime valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų sąmatos papildymą, kuriame kaip tik turėjo būti svarstomas geležinkelio tiesimo finansavimas. ŪS išreiškė norą papildomai ištirti kontraktą, nes suabejojo šios sutarties ekonominiu naudingumu ar Lietuva tinkamai pajėgs įsisavinti gautą paskolą³. Seime kilo debatai, po ilgų diskusijų projektas buvo priimtas II skaitymu⁴. Tačiau svarstant šį projektą trečiuoju skaitymu LKDP atstovas A. Šmulskštys pasiūlė rezoliuciją, pagal kurią dar reikėjo ištirti geležinkelio tiesimo kryptis (pvz. Kaunas - Klaipėda), ar tos kryptys

¹ II – ojo seimo stenogramos. 1924 02 22, posėdis 69. – P. 17-18; 1924 02 26, posėdis 70. – P.4-8; 1924 02 29, posėdis 72. – P.13. – K., 1925.

² II – ojo seimo stenogramos. 1924 05 06, posėdis 93. – K., 1925. – P. 12.

³ II – ojo seimo stenogramos. 1924 04 15, posėdis 90; P. 22 – 23; 91 posėdis. - P.5-6. – K., 1925.

⁴ II – ojo seimo stenogramos. 1924 04 16, posėdis 92. – K., 1925. - P.7.

gali būti kraštui ekonomiškai naudingos ar ne, ir tik tada sudaryti sutartį su Anglija dėl paskolos. LSDP frakcija siūlė pritarti Ministrų kabineto siūlomai paskolai iš Anglijos gauti, o LVLS, apskritai, atsisakė balsuoti motyvuodami tuo, kad LKDP iš biudžeto sąmatos iš viso išbraukė geležinkelių finansavimą. LKDP bloko frakcijų vieningu balsavimu rezoliucija buvo priimta¹. Rezoliucijos priėmimas apskritai reiškė, kad paskolos gavimas atidedamas neribotam laikui. Ministras Pirmininkas E. Galvanauskas bandęs apginti paskolos sąlygas nusprendė, kad šis pozicijos nepasitikėjimas tai kartu nepasitikėjimas visai Vyriausybei. Galiausiai 1924 m. birželio 10 d. E. Galvanauskas įteikė prezidentui atsistatydinimo raštą, o tai reiškė ne tik kabineto, bet ir koalicijos žlugimą.

Danutė Stakeliūnaitė, tyrinėjusi valstiečių liaudininkų parlamentinę veiklą 1918 – 1926 m., pastebėjo, kad LVLS dalyvavimas pristabdė LKDP ambicijų tenkinimą ir atitolino dešiniųjų įsigalėjimą.² Apibendrinant galima teigti, kad nors koalicija ir nebuvo tvirta, greitai iširo, tačiau mažino visuomenės politinį susipriešinimą, leido partijoms laikinai susitelkti svarbiais to meto klausimais: Klaipėdos krašto problema, nestabilia vidaus padėtimi. Kita vertus, II Seimo koalicija nebuvo ta tikroji koalicija, kaip mes suprantame, tai daugiau dviejų priešininkų paliaubos, kurios dažnai buvo laužomos. Svarstant esminius vidaus politikos klausimus, II Seime koalicijos partneriai virsdavo gana griežtais oponentais, partijos ryškiai skyrėsi savo ideologijomis ir tai nuolat būdavo nesutarimų priežastimi. Todėl realu, kad 1924 m., kai nusistovėjo vidaus padėtis ir stabilizavosi santykiai tarptautinėje plotmėje, LKDP blokas perėmė į savo rankas valdžios pozicijas.

Prezidentas Stulginskis priėmęs E. Galvanausko kabineto atsistatydinimą, pradėjo pasitarimus su Seimo frakcijomis dėl naujo kabineto sudarymo. LKDP vėl bandė tartis su LVLS dėl naujos vyriausybės sudarymo. Valstiečių liaudininkų vardu M. Sleževičius iškėlė savo reikalavimus, kad LKDP pritartų Lietuvos ir Didžiosios Britanijos paskolos sutarčiai, organizuoti Klaipėdos krašte rinkimus į Seimą (LKDP ten nesitikėjo sėkmės). Tačiau LKDP blokas Seime būdamas gausus nesutiko su keliamomis sąlygomis ir šis pasiūlymas sudaryti naują koaliciją greičiausiai vėl buvo politinis manevras, nes LKDP spaudoje apkaltino liaudininkus norint „Kabineto sudarymą užvilinti“³. Krikdemai nutarė sudaryti vyriausybę be LVLS atstovų, šį kartą vyriausybę sudaryti buvo patikėta A. Tumėnui. 1924 m. birželio 18 d. buvo patvirtintas naujas Ministrų kabinetas, kurį sudarė vien LKDP bloko nariai, o Ministru Pirmininku tapo A. Tumėnas. Valstiečiams liaudininkams nieko kito neliko, kaip pereiti į opoziciją. Ši Vyriausybė, skirtingai nei

¹ II – ojo seimo stenogramos. 1924 06 06, posėdis 105. – K., 1925. – P. 25-27.

² Stakeliūnaitė D. Valstiečiai liaudininkai Lietuvos Respublikos Vidaus politikoje 1918 m. pabaigoje – 1926 m.: parlamentinė veikla. (disertacijos rankraštis).- K., 2000.- LMAB RS.- F.132 – 1469. – P. 158.

³ Ministrų kabineta befornuojant // Lietuvos žinios. – 1924. Birželio 19. – Nr.137. – P.2.

ankstesnioji, neturėjo Seime tokio pasitikėjimo, prieš naują kabinetą pasisakė ne tik kairieji, bet ir žydų frakcija nebuvo patenkinta, nors krikdemai ir žadėjo atkurti žydų reikalų ministro vietą.

Nevaržomi koalicinių susitarimų krikdemai turėdami Seime daugumą vis labiau tolo nuo kairiųjų, priiminėjo sau palankius įstatymus, pataisė sau palankia linkme Seimo statutą taip, kad „nepasitikėjimą ministru galėtų reikšti tik Seimo, o ne posėdyje dalyvavusių narių dauguma.“¹ Dar esant koalicijoje su valstiečiais liaudininkais, LKDP buvo pradėję svarstyti Savivaldybių įstatymo pakeitimą. Įstatymo svarstymas buvo atnaujintas kai koalicija praktiškai buvo iširusi. Valdantieji siekė, kad savivaldybių funkcijos būtų labiau kontroliuojamos, todėl įstatymo projekte buvo numatyta, jog VRM ministras tiesiogiai galėtų skirti savivaldybių vadovus, valsčių viršaičiai ne renkami, bet taip pat skiriami apskrities viršininko nuožiūra². Galiausiai įstatymas buvo priimtas 1924 m. liepos 29 d. Analogiškai buvo pabaigtas 1925 m. gegužės 19 d. svarstyti sustiprintos apsaugos įstatymas, kuris turėjo būti įvedamas kilus valstybėje neramumams ar iškilus kraštui pavojus. Tiesa, 1925 m. spalio 27 d. posėdyje LKDP bloko pritarimu buvo priimtas antruoju skaitymu karo stovio panaikinimo įstatymo projektas, bet tolesni jo svarstymai vilkinami. Situacija pasikeitė, kai 1926 m. vasario 9 d. Seime išrenkamas naujas Seimo pirmininkas - LVLS atstovas Jonas Staugaitis. Opozicija iš karto tuo pasinaudojo ir sekančią dieną pradėjo svarstyti trečiuoju skaitymu karo stovio įstatymo panaikinimą. Tačiau po ilgų diskusijų krikščionims demokratams pavyko įtikinti opozicines frakcijas, kad įstatymo projektą reikia gražinti Teisių komisijai tobulinimui. Buvo priimami ir kiti vidaus padėti kontroliuojantys įstatymai, vienas iš jų „Naujosios spaudos įstatymas“³, kuris sugriežtino cenzūrą, nes valdžia galėjo operatyviau sulaikyti nepageidautinus opozicijos leidinius. Priimtas naujas įstatymas dar labiau sugriežtinęs susirinkimų tvarką⁴, suvaržė renginių organizavimą atvirose vietose, opozicija dar labiau tapo priklausoma nuo vietos valdininkijos.

1925 m. sausio 27 d. A. Tumėno Vyriausybė atsistatydino, vietoj jo buvo pavesta naują vyriausybę sudaryti Leonui Bistrui. Vyriausybių kaitai turėjo įtakos ir nestabili to meto ekonomika - ieškoti darbo į miestus ėmė traukti nusigyvenę ūkininkai, žemdirbiai. 1925 m. pabaigoje Seimas priėmė „darbo dienos ilgumo įstatymo pakeitimą“⁵, kuris numatė, kad darbininkų darbo diena fabrikuose turi būti (išskyrus pertraukas) ne ilgesnė, kaip 8 valandos, o prekybos įmonėse ne

---

¹ II – ojo seimo stenogramos. 1924 05 13, posėdis 96. – K., 1925. – P. 26 - 27.

² Savivaldybių įstatymo pakeitimas // Vyriausybės žinios. – 1924. Rugsėjo 20. – Nr.168. – P.1-2.

³ II – ojo seimo stenogramos. 1925 06 20, posėdis 193. – K., 1926. – P. 1 – 10.

⁴ Susirinkimų įstatymo pakeitimas // Vyriausybės žinios. – 1925. Birželio 26. – Nr. 196. – P.2.

⁵ Darbo dienos ilgumo įstatymo pakeitimas // Vyriausybės žinios. – 1926. Sausio 8. – Nr. 212. –P.1.

ilgesnė, kaip 10 valandų. LKDP priimdama panašaus pobūdžio įstatymus siekė patraukti į savo pusę dalį rinkėjų iš darbininkų sluoksniu.

Nors krikščionių demokratų blokas Seime turėjo daugumą ir galėjo priiminėti sau palankius įstatymus, tačiau ne visada galėjo užsitikrinti savo narių paramą. 1926 m. vasario 2 d. posėdyje buvo renkamas Seimo Pirmininkas, juo tapo Jonas Staugaitis (vals. liaud.). Šių rinkimų rezultatai krikdemams buvo netikėti, du partijos nariai balsavo už opozicijos iškeltą Joną Staugaitį, dar du atstovai susilaikė balsuojant už krikščionių demokratų nari¹. Spauldoje atsirado svarstymų, kad tie keli balsai buvo nupirkti. Laikina valstiečių liaudininkų pergalė, Jonui Staugaičiui tapus Seimo Pirmininku tik dar labiau įtempė santykius tarp partijų. Praėjus tik vienam mėnesiui (1926 m. kovo 5 d.) išrenkamas vėl naujas Seimo pirmininkas išrinktas Justinas Staugaitis (ŪS). Vėlesni tos sesijos Seimo posėdžiai tapo parlamentarizmo krizės Lietuvoje pavyzdžiais, ėmė dominuoti opozicijos destrukcijos, kurioms kelią užkirsti galėjo tik Seimo kadencijos pabaiga. 1926 m. kovo 5 d. Seimas pakoregavo rinkimų įstatymą, pagal kurį iš Klaipėdos krašto sudaroma atskira dešimta apygarda ir būsimajam Seimui nustatomas 85 tautos atstovų skaičius. Kovo 6 d. „Vyriausybės žinios“ paskelbė, kad Trečiojo Seimo rinkimai įvyks gegužės 8 – 9 dienomis, o kovo 26 dieną įvyko paskutinis II Seimo posėdis.

Apibendrinant galime teigti, kad po koalicijos žlugimo LKDP perėmė į savo rankas šalies valdymą sudarant Ministrų kabinetus tik iš LKDP bloko atstovų bei priiminėjęs sau palankius įstatymus, kurie kartu leido efektyviau kovoti ir kontroliuoti opoziciją.

1.2. Tautinių mažumų atžvilgiu.

Po Pirmojo pasaulinio karo Lietuva atkūrusi nepriklausomybę neišvengiamai susidūrė su valstybingumo įtvirtinimo problemomis. Nors valstybinės sienos apėmė etnografinės žemes, nuolatos teko atremti kaimyninių valstybių teritorines pretenzijas, taip pat buvo susidurta ir su tautinių mažumų problema. Kaip 1923 metų gyventojų surašymo rezultatai² parodė, tuo metu Lietuvoje gyveno apie 84 % lietuvių ir 16 % tautinės mažumos iš kurių gausiausios: žydai, lenkai ir rusai. Tautinės mažumos gana aktyviai buvo įsijungusios į Lietuvos politinį gyvenimą, kartu siekdamos išsikovoti sau palankesnes sąlygas. O sąlygos pasireikšti ir įtvirtinti siekius mažumoms Lietuvoje XX a. pradžioje susiklostė gana palankios. Dar 1919 m. Paryžiaus taikos konferencijoje, kurioje buvo sprendžiamos pokario problemos kartu buvo keliamas ir tautinių mažumų klausimas, jų gyvavimo teisinės sąlygos, ypač naujai susikūrusiose valstybėse. Nemažas dėmesys buvo skirtas

¹ II – ojo seimo stenogramos. 1926 02 09, posėdis 231. – K., 1927. – P. 3.

² Lietuvos gyventojai. 1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenys. – Kaunas, be metų., - P. XXXVI.

žydų tautos gyventojams, kurie siekė, kad jų teisės būtų įtvirtintos ir ginamos. Lietuvos politikai suprasdami, kad tautinės mažumos gali ir bus didelis ramstis tvirtinant Lietuvos valstybingumą siekė, glaudaus bendradarbiavimo, nes tuo metu buvo sprendžiamas Vilniaus ir Klaipėdos klausimas, žinant, kad šiuose kraštuose dominuoja tam tikrų tautybių gyventojai: lenkai, vokiečiai, žydai.

Gausiausia mažuma – žydai (7,6 %) siekė užsitikrinti savo autonomines teises¹, juolab, kad 1918 m. lapkritį formuojant pirmąją Vyriausybę buvo sukurtas postas – žydų reikalų ministras be portfelio, pirmas ministras – dr. Jakovas Vygodskis. Todėl neatsitiktinai A. Voldemaras 1919 m. Paryžiuje žydų delegacijos komitetui buvo pateikęs deklaraciją, kurioje skelbiama, kad „žydai bus proporcingai atstovaujami įstatymų leidžiamojame valdžioje“². Tokiu būdu žydų atstovams buvo sukurta proga patekti į Seimą, kurie jau 1920 m. pavasarį dalyvavo rinkimuose į Steigiamąjį Seimą ir sudarė atskirą frakciją. Kalbant apie kitas tautines mažumas (lenkus, vokiečius ir rusus), reikia pažymėti, kad šių gyventojų skaičius gerokai buvo mažesnis, nei buvo tikimasi atliekant 1923 m. surašymą. Lenkai sudarė tik 3,2 %, vokiečiai 1,4 % ir rusai 2,5 % visų gyventojų skaičiaus. Panašus santykis atsispindėjo ir išrinkus Steigiamąjį Seimą. Todėl įmanomi tyrimai kaip lokalsios istorijos – tautinės mažumos per parlamentarizmo prizmę, juolab, kad tautinės mažumos daugiau siekė išsikvoti sau autonomiją.

Gana aktyviai įsijungus į Seimų veiklą tautinėms mažumoms, kyla klausimas, ko jos siekė, kokius siekius deklaravo ir ką pavyko įgyvendinti, ar buvo palankios sąlygos joms veikti. Kai kurie istorikai, tyrinėjantys mažumų klausimus, ypatingai išskiria žydus, teigdami kad XX a. II dešimtmėtis buvo „Aukso amžius“, tačiau radikalėjant dešinioms partijoms, ypatingai Antrajame Lietuvos Seime (1923 - 1926), padėtis nebuvo tokia gera. Todėl šiame skyriuje bus aptariama II Seimo vykdoma politika tautinių mažumų atžvilgiu bei tautinių mažumų atstovų veiklą II Seime.

1923 m. birželio 8 d. posėdyje vyko Seimo komisijų rinkimai, į kuriuos pateko ir tautinių mažumų atstovai: į Savivaldybių ir Administracijos – 1 žydas; į Darbo ir Socialinės apsaugos: 1 – lenkas, 1 – vokiečių (žydų atstovas nepateko balsavus prieš LKDP blokui); į Švietimo: 1 lenkas ir 1 vokiečių; į Ekonominę: 1 – žydas ir 1 vokiečių; į Žemės ir Miškų Ūkio: 1 rusas. Stengdamiesi kuo

---

¹ Apie žydų autonomiją išsamiai tyrimus yra atlikę: Valkauskas R. Žydų tautinės autonomijos klausimas Lietuvoje 1919 – 1926 metais // Lietuvos istorijos studijos., 1996.- T.3. P.57-73. ; Radensky P. Žydų reikalų ministerija ir žydų tautinė autonomija Lietuvoje 1919 – 1923 metais // Lietuvos istorijos metraštis, 1995. – V., 1996.- P.84 – 97.

² Truska L. Lietuviai ir žydai nuo XIX a. pabaigos iki 1941 m. birželio. Antisemitizmo Lietuvoje raida. – V., 2005. – P.63.

daugiau į komisijas patekti LKDP bloko atstovų, šios partijos dažnai balsuodavo prieš tautinių mažumų kandidatus¹.

1923 birželio 29 d. pasikeitusiam Ministrų kabinetui ėmė vadovauti E. Galvanauskas, todėl jau 30 d. Ministras Pirmininkas skaitė naujo Kabineto deklaraciją, kuriai Seimas turėjo pritarti arba atmesti. Iš esmės tautinių mažumų atstovai pritarė šiai deklaracijai tik akcentuodami savus niuansus. Žydų frakcijos vardu pasisakęs J. Robinzonas teigė, kad žydų gyventojus džiugiai nuteikia ši deklaracija, nes joje skelbiama, kad „Tautinių mažumų srityje vyriausybė mano išvystyti Lietuvos Valstybės Konstitucijos 73 ir 74 paragrafų numatytus dėsnius, ir sudaryti tautinėms mažumoms tokias sąlygas, kad jos galėtų tinkamai atlikti labdarybės, švietimo, savitarpinės pagalbos ir kultūros darbą“², todėl žydų frakcijos vardą pritaria. Lenkų frakcija labiau akcentavo, kad pritaras Vyriausybės deklaracijai, jei ši laikysis naudingos politikos valstybei ir išreiškė viltį, kad lenkų tautybės žmonėms taip pat bus suteikta autonomija. Vokiečių frakcijos atstovas A. Rogalis išreiškė pritarimą deklaracijai bendros vokiečių ir rusų frakcijos³ vardu, nes jo nuomone Vyriausybė siekia užtikrinti mažumų teises. Visgi lenkų frakcija labiau akcentavo bendrus valstybės reikalus, o žydų ir jungtinė vokiečių - rusų frakcija daugiau siekė užtikrinti savo interesus.

Tačiau jau 1923 m. liepą LKDP leidžiamame dienraštyje „Laisvė“ išspausdintas vedamasis straipsnis⁴, kuriame autorius gvildena nuomonę, kad Lietuva demokratiškiausia valstybė žydų atžvilgiu, nes jiems suteikta privilegija – turėti Žydų reikalų ministrą ir tai yra vienos tautos išskyrimas iš kitų, todėl reikia peržiūrėti mažumų teises „... ir atskirti nuo jų privilegijas“. Tokio pobūdžio straipsnis buvo užuomina į tai, kad LKDP neketina laikytis pažadų tautinėms mažumoms, tai labiau lietė žydų autonomines teises, tokiu būdu žydų frakcijai Seime tapo sunkiau kovoti už savo teises. Netrukus naujos Vyriausybės deklaracija negalėjo paslėpti kylančius smurto atvejus prieš žydų gyventojus, todėl jau 1923 spalio 9 d. posėdyje žydų frakcija davė paklausimą⁵ Vidaus reikalų ministrui dėl Šiaulių mieste įvykusių chuliganizmų prieš žydus: buvo niokojamos įmonių iškabos, Kaune sumušami ir puldinėjami praeiviai žydai. Ministras kontrargumentavo, jog jam ši situacija yra žinoma ir įvykiai tiriami. Situacija Seime paaštrėjo, kai valdančioji dauguma – LKDP blokas, atsisakė ratifikuoti deklaraciją dėl tautinių ir tikybos teisių Lietuvoje, motyvuodami, „jog tai vienpusiškas Lietuvos pasižadėjimas Tautų Sąjungai, o konstitucijos 30 straipsnis nenumato tokios

¹ II – ojo seimo stenogramos. 1923 06 08, posėdis 2. – K., 1924. – P. 2 – 14.

² II – ojo seimo stenogramos. 1923 06 30, posėdis 9. – K., 1924. – P. 3.

³ II Seime vokiečiai turėjo 2, o rusai 1 mandatą, todėl atstovai susijungė į bendrą frakciją, nes Seimo Statutas numatė, kad frakciją sudaro 3 nariai.

⁴ Valatkaitis A. Ar gali būti privilegijų demokratinėje respublikoje? // Laisvė. – 1923 liepos 21.- Nr. 161. –P.1.

⁵ II – ojo seimo stenogramos. 1923 10 09, posėdis 30. – K., 1924. – P. 3.

vyriausybės sudarytos tarptautinės sutarties tvirtinimo seime“¹ Todėl deklaracija nebuvo ratifikuota, nors mažumas parėmė socialdemokratai ir valstiečiai liaudininkai, balsavus 28 „už“ ir 30 „prieš“. 1924 m. sausio 29 dienos posėdyje lenkų frakcija pateikė taip pat paklausimą Vidaus reikalų ministrui dėl įvykių nutykusių Kauno Karmelitų bažnyčioje. Frakcija skundėsi, kad grupelė lietuvių trukdo dalyvauti lenkų tikintiesiems šventose mišiose, triukšmauja, priekabiauja ir t.t. Ministras tokius kaltinimus atrėmė ir teigė jog šiuos prieštaravimus iššaukė patys lenkų tinkintieji. Iš tokio pobūdžio paklausimų galima spręsti apie to meto lietuvių toleranciją kitataučiams, juolab, kad valdančioji dauguma savo spaudoje nuolatos akcentavo šią temą: po truputį aštrėjantis požiūris į žydus, kaip matome, būdavo nesutarimu ir su lenkais, kuriuos kaitino Lietuvos ir Lenkijos ginčai dėl Vilniaus krašto. Neatsitiktinai, kai kurie gyventojai išliedavo savo apmaudą ant vietinių tautinių mažumų, todėl šiuos įvykius bandydavo spręsti mažumų frakcijos Seime, duodamos paklausimus ministrams, kad šie užkirstų kelią panašioms nutikimams.

Didelis smūgis buvo suduotas žydų visuomenei kartu ir jų frakcijai, kai 1924 kovo 19 d. Seime buvo priimtas nutarimas panaikinti Žydų reikalų ministerijos etatus, tai reiškė kartu, kad panaikinama ir Žydų reikalų ministro pareigybė, už tokį sprendimą balsavo LKDP blokas prieštaraujant tautinėms mažumoms ir kitoms opozicijos frakcijoms. Iš karto po šio įvykio to meto spaudoje pasirodė įvairūs komentarai, LKDP leidžiamas „Rytas“ teisingai valdančios daugumos priimtą sprendimą motyvuodami, kad „... jie (žydai – R. T.) turi ir nori turėti vienas ir tas pačias ministerijas ir teises su lietuviais...“² Žydų dienraštis „Mūsų žodis“ vedamajame straipsnyje „Lietuva ir žydai“³ pateikė lietuvių ir žydų santykių apžvalgą, kurioje gana tolerantiškai su nuoskauda kalbama, kad žydai Lietuvą laikė „Antrąją Jeruzale“, tačiau valdančioji dauguma stengiasi pamiršti žydų teises panaikindama Žydų reikalų ministerijos etatus.

Tautinės mažumos ne visais atvejais pasisakydavo kartu ar palaikydavo vieningą nuomonę, tai labiau atsispindi, kuomet buvo svarstomi įstatymai, kurie lietė bendrus valstybės reikalus, kaip antai, žemės reformos įstatymų papildymas, valstybės biudžeto svarstymas ir t.t. Tačiau, kai buvo svarstomi klausimai susiję su tautinių mažumų teisėmis, dažniausiai šios frakcijos palaikydavo bendrą nuomonę, ruošdavo paklausimus Ministrų Kabinetui. Puikus pavyzdys, kuomet visos tautinių mažumų frakcijos kartu, pasirašė paklausimą Ministrui Pirmininkui, dėl neteisingų duomenų 1923 metų gyventojų surašyme. Frakcijų atstovai kritikavo Vyriausybę, kad ši neteisingai suskaičiavo duomenis, kad surašymas vyko nesklaidžiai, kai kur buvo ir klastojamas. Seimo nariai

---

¹ Bliuminas A. Žydų frakcija Lietuvos seimuose 1920 – 1927 m. – V., 2003. – P.41.

² Lietuva ir žydai // Rytas.- 1924 vasario 7. – Nr. 32.

³ Lietuva ir žydai // Mūsų žodis. – 1924 sausio 22. – Nr. 1. – P.1, 3.

pridėjo sąrašą žmonių, kurie buvo neteisingai įvardinti lietuviais, nors jie tokiais savęs nelaikė. Ministro Pirmininko E. Galvanausko manymu, tai pačių gyventojų tautinės savimonės problema, kad jie nesugeba savęs priskirti kuriai nors tautybei, neretai religija sutapatindamas su tautybe „Paklaustas, kodėl jis yra vokiečių, atsakys – dėl to, kad eina į liuterių bažnyčią“¹. Panašus atvejis, kai tautinių mažumų frakcijos vieningai dirbo kartu, kada buvo pasirašiusios interpeliacija² Vidaus reikalų ministrui dėl draudimo vartoti tautinėms mažumos nacionalinės kalbos įmonių iškabose ir panašiai, nors konstitucija numatė, kad valstybinė kalba yra lietuvių, o vietines kalbas nustato įstatymas, kuris leido vartoti ir kitas kalbas.

Galime pastebėti tendenciją nuo 1924 m. birželio mėn. kai sugriuvo LKDP bloko ir LVLS koalicija, tautinių mažumų atstovai ėmė reikšti nepasitikėjimus naujai sudaromiems Ministrų kabinetams.

Nuo 1925 kovo 20 Seimas pradėjo svarstyti naują „Žydų bendruomenių įstatymą“, kuri referavęs Ūkininkų Sąjungos (ŪS) atstovas E. Draugelis aiškino, kad šio įstatymo pagrindinė idėja „... kad nebūtų piliečiai žydai verčiami prievartos keliu įsirašyti į bendruomenes, kad būtų jiems leista laisvu noru pasisakyti – ar jie nori priklausyti prie bendruomenės ar ne“³. Tačiau kaip L. Garfunkelis pastebėjo, įstatymo projektą pasirašė žmonės nesuinteresuoti šiomis žydų teisėmis. Kovo 31 d. krikščionių demokratų balsais buvo priimtas šis įstatymas, nors žydų frakcija palaikoma opozicijos aktyviai kritikavo. Naujasis įstatymas⁴ numatė, kad priklausomumas bendruomenei tampa neprivalomu, bendruomenes registruoja apskrities viršininkas ir t.t Tame pačiame posėdyje (1925 kovo 31 d.) buvo pateikti svarstymui lenkų, vokiečių ir žydų tautinių tarybų įstatymų projektai, tačiau atsisakius dalyvauti žydų frakcijai posėdyje, referentas E. Draugelis referavo, jog įstatymas nenumato, koks turėtų būti procentas gyventojų, kad būtų galima pasakyti ar jai suteikti autonomiją ar ne.

Antrajame Seime tautinės mažumos svarstant ekonominio pobūdžio klausimus reikšdavosi gana skirtingai, nei prieš tai aptartame skyriuje, kur buvo kalbama daugiau apie politinį gyvenimą. Frakcijos turėjo po atstovą komisijose, kuriose buvo svarstomi tam tikri klausimai, todėl galėjo tiesiogiai prisidėti prie įstatymų projektų ruošimo ir pateikimo. Galima išskirti tendenciją, kad labiau lenkų frakcijos nariai kalbėdavo įstatymų projektų svarstyme, kurie daugiau lietė žemės ūkį, tai yra žemės reformos įstatymo pataisos, žemės ūkio darbininkų samdymas, teikdavo paklausimus Žemės ūkio ministrui dėl įvairių problemų: dėl neskaidrios žemės nusavinimo vykdymo ir pan., o

¹ II – ojo seimo stenogramos. 1924 05 28, posėdis 102. – K., 1925. – P. 22-31.

² II – ojo seimo stenogramos. 1924 07 23, posėdis 114. – K., 1925. – P. 13-14.

³ II – ojo seimo stenogramos. 1925 03 20, posėdis 170. – K., 1926. – P. 14-15.

⁴ Žydų tautinių bendruomenių įstatymas // Vyriausybės žinios. – 1925 birželio 4. – Nr. 192. – P.4 -5.

žydų frakcija buvo labiau linkusi analizuoti finansinius įstatymų projektus: Akcinių bankų įstatymas, mokesčių įstatymo pataisos, aktyviai dalyvaudavo diskusijose svarstant valstybės biudžetą, vokiečių frakcija diskutuodavo gana įvairiais klausimais. 1923 m. gruodį svarstant valstybės biudžeto projektą¹ 1924 metams valdančios daugumos balsais buvo nubalsuota, kad biudžete nebūtų skiriama lėšų Žydų reikalų ministrui ir Gudų reikalų ministrui. Istoriko L. Truskos vertinimu tai buvo pirmasis žydų autonomijos naikinimo aktas, galima pridurti, kad šiuo atveju nukentėjo ir gudų tautinė mažuma. 1925 metų biudžetas žydų frakcijos buvo ypač kritikuojamas už neracionalų lėšų panaudojimą, netinkamą žemės ūkio finansavimą. Frakcijos atstovams nuostabą kėlė, jog ŪS frakcija priklausanti valdančiajai daugumai, mažai skiria lėšų šiai sričiai, nors turėtų atstovauti ūkininkų interesams, analogiškai taip buvo kritikuojamas 1926 metų biudžetas.

Tautines mažumas tiesiogiai palietė švietimo ir kultūros srities įstatymas – „Švenčių ir poilsio įstatymas“, kuris skyrė dėmesio ne tik švietimo, kultūros aspektams, bet ir ekonominiams. Įstatymo projektas buvo pradėtas svarstyti jau 1923 gruodžio 12 d. ir iš karto sukėlė karštas opozicijos diskusijas, kad bus draudžiama darbininkams dirbti sekmadieniais. Pirminis įstatymo projektas draudė net sekmadieniais žydų vaikams lankyti mokyklas, pagal to meto Švietimo ministerijos įsakymus vaikai buvo mokinami 6 dienas per savaitę, kaip žinoma, šeštadienis žydų žmonėms yra šabas, todėl jiems primestas krikščioniškas draudimas užkerta kelią vaikams mokytis 6 dienas. Vėlesnėje įstatymo redakcijoje palikta nuostata, kad draudžiama mokytis iki 13 val. tačiau žydų frakcijai argumentavus, jog kai kurios mokyklos dirba dviem pamainomis, tad mokslas tampa neįmanomas, todėl galutinėje pataisoje leista žydų vaikams mokytis nuo pat ryto. Apskritai, pats įstatymo svarstymas kėlė ilgas diskusijas tiek tautinių mažumų, tiek socialdemokratų ir valstiečių liaudininkų. Tautinių mažumų frakcijos piktinosi, jog įstatyme numatytos šventės orientuotos į krikščionių šventes tokiu būdu ignoruojamos mažumų teisės praktikuoti laisvai savo religiją, užsiimti verslu. 1924 m. balandžio 11 d. įstatymas² priimtas III skaitymu, kuriame buvo numatyta, kad sekmadieniais draudžiama prekyba, tiesa iki 13 val. Šiuo atveju tai netiko žydų verslininkams, taip pat buvo draudžiama per šventes iki 13 val. koncertuoti, vaidinti teatre ir t.t.

Kalbant apie švietimo klausimus, būtina pažymėti, kad valdančioji dauguma savo iniciatyva pasiūlė Lietuvos universitete įkurti naują evangelikų teologijos fakultetą³, šią idėją palaikė vokiečių frakcija, kuri buvo suinteresuota, kad toks fakultetas veiktų ir ruoštų evangelikų teologus, nes tuo metu dauguma vokiečių išpažino šį tikėjimą, kita vertus, vokiečių frakcija buvo pateikusi ir

¹ II – ojo seimo stenogramos. 1923 12 21, posėdis 57. – K., 1924. – P. 11.

² Švenčių ir poilsio įstatymas // Vyriausybės žinios. – 1925 vasario 2. – Nr. 181. – P.1-2.

³ II – ojo seimo stenogramos. 1925 03 17, posėdis 169. – K., 1926. – P. 16-19.

įstatymo pataisų, kaip antai paskaitas dėstyti ne vien tik lietuvių kalba, bet ir vokiečių, tačiau pataisa buvo atmesta.

Dar vienas įstatymo pakeitimas, sukėlęs tautinių mažumų frakcijų nepasitenkinimą pradinė mokyklų įstatymo pakeitimas. Vokiečių frakcijos atstovas R. Kinderis kaip Švietimo komisijos atstovas kritikavo įstatymo projektą kartu gindamas ir visų tautinių mažumų teises. Įstatymo pakeitime buvo siūloma visose valstybinėse ir savivaldybės išlaikomose pradžios mokyklose dėstyti tik lietuvių kalba, tokiu būdu mažumų vaikai negali mokytis valstybinėse mokyklose, o tai prieštaravo tautinių mažumų deklaracijai, kuri buvo patvirtinta Tautų Sąjungos, pasak R. Kinderio, deklaracijoje buvo pasakyta „...jei savo vaikus mokysit, tai turite mokyti ir tautinių mažumų vaikus, tomis lėšomis, kurias ir jie sudeda į valstybės biudžetą“¹. Po diskusijų buvo dalinai atsižvelgta į mažumų frakcijų pastabas, todėl įstatyme numatyta, kad tautinių mažumų vaikai galės lankyti tas mokyklas, kuriose bus dėstoma jų gimtoji kalba kaip atskiras dalykas. Įstatymas taip pat numatė, kad pradinėse mokyklose bus galima dirbti tik baigusiems mokytojų seminariją, tačiau žydų frakcija priešinosi šiai pataisai, motyvuodami, kad šiuo metu Lietuvoje dar nėra žydų mokytojų seminarijos, todėl žydai negalės mokytojauti valstybinėse mokyklose, į šią pastabą nebuvo atsižvelgta ir įstatymas pradėjo veikti nuo 1927 m.

Apibendrinus galima teigti, kad tautinės mažumos švietimo ir kultūros klausimais daugiau pasisakė, kuomet būdavo paliečiami jų interesai de ja, valdančios daugumos sprendimai ne visada buvo palankus tautinėms mažumoms.

1.3. Ekonominėje srityje.

II Seimo valdymo laikotarpiu Lietuvos ekonomika buvo gana stabili, valstybės biudžetų balansai sudaromi teigiami, tai yra, išlaidos neviršijo pajamų. Šiame skyriuje bus trumpai apžvelgiama to meto Lietuvos ūkio, finansų padėtis². Nepaisant koalicijos partnerių tarpusavio nesutarimų, Seime buvo priimami to meto svarbūs įstatymai, kurie turėjo padėti Valstybei atsistoti ant kojų. Aršių diskusijų susilaukdavo valstybės biudžeto svarstymai. Tiek opozicinės, tiek valdančiosios daugumos frakcijos siekė valstybės gautas pajamas paskirstyti pagal savo planus, nes visos partijos daugiau ar mažiau stengėsi vykdyti programose numatytus siekius, kad kuo daugiau lėšų gautų jų sprendžiamų problemų sritys. Tam tikrų priekaištų LKDP susilaukė už tai, kad buvo vėluojama priimti 1923 m. biudžetą, kuris turėjo jau būti nustatytas 1922 m. gruodį. Biudžetas

---

¹ II – ojo seimo stenogramos. 1925 05 08, posėdis 180. – K., 1926. – P. 11.

² Apie to meto Lietuvos ekonomikos padėtį plačiau: Cesevičius D. Lietuvos ekonominė politika 1918 – 1940 metais. – V., 1995.

išsiskyrė ir tuo, kad buvo pirmasis įvedus litą, daugiausiai pajamų davė valstybės turtai. Daugiausia išlaidų dalis teko Krašto apsaugos ministerijai 59,5 mln. litų, kai tuo tarpu Švietimo ministerijai teko tik 3,7 mln.¹ (žr. priedą – Nr.8.). Istorikas J. Vaičenonis teigė, kad 1923 m. buvo stipriai padidintas Lietuvos kariuomenės skaičius, dėl Klaipėdos krašto atgavimo². Tai įtakojo skiriamų Krašto apsaugos ministerijai lėšų didį. Visgi nuo 1925 m., kai nusistovėjo naujokų ėmimo tvarka į kariuomenę ir spaudžiant opozicinėm frakcijom, biudžete imta mažinti lėšos Krašto apsaugos ministerijai. 1923 m. biudžete buvo skiriamos lėšos Žydų reikalų ir Gudų reikalų ministerijoms, kurios LKDP bloko iniciatyva 1924 m. kovą panaikintos. 1923 – 1925 m. nuosekliai augo biudžeto išlaidos Seimui ir Prezidentūrai, tokį augimą įtakojo, kad buvo keliami Prezidento ir Seimo narių atlyginimai. Taip pat svarbus rodiklis – per visą II Seimo kadenciją buvo didinamos lėšos žemės ūkiui (1923 m. 11,1 mln. litų – 1926 m. 18,9 mln. litų), intensyviai toliau vykdoma žemės reforma. Reikia pastebėti, kad nuo 1923 m., kai buvo suformuotas biudžetas remiantis nacionaline valiuta – litais, pajamos turėjo tendenciją augti iki 1925 m. Pajamų augimą galima pagrįsti tuo, kad pradėta plačiau plėtoti pramonė, žemės reforma davė teigiamų rezultatų – žemės ūkis davė daugiau pajamų ir nemaža dalis produkcijos buvo eksportuojama. Apskritai iš eksporto gaunamos pajamos kasmet augo – 1923 m. 146 milijonai litų, o 1926 m. jau 254 milijonai³. Atitinkamai pradėjo augti gyventojų pajamos, tai sudarė prielaidą kilti perkamajai galiai.

Prie stabilios vidaus politikos prisidėjo tolesnis žemės reformos vykdymas (nors Tautos Pažangos partija pasisakė prieš šį įstatymą, nes jų manymu tai prieštaravo nuosavybės teisei, kai iš vienuį paimama ir atiduodama kitiems), už kurį buvo atsakingas žemės ūkio ministras M. Krupavičius. Kaip ir kasmet, buvo išdalinama daugybė dvarų, žemės plotai. „Iki 1923 m. daugiau dėmesio kreipta į sodžių skirstymą ir mažiau į dvarų parceliavimą; 1923 – 1925 m. laikotarpyje intensyviai parceliuoti dvarai...“⁴ Pirmenybę žemei gauti turėjo savanoriai (žemę gaudavo be išsimokėjimo), bežemiai, mažžemiai, net ir kai kurie ūkininkai. 1923 m. išdalinta 81695 ha dvarų žemės, o 1924 – 141 886 ha. Tai rodo, kad žemės reforma vyko sparčiai. Dėl žemės reformos socialdemokratų atstovai Seime buvo įnešę žemės reformos pataisą. Įstatymo pakeitime buvo siūloma nusavinant žemę, kartu nusavinti ir dvaro sėklą, gyvulius, bažnyčių žemes, sumažinti mokesčius už žemę ir pan. Toks nusavinimas grindžiamas tuo, kad bežemiai ir mažžemiai gavę žemės, neturi kuo pasėti, padargų ir pan. Visa tai paimti iš tų dvarų, kurie nėra paliesti žemės

¹ Lietuvos Respublikos išlaidų sąmata 1923 metams // V.Ž.1923, Nr.137, Eil. Nr. 1005.

² Vaičenonis J. Lietuvos kariuomenės skaičiai 1920 – 1939 m. // Karo archyvas. – T.17. – P.144-177.

³ Cesevičius D. Lietuvos ekonominė politika 1918 – 1940 metais. – V., 1995.-P.30.

⁴ Kriščiūnas J. Žemės ūkis // Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis. – K., 1990. – P. 206.

reformos. Tačiau balsuojant ši pataisa buvo atmesta¹. J. Purickis žemės reformoje išvelgė ir neigiamą pusę „vyriausybė, duodama naujakuriui žemės, negalėjo jam duoti pašalpos pasistatyti troboms, įsitaisyti gyvam ir negyvam inventoriui“. ² Tačiau ne tik buvo skiriamos pašalpos, bet ir teikiami kreditai žemei įsigyti. Seime buvo priimtos naujakuriams kredituoti taisyklės, kurios numatė, kad paskola teikiama sėklai bei inventoriui įsigyti. Buvo numatytos ir sąlygos paskolai gauti „paskola duodama tiems, kurie parodė sugebėjimą tinkamai įdirbti...žemės plotą“³. Dėl žemės mokesčių buvo priimtas žemės valstybinio mokesčio įstatymas, jame buvo numatyta žemę suskirstyti į 4 kategorijas ir pagal tai skirti mokesčiai: „nuo I (kategorijos – R.T) – 7 lt., nuo II – 4,5 lt., nuo III – 1,5 lt., ir nuo IV – 1 lt.“. ⁴ Apskritai per visą Seimo kadenciją nuolatos buvo priimamos žemės reformos įstatymo pataisos: numatytos žemės perleidimo sąlygos kitam asmeniui, koku būdu galima žemę paveldėti, žemės mokesčių mokėjimo tvarka ir t.t.⁵

Vykdamas žemės reformą atsirado būtinybė steigti ir žemės ūkio draugijas, kurios turėjo padėti vystyti žemės ūkį, kelti jo našumą. Tokiu būdu Seime 1925 m. gruodžio 19 d. buvo priimtas „Žemės Ūkio Rūmų įstatymas“, kuris turėjo užtikrinti ūkininkų interesų ir teisių gynimą bei žemės ūkio kultūros kėlimą⁶.

Finansų srityje taip pat buvo priimami atitinkami įstatymai turėję padėti efektyviau vykdyti finansinę politiką. Kaip buvo minėta, šiuo laikotarpiu augo valstybės pajamos iš eksporto, surenkamų mokesčių ir t.t. Įdomu tai, kad LKDP bloko iniciatyva didinamos valdžios aparato išlaidos: buvo pasiūlyta pakelti Prezidento ir Seimo narių atlyginimus⁷.

LKDP ir LVLS koalicija spėjo priimti kelis bankų įstatymus, dėl kurių vykdamas žemės reformą, žemdirbiai galėjo naudotis kredito paslaugomis plečiant savo ūkius, gyventojai galėjo dėti piniginius indėlius. 1923 m. priimtas Lietuvos Hipotekos banko įstatymas. Šio banko steigėjai buvo Lietuvos Ūkininkų Sąjunga, Lietuvos Ūkio bankas ir kiti. Bankas siekė teikti gyventojams ilgalaikį kreditą nekilnojam turtui įsigyti, tai padėjo naujakuriams įsigyti arba pasistatyti būstą. 1923 m. priimamas Žemės banko įstatymas⁸, pastarasis bankas teikė kreditą žemės ūkiui. Taigi minėti įstatymai pildė žemės reformos spragas, gyventojams buvo sudaromos sąlygos gauti ne tik žemę, bet ir kreditą investuoti į ūkį ar namų statybą.

¹ II – ojo seimo stenogramos. 1924 02 29, posėdis 72. – K., 1925. – P. 5-13.

² Purickis J. Seimų laikai // Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis. – K., 1990. – P. 130.

³ Naujakuriams kredituoti taisyklės // Vyriausybės žinios. – 1923. Lapkričio 10. – Nr. 142. – P.3.

⁴ II – ojo seimo stenogramos. 1923 07 21, posėdis 20. – K., 1925. – P. 2.

⁵ Žemės reformos įstatymo pakeitimas // Vyriausybės žinios. – 1924. gegužės 9.- Nr.158. – P.1-2.

⁶ Žemės Ūkio Rūmų įstatymas // Vyriausybės žinios. - 1925. gruodžio 19. - Nr.222. –P.1-2.

⁷ II – ojo seimo stenogramos. 1923 07 24, posėdis 22. – K., 1925. – P. 21.

⁸ Žemės banko įstatymas // Vyriausybės žinios. – 1924. Gegužės 17. – Nr.13. – P. 1

Apibendrinus galima teigti, kad II Seimo metu vykdoma ekonominė politika stabilizavosi, tai rodo valstybės biudžeto teigiamas balansas, eksporto augimas, gyventojų perkamosios galios augimas.

Švietime ir kultūroje.

Kultūros srityje 1924 m. Seimas priėmė gana svarbų „Švenčių ir poilsio“ įstatymą, kuris apibrėžė švenčių ir darbo dienų santykį. Įstatymo projektas buvo pradėtas svarstyti dar 1923 m. gruodį ir iš karto susilaukė nemažai kritikos iš opozicijos: žydų frakcija pažymėjo, jog šis projektas verčia kitų religijų žmones būtinai švęsti krikščioniškas šventes, valstiečiai liaudininkai pasisakė, kad įstatymo projekte nenumatytos darbininkų poilsio dienos, socialdemokratai – neatitinka tautinių mažumų interesų¹. 1924 m. spalį per antrąjį skaitymą socialdemokratai pasiūlė įstatymo projektą pavadinti „Poilsio įstatymu“, nes Seimui turi rūpėti ne šventes nustatinėti, bet darbininkų poilsis. Krikdemai į pasiūlymą atsakė, jog įstatymas turi nustatyti šventes ir poilsį, todėl paliekamas senas pavadinimas. Šiame svarstyme buvo pateiktas švenčių sąrašas, pagal kurį nustatomos nedarbo dienos. Sąrašė dominavo katalikiškos šventės, tik kelios valstybinės (Vasario 16 – Lietuvos Nepriklausomybės šventė, Naujieji metai), todėl susilaukė oponavimo iš valstiečių liaudininkų, kurios partijos atstovas Rapolas Skipitis pabrėžė, kad „įstatymas turi būti taikomas visiems Lietuvos krikščionims: ir stačiatikiams, ir kalvinistams, ir evangelikams – o ne vien katalikams.“ Įstatymo projekte buvo numatyta, kad būtų ribojama prekyba švenčių metu. Žydų frakcija pasipriešino tokiam reikalavimui, nes, pasak Jokūbo Robinzono, „uždraudus prekybą šventomis dienomis, susilauksią nuostolių pirkliai (šeštadieniais dirbti neleidžia jų religija) ir didelio nepatogumo pirkėjai“² Tačiau įstatymas prekybą draudė tik nuo 10 iki 13 val.pamaldų metu, tad iš esmės prekyba sekmadienį buvo galima. 1924 m. lapkričio 18 d. Seimas galutinai priėmė įstatymą nustatantį švenčių ir poilsio dienas, bei draudimus, ko negalima daryti per šias dienas. Įstatyme buvo numatytos svarbiausios katalikų šventės (šv. Velykos, Trys Karaliai, šv. Kalėdos, Sekminės ir kitos...), valstybinė šventė – Vasario 16 Lietuvos Nepriklausomybės diena, papildomai išskirtos nedarbo dienos: Kūčios, Gegužės 1 – oji, Valstybės Konstitucijos priėmimo diena. Per šventes ir sekmadieniais buvo draudžiama: žemės ūkio darbai, prekymečiai ir turgūs, svaigiųjų gėrimų prekyba ir **vartojimas** (išryškinta – R.T.) viešose vietose ir įstaigose, išmokėti darbininkams atlyginimus, apribota ir pasilinksminimai: koncertai, vaidinimai, šokiai³. Taigi nors ir labai šis

¹ Švenčių įstatymas // Lietuva. – 1923. Gruodžio 8. – Nr.278. – P.2.

² II – ojo seimo stenogramos. 1924 10 07, posėdis 122. – K., 1925. – P. 10-18.

³ Švenčių ir poilsio įstatymas // Vyriausybės žinios. – 1925. vasario 2. – N.181. – P.1-2.

įstatymas buvo kritikuojamas opozicijos, jis aiškiai nubrėžė švenčių ir darbo ribas, laisvalaikio prasme buvo aišku, kurios šventės minimos ir švenčiamos, konkrečiai apibrėžtos poilsio dienos leido gyventojams tinkamai planuoti savo laisvalaikius, numatytos poilsio dienos ir dirbantiems per šventes.

1925 m. vasario 20 d. buvo pradėtas svarstyti „Pasižymėjusiems visuomenės veikėjams pensijų įstatymas“. LKDP frakcija pasiūlė skirti žymiems visuomenės veikėjams pensijas, kurie neturėjo pakankamai lėšų pragyventi, nes pensijų įstatymas tokiems žmonėms, kaip J. Basanavičiui, J. Jablonskiui, neužtikrino pakankamą pajamų šaltinį. LVLS atstovas B. Žygelis pasiūlė šią pensiją skirti ir knygnešiams, tačiau LKDP atstovai įrodinėjo, kad toks pasiūlymas netinka šiam įstatymo projektui, kadangi reikia sudaryti knygnešių sąrašą, apsispręsti ar visiems skirti, ar tik labiau pasižymėjusiems¹. Galutinė įstatymo redakcija buvo priimta birželio 12 d., kurioje buvo numatyta pensiją skirti tik tiems pasižymėjusiems visuomenės veikėjams, kurie nedirbo valstybės tarnautojo darbo². Visgi įstatymo priėmimas rodė valstybės požiūrį į žymius ir nusipelnčius visuomenės veikėjus užtikrinant jų materialinę padėtį.

II Seimas nemažai dėmesio skyrė švietimui, kaip buvo anksčiau minėta LKDP ir LVLS dėl to nesutardavo, nes krikščionys demokratai pasisakė už tai, kad mokyklose būtų privalomai dėstoma tikyba, o valstiečiai kaip tik norėjo sumažinti Bažnyčios įtaką švietimui. Kasmet tvirtinant Seime Valstybės biudžetą buvo skiriamos lėšos ir švietimo darbuotojams, skiriami aukštųjų mokyklų etatai.

Steigiamos naujos mokyklos, viena iš jų - 1924 m. liepos 31 d. įkurta Žemės ūkio akademija Dotnuvoje. Seimo patvirtintame statute buvo numatyta, kad akademijoje veiks du skyriai: agronomijos ir miškininkystės³. Įkurus akademiją valstybė galėjo ruošti savo krašte žemės ir miškų ūkio specialistus, nes tuo metu 80 % Lietuvos gyventojų dirbo šiose srityse.

1924 m. gegužės mėn. Seime augant įtampai tarp koalicijos partnerių LKDP ir LVLS buvo pradėtas svarstyti Vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų įstatymas. Kaip ir reikėjo tikėtis LKDP bloko frakcijos gynė įstatymo projektą, o LVLS atstovai, palaikomi opozicinių frakcijų, kritikavo šį sumanymą. Socialdemokratų atstovas K. Bielinis aiškino, kad įstatyme pilna spragų, kurios neleis mokiniams suteikti kokybiško išsilavinimo, kaip antai, per mažas dėmesys mokymo profiliams. Besimokantys vaikai realinėje mokykloje priversti mokytis kelias užsienio kalbas, kai dažnai pasitaiko, kad neturi gabumų. Atstovas siūlė labiau atsižvelgti ir tai įteisinti, kad per egzaminus

---

¹ II – ojo seimo stenogramos. 1925 02 20, posėdis 163. – K., 1926. – P. 5.

² Pasižymėjusiems visuomenės veikėjams pensijų įstatymas // Vyriausybės žinios. – 1925. Birželio 26.- Nr. 196. – P.1.

³ Žemės ūkio Akademijos statusas // Vyriausybės žinios. - 1924, Nr.170, Eil. Nr. 1187.

vertinimas būtų labiau individualizuojamas, nes, pasak socialdemokrato, mokytojas per 7 metus mokinį bus pažinęs ir gali jam paskirti egzamino užduotis pagal jo lygį ir poreikius. LVLS frakcija siūlė, kaip visada, atskirti mokslą nuo Bažnyčios įtakos. Panaikinti mokyklų kapelionų mokymą, nes pastarieji, liaudininkų teigimu nėra kompetentingi mokyti vaikus, daro įtaką jų pasaulėžiūrai. Tiek LSDP, tiek LVLS frakcijų pasiūlymai per balsavimą buvo atmesti¹. Įstatymas trečiuoju skaitymu priimtas tik 1925 m. vasario 27 d., kai LVLS ir LKDP nesaistė koalicijos saitai. Įstatyme buvo numatyta, kad mokyklas gali steigti valstybė, savivaldybė ir privatūs asmenys. Mokslas dėstomas mergaitėms ir berniukams atskirai, gali būti ir kartu. Aukštesnioji mokykla susideda iš 2 pakopų: vidurinė mokykla (mokslas trunka 4 metus) ir aukštesnioji mokykla (mokslas taip pat trunka 4 metus). Vidurinėje mokykloje dėstomi pagrindiniai mokslai, 1 užsienio kalba, tikyba bei pasirenkamieji dalykai (buhalterija, žemės ūkio mokslas). Galima pastebėti, kad lyginant su šių dienų viduriniu išsilavinimu, tuo metu mokslas buvo labiau specializuotas, ko gero tam turėjo įtakos tų sričių specialistų trūkumas su viduriniu išsilavinimu. Aukštesniojoje mokykloje taip pat dėstomi pagrindiniai mokslai, 2 užsienio kalbos, filosofija, braižyba, propedeutika (parengiamųjų mokslų). Pabaigęs aukštesniąją mokyklą absolventas galėjo dirbti mokytoju pradinėse mokyklose. Įstatymas taip pat numatė, kad tautinių mažumų vidurinėse mokyklose mokslas dėstomas tik gimtąja kalba². Šio įstatymo priėmimas sudarė galimybę paruošti Lietuvoje vidurinės grandies specialistus, kurių krašte trūko. Baigę vidurinę ar aukštesniąją mokyklą mokiniai toliau galėjo specializuotis tam tikroje srityje – žemės ūkio mokslai (Žemės Ūkio Akademijoje), finansai, karyba ir kitos šakos, arba stoti į Lietuvos universitetą.

1925 m. gegužės 8 d. Seimas pradėjo svarstyti Pradinių mokyklų įstatymo pakeitimą, kuris labiau palietė organizacinius dalykus. Pradinių mokyklų įstatymas dar buvo priimtas Steigiamajame Seime 1922 m. lapkričio 23 d. Įstatyme buvo numatyta mokyklų struktūra, kad mokyklas steigia Švietimo ministras ar savivaldybė, mokslas trunka 4 metus ir yra visiems privalomas. Mokoma tikybos, rašyti, skaičiuoti, skaityti, supažindinama su geografijos, Lietuvos istorijos pagrindais ir t.t.³. II Seime po ilgų diskusijų buvo nutarta, kad reikia priimti pataisas⁴: jei anksčiau mokykla buvo steigiama, kad aptarnautų 500 gyventojų, tai dabar ministras gali leisti steigti mokyklą ir mažesniai gyventojų skaičiui, o tai rodo, kad bus plečiamas pradžios mokyklų tinklas arba tiesiog gyventojams bus lengviau jas pasiekti. Ankstesnėje redakcijoje buvo sakoma, kad nelietuviškose mokyklose lietuvių kalba mokoma, kaip atskiras dalykas. Tai įstatymo pataisoje sakoma, kad taip

¹ II – ojo seimo stenogramos. 1924 05 20, posėdis 98. – K., 1925. – P.13-24.

² Vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų įstatymas // Vyriausybės žinios. – 1925. Balandžio 23. – Nr. 190. – P.1-3.

³ Pradžios mokyklų įstatymas // Vyriausybės žinios. – 1922. Lapkričio 23. – Nr.117. –P.1-3.

⁴ II – ojo seimo stenogramos. 1925 06 23, posėdis 194. – K., 1926. – P.1-5.

pat lietuvių kalba bus dėstoma ne lietuviškose mokyklose kaip atskiras dalykas. Į šitas rūšies mokyklas gali būti priimami vaikai tik tos tautybės, kurios kalba yra jose mokomoji¹.

Priėmus pradinių ir vidurinių mokyklų įstatymus atitinkamai turėjo išaugti ir mokyklų tinklas. Visos partijos deklaravusios, kad reikia plėtoti švietimą stengėsi kartu užtikrinti ir jo finansavimą. Jei anksčiau buvo minima, kad Švietimo ministerijai 1923 m. buvo skirta tik 3,7 mln. litų, o didžiąją biudžeto dalį pasiglemždavo Krašto apsaugos ministerija, tai nuo 1924 m. švietimui buvo skirta 18,8 mln. litų. Kai 1925 m. Seimas priėmė pradinių ir vidurinių mokyklų įstatymus, Švietimo ministerijos išlaidos buvo padidintos net iki 30,5 mln. litų. Tokia situacija išsilaikė ir paskutiniiais II Seimo kadencijos metais.

II Seime ir toliau buvo stiprinama mokslo ir kultūros sritys. Stengiamasi užtikrinti šių sričių finansavimą sudarant valstybės biudžetą, buvo nustatyta įstatymiškai poilsio ir švenčių dienos, stengiamasi teikti finansinę paramą labiausiai nusipelnusiems visuomenės veikėjams. Toliau tobulinamas pradinių mokyklų įstatymas, kartu plečiamas mokyklų tinklas, įstatymo būdu ruošiami vidurinės išsilavinimo grandies specialistai, tokiu būdu siekiama panaikinti jų trūkumą šalyje.

---

¹ Pradžios mokyklų įstatymo pakeitimas // Vyriausybės žinios. – 1925. Rugsjūčio 5 d. – Nr. 200. –P.5-7.

2. Užsienio politikoje

Kalbant apie užsienio politiką Antrasis Seimas (pirmoje pusėje 1923 – 1924 m.) susidūrė su gana keblia padėtimi. Vyriausybei teko vesti sunkias derybas su Tautų Sąjungos tarybos paskirta komisija (amerikietis – Norman Davis, olandas – Kroeler ir švedas Hoernell) dėl Klaipėdos krašto konvencijos. Istoriografijoje yra nemažai mokslinių veikalų, aptarančių Klaipėdos krašto problemą¹. Pačios derybos buvo vedamos su vyriausybės atstovais, todėl šiame skyriuje bus tik aptariamas II Seimo indėlis tiek Klaipėdos krašto problemai spręsti, tiek visai to meto užsienio politikai.

Derybos dėl Klaipėdos krašto konvencijos prasidėjo Paryžiuje 1923 m. kovo 24 d. jų metu buvo sudaryti keli projektai, nes viename iš jų Lenkijai buvo suteiktos plačios teisės naudotis Klaipėdos uostu, bet Lietuvai pavyko eliminuoti Lenkijos pretenzijas į Klaipėdos uostą. Tokį Lietuvos pasiekimą galima pagrįsti tuo, kad tai atsitiko dėl didžiųjų valstybių interesų susikirtimo dalijantis įtakos sferas. Anglija, išsikovojusį vadovaujantį vaidmenį Europoje, nebuvo suinteresuota remti nei Prancūzijos, nei jos sąjungininkės Lenkijos². Į Klaipėdos uostą pretendavo taip pat ir Vokietija, norėjusi kraštą prisijungti prie savo teritorijos. Tuo metu Seime konfrontuojanti koalicija sutarė, kad, nepaisant partijų ideologijos, svarbiausias tikslas - paruošti Klaipėdos krašto statutą ir pasirašyti konvenciją. Panašaus požiūrio laikėsi ir žydų frakcija pasisakydama, kad šiuo metu tai svarbiausia Lietuvos užsienio politikos problema. Svarbiausia tai, kad sprendžiat šį klausimą, būtų kuo mažesnis opozicijos prieštaravimas, nes jis patį sprendimą dar labiau sukomplikuotų. Galiausiai 1924 m. gegužės 8 d. Paryžiuje buvo pasirašyta Lietuvos, D. Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos vyriausybių atstovų Klaipėdos krašto perdavimo Lietuvai konvencija. „Paryžiaus sutartis Klaipėdos krašte pripažino Lietuvos suverenitetą“.³ Minėtos šalys turėjo kontrolės teisę, kaip autonomijos garantas. II – asis Seimas Klaipėdos konvenciją ratifikavo 1924 m. liepos 30 d.⁴, o signatarinių valstybių ratifikuota 1925m rugpjūčio 25 d., nuo tos dienos šis tarptautinis teisinis aktas įsigaliojo. Jame buvo numatyta autonominiai krašto įstatymai ir teisės, statutas, kuriame sakoma, kad Klaipėdos kraštas turi teisę turėti įstatymų leidžiamąjį organą – Seimelį. Kaip buvo anksčiau minėta, Antrasis Seimas priėmė Seimelio rinkimų įstatymą. 1925 m. Seimas ratifikavo

---

¹ Valsonokas R. Klaipėdos problema. – v., 1989; Žostautaitė P. Klaipėdos kraštas 1923 – 1939. – V., 1992; Chandavoine I. Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to (1920 – 1932). – V., 2002

² Žostautaitė P. Klaipėdos kraštas 1923 – 1939. – V., 1992. – P. 35.

³ Chandavoine I. Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to (1920 – 1932). – V., 2002. – P. 109.

⁴ II – ojo seimo stenogramos. 1924 07 30, posėdis 118. – K., 1925. – P. 10.

„Lietuvos Respublikos ir Vokietijos sutartį dėl Klaipėdos statuto“¹, kurioje išdėstyta kokiomis sąlygomis Klaipėdos gyventojai gali tapti Lietuvos arba Vokietijos piliečiais. Be minėtos sutarties su Vokietija buvo pasirašyta sutartis prekybos ir karo padariniams likviduoti. Tuo metu Lietuva gana aktyviai palaikė diplomatinius santykius su Vokietija, buvo vystoma tarpusavio prekyba, todėl natūraliai iškilo būtinybė pasirašyti tokio pobūdžio sutartis tarp abiejų šalių. 1924 m. liepos 31 d. Seimas ratifikavo tarp Vokietijos ir Lietuvos pasirašytą „Karo nuostolių ir ober Osto pinigų likvidavimo sutartį“². Sutartimi šalys įsipareigojo nekelti jokių pretenzijų dėl Pirmojo Pasaulinio karo padarinių ir viena kitai suteikė teises laisvai cirkuliuoti abiejų valstybių valiutomis. 1924 m. rugpjūtį Seime buvo svarstoma Lietuvos ir Vokietijos prekybos sutartis. Krikščionys demokratai pasisakė, kad šią sutartį ratifikuos nors sutartis daugiau palankesnė Vokietijai, o opozicija teigė, kad ratifikuojant šią sutartį negalima užmiršti karo nuostolių, kuriuos Lietuva patyrė per Vokietijos okupaciją. Galiausiai LKDP turėdama daugumą Seime, rugpjūčio 4 d. ratifikavo „Lietuvos ir Vokietijos prekybos sutartį.“³

Prijungus prie Lietuvos Klaipėdos kraštą ir eliminavus Lenkijos pretenzijas į jį, toliau buvo vedamos derybos dėl Vilniaus ir neutralios zonos, tačiau norimų rezultatų nepasiekta. Tautų Sąjungos taryba, Lietuvai protestuojant, 1923 m. vasario 3 d. nustatė demarkacinę liniją. Tačiau Lenkijos nepatenkino vien tik Vilniaus kraštas – jai reikėjo išėjimo Nemunu į Baltijos jūrą. 1925m. Lenkija įteikė Lietuvai notą su reikalavimu pradėti derybas. Prieš bet kokio pobūdžio derybas Seime griežtai pasisakė opozicija – valstiečiai liaudininkai ir kitos partijos. Pagrindiniai opozicijos argumentai, esą tai įteisintų Vilniaus okupaciją, pakenktų žemės reformai ir sustiprintų lenkų įtaką.

Kitas žingsnis užsienio politikoje buvo 1925 m. vasarį vestos derybos su Vatikanu dėl konkordato. Lietuva reikalavo, kad okupuotos Lietuvos (Vilniaus krašto) Bažnyčia būtų priskirta Lietuvos bažnytinei provincijai, arba sudarytų tiesiog nuo Romos, o ne nuo Varšuvos priklausantį bažnytinį vienetą. Vasario 6 d. Seime buvo svarstoma V. Petrulio vadovaujamo Ministrų Kabineto deklaracija. LVLS atstovas M. Sleževičius frakcijos vardu įrodinėjo, kad Šventas Sostas vykdo nenaudingą politiką Lietuvos atžvilgiu, labiau gindamas Lenkijos interesus. Tokiu būdu liaudininkams atrodė, kad vedamos derybos su Vatikanu, dėl konkordato nėra naudingos Lietuvai, nes išaugtų dvasininkų skaičius, kurie vykdo „žalingą“ mokymą mokyklose. M. Sleževičius

¹ II – ojo seimo stenogramos. 1925 02 20, posėdis 163. – K., 1926. – P. 3.

² Lietuvos ir Vokietijos karo nuostolių ir ob – Osto pinigų likvidavimo sutartis // Vyriausybės žinios. – 1924. Spalio 22. – Nr. 173. – P. 14.

³ Lietuvos ir Vokietijos prekybos sutartis // Vyriausybės Žinios. – 1924. spalio 22 d. - Nr.173. – P.1-15.

pastebėjo, jog dar A. Tumėno vadovaujama Vyriausybė nesugebėjo vesti derybų su Sovietų Rusija, dėl taikos sutarties, o dabar skubama sudaryti konkordatą su Vatikanu¹.

Vatikano atstovai vis nedavė aiškaus atsakymo, kol galiausiai tarp jo ir Lenkijos 1925 m. vasario 10 d. buvo pasirašytas konkordatas, kuriuo „Vilniaus arkivyskupija inkorporuota į lenkų bažnyčios provinciją“². Manoma, kad Vatikanas oficialiai rėmėsi Ambasadorių konferencijos (1923 m. kovo 14d.) sprendimu, jog Vilnius priskiriamas Lenkijai, tad nepasitaręs su Lietuvos Vyriausybe ir priėmė tokį sprendimą. Tiek LKDP, tiek LVLS Vatikano sudarytą konkordatą su Lenkija vertino kritiškai. Kovo 6 d. dešiniųjų leidžiamame „Ryte“ buvo rašoma, kad Vatikanas neapgynė Lietuvos interesų dėl Vilniaus, kodėl šis neperėmė į tiesioginę savo globą Vilniaus bažnytinės provincijos³. Valstiečiai liaudininkai vėl ragino atsiriboti nuo politinės Bažnyčios globos⁴. Taip žlugo derybos tarp Vatikano ir Lietuvos, 1925 m. balandžio 30 d. Lietuva oficialiai nutraukė diplomatinius santykius. Tik 1926 m. balandį Lietuva atnaujino santykius su Vatikanu ir balandžio 4 d. popiežius paskelbė bulę pagal kurią sukuriama atskira Lietuvos bažnytinė provincija. Į bažnytinę provinciją vėl nebuvo įtraukta Vilniaus vyskupija, Ministras pirmininkas L. Bistras sutiko su Vatikano pasiūlymu, kad ši bulė nesprenžia Lietuvos valstybės sienų klausimo (Vilniaus krašto). Šis politinis žingsnis vėl sukėlė opozicijos nepasitenkinimą ir artėjant rinkimams į Trečiąjį Seimą opozicinės partijos pradėjo eskaluoti šia tema, neva krikščionys demokratai tokiu būdu atidavė Lenkijai Vilnių.

Kitas aspektas kalbant apie užsienio politiką, būtų II Seimo (1923 – 1926 m.) ratifikuotos Lietuvos prekybos sutartys su užsienio valstybėmis - Čekoslovakijos ir Skandinavijos šalimis.

Lietuvos ir Čekoslovakijos prekybos sutartis numatė, kad tarp šalių nebus daromi muitai, kurios nors šalies piliečiai, esantys Lietuvoje arba Čekoslovakijoje, bus atleidžiami nuo karo tarnybos, kiekviena susitariančioji šalis apsiima leisti laisvą tranzitą per teritoriją, ginčytini klausimai bus sprendžiami abiejų šalių sudarytoje komisijoje⁵. Seimas sutartį ratifikavo 1923 spalio 26 d.

1924 m. sutrikę prekybos ryšiai su Vokietija neigiamai atsiliepė Lietuvos ekonomikai, todėl neatsitiktinai Seime buvo patvirtintos prekybų sutartys tarp Lietuvos ir Skandinavijos valstybių: Norvegijos ir Danijos⁶. „...Netrukus po Lietuvos diplomatinio pripažinimo Kopenhaga ėmė ruošti

¹ II – ojo seimo stenogramos. 1925 02 06, posėdis 158. – P. 8.

² Lenkijos Respublikos ir Apaštalu Sosto konkordatas // Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1917 – 1994. Dokumentų rinkinys. – V., 1998. – P.79.

³ Pa-lis V. Dėl Vatikano konkordato su Lenkija // Rytas. – 1925 kovo 6d. – P.1.

⁴ Norbutas J. Kas daryti...// Lietuvos žinios. – 1925. Kovo 13. – Nr.58. –P.1-2.

⁵ Lietuvos ir Čekoslovakijos Respublikų prekybos sutartis // Vyriausybės žinios. – 1923. - Nr.144, Eil. Nr. 1030.

⁶ Prekybos ir laivininkystės sutartis tarp Lietuvos, Danijos ir Norvegijos // V.Ž.1924, Nr.172, Eil. Nr. 1195.

įteisinti prekybinius santykius su viena Rusijos pasienio valstybių – Lietuva“.¹ Didžiausiu Lietuvos turtu Danijoje buvo laikytas dirvožemis ir miškai. Palankios sutarties sudarymui turėjo įtakos tas faktas, kad nuo 1923 m. pavasario, keturiuose išnuomotuose valstybiniuose Lietuvos dvaruose, kultūrinius ūkius ėmė kurti jauni danų agronomai. 1923 m. liepos 18 d. pasirašyta sutartis su Danija, suteikė abiejų šalių piliečiams didžiausio prekybos palankumo statusą. Diplomatiniams santykiams plėtoti Seimas be diskusijų ratifikavo tarp Lietuvos ir Švedijos konvenciją apie taikomosios komisijos įsteigimą. Konvencija turėjo spręsti tuos ginčus, kurių nebuvo negalima išspręsti diplomatijos keliu, paprasta tvarka, remiantis tarptautinio teismo statutu ir arbitražo sutartimis².

Po karo, kuriantis Lietuvai reikėjo daug lėšų karo padariniams likviduoti, teikti paramą krašto gyventojams. Šiai problemai spręsti buvo sudarytos Lietuvos ir užsienio valstybių paskolos sutartys. Antrojo Seimo metu buvo išmokėtos skolos Anglijai, Prancūzijai, 1924 m. Vašingtone sudaryta nauja paskolos sutartis. „Sutartyje minima suma 6030000 dolerių“³, kaip minėta, paskola paimta karo žalai likviduoti, įvairioms prekėms pirkti; skolą reikėjo gražinti iki 1986 m. birželio 15 d. Tokia sutartis opozicijos vertinimu nebuvo palanki Lietuvai, todėl Seime kilo karštos diskusijos, ypač kurių metu ši sutartis buvo kritikuojama valstiečių liaudininkų. Įsipareigojimas išmokėti skolą per 62 metus Lietuvai suteikė ilgalaikį kreditą, skatino į šalį ateiti JAV kapitalui.

1924 – 1925 m. Lietuva ir Latvija daugiausia bendradarbiavo mėgindamos kurti Baltijos Sąjungą. Butkus Z. teigė, kad tam „naują impulsą jos kūrimui suteikė Latvijos ir Estijos 1923 m. lapkričio 1 d. pasirašytos dvišalės ekonominė, muitų sąjungos bei karinė sutartys“.⁴ Tačiau kuriant sąjungą iškilo daug keblumų – Lietuva ir Lenkija negalėjo jungtis į sąjungą, nes ginčijosi dėl Vilniaus krašto. Abi šios valstybės savo šalyse buvo sušaukusios sąjungos steigimui skirtą konferenciją, bet norimų rezultatų nepasiekta. Kurti sąjungą trukdė ne tik jos kūrėjų neryžtingumas, bet ir nepalankūs tarptautiniai veiksniai, pirma, Sovietų Sąjungos politika, „Baltijos šalis ji siekė išlaikyti silpnas ir nesusitelkusias, kad galėtų patogiu momentu ja užimti“.⁵ Antra, Vokietijos politikai suprato, kad įsikūrus Sąjungai, įsigalės Pabaltyje Anglijos įtaka, todėl taip pat stengėsi įvairiai trukdyti. Nors Lietuvoje į sąjungos kūrimą gana priešišškai žiūrėjo tautininkai, Smetona A. teigė, kad ši sąjunga ne tik nereikalinga, bet ir pavojinga „Latviai su estais nesipriešino Lenkijai

---

¹ Mažeika V. Danijos santykiai su Lietuva 1918 – 1940 m. – V., 2002. – P. 91.

² II – ojo seimo stenogramos. 1926 03 05, posėdis 238. – P. 3.

³ II – ojo seimo stenogramos. 1924 12 16, posėdis 150. – P. 34.

⁴ Butkus Z. Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919 – 1929 metais. – V., 1993. – P. 94.

⁵ Ten pat. – P. 96.

užgrobian Vilnių, nesipriešintų Lenkijai, jeigu ji griebtų ir visą Lietuvą¹, nepaisant to, 1924 vasario 12 d. Lietuva, Estija ir Latvija pasirašė konvenciją, kuri buvo skirta, kad palengvintų teismo įstaigoms siunčiamą informaciją taip pat, kad palengvintų vienos valstybės piliečių susiekimą su kitos valstybės teismais². Reikia paminėti, kad 1924 m. rudenį nei Latvija su Lietuva, nei Lenkija su Estija nebesistengė kurti Baltijos sąjungos.

1924 m. pabaigoje – 1925 m. Europoje klostėsi nauja politinė padėtis, didžiosios valstybės ieškojo būdų, kaip sumažinti tarpusavio nesutarimus ar prieštaravimus bei stiprinti savo saugumą. Nemažas dėmesis buvo nukreiptas į Vokietijos ir Sovietų Sąjungos vidaus padėtį, kuri nebuvo stabilizuota. Lietuvai, tuo metu apsuptai didžiųjų kaimynių, reikėjo vienokiu ar kitokiu būdu užsitikrinti savo saugumą. Kaip buvo minima, mėginimai sudaryti Baltijos Sąjungą, įtempti santykiai su Lenkija taip pat vertė ieškoti sprendimų šiai problemai išspręsti. Lietuvos politinės partijos įvairiai pasisakė šiuo klausimu, antai Vaclovas Sidzikauskas savo atsiminimuose rašė, kad liaudininkų lyderio Mykolo Sleževičiaus politinė koncepcija buvo tokia: „Lenkijai pasigrobus Vilnių ir nesutinkant jo geruoju gražinti, turime užmegzti glaudžius santykius su Vokietija ir su Sovietų Sąjunga. Šio trikampio Berlynas – Kaunas – Maskva taikinytis turėjo būti nukreiptas prieš Varšuvą³. Tokios pat pozicijos laikymosi galime išvelgti ir liaudininkų frakcijos pasisakymuose Seime, 1925 m. rugsėjo 29 d. svarstant Ministrų Kabineto deklaraciją M. Sleževičius pareiškė: „šiandien, kada Lenkija iš visų pusių yra spaudžiama, kada ji ieško sau draugų, kada ji junta, kad jos ekonominė, finansinė ir politinė padėtis nepastovi pasidarė (...) turim pastatyt jai vieną klausimą: arba Vilnius, arba mes neklabam su jumis⁴. Opozicija nuolatos kritikavo vyriausybę dėl vykdomos politikos, dėl jos pozicijos Lietuvos – Lenkijos konflikte. Istorikas Algimantas Kasparavičius išsamiai išanalizavo 1926 m. Lietuvos – Sovietų Sąjungos nepuolimo sutarties sudarymo aplinkybes⁵, pastebėjo, kad II Seimo kadencijos pabaigoje pastebimas noras suartėti su Sovietų Rusija kaip atsvara prieš lenkus. Vis tik nepuolimo sutartis nebuvo spėta pasirašyti II Seimo kadencijos metu dėl užsitęsusių derybų tarp Lietuvos ir Sovietų Sąjungos diplomatų, tik III Seime ši sutartis buvo ratifikuota.

¹ Truska L. Antanas Smetona ir jo laikai. – V., 1996. – P. 135.

² Lietuvos ir Estijos konvencija dėl nusikaltėlių išdavimo ir teismo pagalbos // V.Ž.1924, Nr.157, Eil. Nr. 1114; Lietuvos ir Latvijos konvencija dėl nusikaltėlių išdavimo ir teismo pagalbos // V.Ž.1924, Nr.157, Eil. Nr. 1115.

³ Sidzikauskas V. Lietuvos diplomatijos paraštėje: Atsiminimai 1917 – 1940. – V., 1993. – P.4-7.

⁴ II – ojo seimo stenogramos. 1925 09 29, posėdis 196. – P. 34.

⁵ Kasparavičius A. 1926 metų Lietuvos ir Sovietų Sąjungos nepuolimo sutartis. - V., 1996. - P.24-120.

IŠVADOS:

1. Pirmajame Seime iš 78 seimo narių – 38 buvo LKDP bloko atstovai, o tai sudarė pusę Seimo mandatų. Toks skaičius nulėmė tuometinę situaciją, kad opozicija ir pozicija negalėjo tinkamai dirbti. Opozicija ginčijo Respublikos Prezidento, Vyriausybės išrinkimo teisėtumą, nesutarė svarbiais Valstybės klausimais. Esant tokiai politinei situacijai 1923 m. kovo 13 d. prezidentas A. Stulginskis buvo priverstas paleisti I Seimą ir paskelbti naujų rinkimų datą.
2. Rinkimų rezultatus į Antrąjį Seimą nulėmė partijų pasirinkta rinkiminė taktika ir kaip programose atsispindėjo Valstybės aktualijos. Balsavimo rezultatai parodė, kad šiuose rinkimuose Lietuvos gyventojai dalyvavo aktyviau. Rinkėjų balsai nulėmė, kad LVLS iškovojo 20,5 % visų mandatų, LKDP blokas – 51,2 %, socialdemokratai – 10,3 %, o tautinės mažumos (žydai, lenkai, vokiečiai ir rusai) – 18 %.
3. Antrajame Seime daugiausiai mandatų iškovojo LKDP blokas – 40, tai sudarė frakcijų blokui teorines galimybes vadovauti Seime ir Vyriausybėje. Kokybiniai Seimo rinkimų rezultatai parodė, kad II Seimo didžiąją atstovų dalį sudaro jauni Seimo nariai, beveik pusė tautos atstovų įgiję aukštąjį išsilavinimą.
4. Antrajame Seime ir Vyriausybėje sudaryta koalicija tarp LKDP bloko ir LVLS parodė, kad tai tik buvo daugiau paliaubos. Nors abi pusės nevengė griežtos kritikos viena kitai, koalicija neleido įsigalėti kuriai nors frakcijai Seime. Nuo 1924 m. birželio dėl žlugusios koalicijos LVLS perėjo į opoziciją, o LKDP bloko frakcijos perėmė į savo rankas visą valdžią. Tai leido krikščionims demokratams sudaryti vienpartinius Ministrų Kabinetus ir priiminėti sau palankius įstatymus, kurie turėjo užtikrinti opozicijos kontrolę.
5. Nuo 1924 m. valdančioji LKDP nuosekliai darė spaudimą tautinėms mažumoms, priimdama joms nepalankius sprendimus - panaikino Žydų reikalų ministerijos etatus, vėliau ir patį postą. Todėl nuo 1925 m. tautinių mažumų frakcijos kartu su opozicinėmis frakcijomis socialdemokratais ir valstiečiais liaudininkais laikėsi gana vieningos politikos prieš LKDP bloką. Tautinių mažumų frakcijos II Seime pasisakydavo gana įvairiais klausimais, liečiantys Valstybės bendrąjį gyvenimą. Išryškėjo tendencija, kad žydų frakcija daugiau

pasisakydavo svarstant su finansais susijusius įstatymus, lenkų frakcija daugiau žemės ūkio ir ekonomikos srityse.

6. Reikia konstantuoti, jog II Seimo metu vykdoma ekonominė politika stabilizavosi, per visą Seimo kadenciją Valstybės biudžeto balansas išlaikomas teigiamas. Toliau vykdoma žemės reforma, kuri davė teigiamų rezultatų – išaugo žemės ūkio produkcijos lygis, augo gaunamos pajamos iš eksporto, didėjo gyventojų perkamoji galia.
7. II Seime ir toliau buvo rūpinamasi mokslo ir kultūros sritimis, nuosekliai didinant išlaidas Valstybės biudžete. Toliau tobulinami pradinė ir vidurinė mokyklų įstatymai, nustatytos poilsio ir švenčių dienos, stengiamasi finansiškai rūpintis nusipelnusiais visuomenės veikėjais.
8. Užsienio politikoje Antrasis Seimas susidūrė su Klaipėdos ir Vilniaus kraštų prijungimo Lietuvai problema. 1923 gegužės 8 d. Paryžiuje pasirašyta Klaipėdos krašto perdavimo Lietuvai konvencija, kurią 1924 m. liepos 30 d. seimas ratifikavo. Toliau buvo vedama kova dėl Vilniaus krašto ir neutralios zonos, norimų rezultatų nepasiekta, nesėkmingai žlugo su Vatikanu vestos derybos dėl konkordato. Seimas sudarė kelias prekybos sutartis su Čekoslovakija, Vokietija ir Danija, pasirašyta su JAV paskolos sutartis, vestos derybos su Pabaltijo šalimis dėl Baltijos sąjungos, bei derėtasi su Sovietų Rusija dėl taikos sutarties.

I. ŠALTINIAI:

Lietuvos centrinis valstybės archyvas:

1. F. 383. – Ap. 1 – Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos fondas.
2. F. 377. – Ap. 7 – Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos fondas.
3. F. 648. Ap. 1 – Lietuvos pasiuntinybės Londone fondas.
4. F. 937. – Ap.1 – Lietuvos socialdemokratų partijos fondas.
5. F. 1184. – Ap.1 – Lietuvių krikščionių demokratų partijos fondas.

Publikuoti leidiniai:

6. II Seimo stenogramos 1923 – 1926.-K.,1924-1927.
7. Ekonominės bei politinės Ūkininkų Sąjungos statutai ir programa. – Raseiniai., 1924.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucija 1922 m. // Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16 – 1940.VI.15).- V., 1996.
9. Lenkijos respublikos ir Apaštalų sosto konkordatas // Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1917 – 1994. Dokumentų rinkinys.- V., 1998.- P. 77-81.
10. Lietuvių krikščionių demokratų partijos programa ir statutas. – K., 1920.
11. LVLS programa. – K., 1923.
12. Lietuvos statistikos metraštis 1924 – 1926., K., 1927.- T.1. – P.5-9,77-83.
13. Seimo rinkimų įstatymas.-K.,1922.-16p.
14. Seimo statutas// Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16 – 1940.VI.15).-V.,1996.-P.65-75.
15. Vyriausybės žinios.-1923 – 1926 m.

Atsiminimai:

16. Sidzikauskas V. Lietuvos diplomatijos paraštėje: Atsiminimai 1917 – 1940 m. – V., 1993.
17. Skipitis R. Nepriklausoma Lietuva. Atsiminimai. – Chicago, Illinois., 1967.
18. Staugaitis J. Mano atsiminimai. – V., 1995.

Periodinė spauda:

19. Laisvė. – 1923.
20. Lietuva.-1923 – 1926 m.
21. Lietuvos žinios.- 1923 – 1926m.
22. Mūsų garsas. – 1925 m.
23. Mūsų žodis.- 1924 m.
24. Rytas. – 1924-1926 m.

25. Socialdemokratas. – 1923 -1926 m.

II. LITERATŪRA:

26. Audėnas J. Valstiečiai liaudininkai // Lietuvių enciklopedija.-Boston.,1965.-T.33.-P.69-72.
27. Atamukas S. Lietuvos žydų kelias. Nuo XIV amžiaus iki XX a. pabaigos. – V., 1998.
28. Bauža Č. Lietuvos valstybingumas XX amžiuje: atkūrimas ir tęstinumas.-V.,2002.-195p.
29. Bendikaitė E. Sionistinis sąjūdis Lietuvoje. – V., 2006.
30. Bendorius A. Krikščionys demokratai // Lietuvių enciklopedija.-Boston.,1958.-T.13.-P.110-111.
31. Blažytė D. Antanas Tumėnas // Lietuvos Respublikos ministrai pirmininkai.- V., 1997.- P.268-271.
32. Blažytė D. Antano Tumėno vyriausybė // Lietuvos respublikos vyriausybės (1918. XI. 11 – 1940.VI.15).- K., 1993. –P.35-38.
33. Blažytė D.Vytautas Petrulis // Lietuvos Respublikos ministrai pirmininkai.- V., 1997.- P.291.
34. Blažytė D.Vytauto Petrulio vyriausybė // Lietuvos respublikos vyriausybės (1918. XI. 11 – 1940.VI.15).- K., 1993. –P.39-43.
35. Bliuminas A. Žydų frakcija Lietuvos seimuose. 1920 – 1927 m.- V., 2003.- P.38-53.
36. Bložė M. Politinių partijų susikūrimas ir jų veikla nepriklausomoje Lietuvoje // Lietuvos politinės partijos ir partinė sistema.- K., 1997.- Knyga 1.- P.71,74-75,82-83.
37. Bukelevičiūtė D. Lietuva ir Čekoslovakija 1918 – 1939 metais: dvišalių santykių dinamika (disertacijos rankraštis).- V., 2006.
38. Butkus Z. Dr. Kazys Grinius // Lietuvos Respublikos ministrai pirmininkai.- V., 1997.- P.249-251.
39. Butkus Z. Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919 – 1929 metais.-V.,1993.-P.94-100.
40. Cesevičius D. Lietuvos ekonominė politika 1918 – 1940 metais. – V., 1995.- 138 p.
41. Chandavoine I. Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to (1920 - 1932).-V.,2003.-P.11,109-112.
42. Dirvelė E. Klasių kova Lietuvoje 1926 metais. – V., 1961. – P. 11-55.
43. Eidintas A. Aleksandras Stulginskis.-V.,1995. – 366p.
44. Eidintas A. Antanas Smetona.-V.,1990.-P.86-91.
45. Eidintas A. Kazys Grinius. Ministras pirmininkas ir prezidentas – V., 1993. – P.72-82.
46. Eidintas A. Politinių partijų požiūris į ultraradikalų atsiradimą Lietuvoje 1923 – 1927 m. // Litanistica. – 1993.- Nr. 3. – P.26-37.

47. Gaigalaitė A. Ernestas Galvanauskas tarptautiniame Klaipėdos ir Vilniaus problemų sukuryje (1922 09 28 – 1924 06 10) // Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918 – 1940. K., 1999.- P.109.
48. Gerutis A. Nepriklausomosios Lietuvos ministrų kabinetai // Lietuvių enciklopedija.- Boston.,1968.-T.15.-P.353-356.
49. Gricevičiūtė I. Antiliaudinė krikščionių demokratų partijos politika Lietuvoje (1920-1926 m.). –V., 1953.
50. Grigaravičiūtė S. Atstovavimo Lietuvai Skandinavijos šalyse problemų svarstymai Lietuvos Respublikos Seime 1920 – 1927 metais // Parlamento studijos. Mokslo darbai. – 2005. – Nr.3. – P.33-48.
51. Ilgūnas G. Kazys Grinius. – V., 2000. – P.273-290.
52. Ilgūnas G. Steponas Kairys.-V.,2002.-P.164-173.
53. Ivinskis Z. Lietuvos ir Sovietų Sąjungos santykių dvidešimtmetis (1919 - 1939) // Aidai. Mėnesinis kultūros žurnalas. – 1969. Birželis. – Nr.6-8.
54. Jakštas J. Nepriklausomybės laikai // Lietuvių enciklopedija.-Boston.,1968.-T.15.-P.338-341.
55. Jakštas J. Nepriklausomos Lietuvos istorija. 1918-1940.- Chicago., 1992.-78-104.
56. Kasparavičius A. 1926 metų Lietuvos ir Sovietų Sąjungos nepuolimo sutarties sudarymo analizė. Didysis X Lietuvos užsienio politikoje - V., 1996.
57. Kiaupa Z. Lietuvos valstybės istorija. – V., 2004.- P. 220 -225.
58. Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1919 – 1926 metais. – V., 1978. Lietuvos TSR mokslų Akademija. Istorijos institutas.
59. Kriauciūnienė Ž. Ernesto Galvanausko vyriausybės // Lietuvos respublikos vyriausybės (1918. XI. 11 – 1940.VI.15).- K., 1993. –P.33-34.
60. Krikščiūnas J. Žemės ūkis // Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis.-K.,1990.- P.203-212.
61. Krupavičius A. Pokomunistinė transformacija ir Lietuvos partijos // Politinės partijos Lietuvoje.-V.,1996.-P.13-23.
62. Laukaitytė R. Leono Bistro vyriausybė // Lietuvos respublikos vyriausybės (1918. XI. 11 – 1940.VI.15).- K., 1993. –P.45-48.
63. Laukaitytė R. Stačiatikių bažnyčia Lietuvoje XX amžiuje. – V., 2003.
64. Lietuvos Respublikos seimas. Trumpas vadovas.- V., 1996.- P.2-3.
65. Lietuvos seimas.- V., 2001.- P. 19-21.

66. Lietuvos šiuolaikinio parlamentarizmo istorija // Utenis.- 2004. Spalio 28.
67. Lukošaitis A. Lietuvių tautininkų sąjunga // Politinės partijos Lietuvoje.-V.,1996.-P.148-158.
68. Lukošaitis A. Parlamentas ir parlamentarizmas // Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida.- K., 2004.- P.351,354,374.
69. Mackevičius M. Seimas // Lietuvių enciklopedija.-Boston.,1962.-T.27.-P.165-167.
70. Maksimaitis M. Seimai tarpukario Lietuvoje // Lietuvos seimas.- V., 1996.- P. 122 – 125.
71. Maldeikis P. Mykolas Krupavičius. – Chicago, Illinois., 1975. – P.150-181.
72. Mašalaitis V., Sidzikauskas V., Skipitis R. Ūkininkų partija // Lietuvių enciklopedija.- Boston.,1965.-T.32.-P.141-142.
73. Matakas J. Lietuvos krikščionių demokratų partija // Politinės partijos Lietuvoje.-V.,1996.- P.196-198.
74. Mažeika V. Danijos santykiai su Lietuva 1918 – 1940.-V.,2002.-P.91-111.
75. Micuta. Lietuvos finansai 1918 – 1928 m. // Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis.-K.,1990.-P.180-182.
76. Mitrulevičius G. Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose 1920 – 1927 // Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose. – V., 2006. – P.63-102.
77. Noreikienė S. Buržuazinės partijos seimų rinkimuose buržuazinio parlamentarizmo režimo Lietuvos metais (1920 - 1926). 3. II seimo rinkimai // MADA. 1979.- T.1 (66).- P.79-90.
78. Papečkys P. Mūsų laimėjimai švietimo dirvoje // Lietuva 1918 – 1938. – K., 1990. – P.267-289.
79. Parlamentas // Lietuviškoji tarybinė enciklopedija.- V., 1981.- T.8.- P. 473.
80. Pavalkis V. Lietuvos ir Vatikano diplomatiniai santykiai 1918 – 1940 // Aidai. Mėnesinis kultūros žurnalas. – 1972. Rugsėjis. – Nr.6.
81. Purickis J. Seimų laikai // Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis.-K.,1990.-P.126-135.
82. Radensky P. Žydų reikalų ministerija ir žydų tautinė autonomija Lietuvoje 1919 – 1923 metais // LIM 1995 metai.- V., 1996. –P.84-97.
83. Rastenis V. Tautininkai // Lietuvių enciklopedija.-Boston.,1964.-T.30.-P.440-443.
84. Raulinaitis P.V. Lietuvos darbo federacijos įsikūrimas ir veikla Lietuvos Seimų laikais // Tėvynės sargas. Kultūros, visuomenės, politikos ir socialinių mokslų žurnalas. – 1955. – T.5. – Nr. 2. – P.64-67.

85. Skirius J. Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis. – V., 2001. – P. 241- 266.
86. Skirius J. Lietuvos užatlantės diplomatija 1918 – 1929 metais: santykių su JAV politiniai ir ekonominiai aspektai. – V., 1995. – P. 116 – 123.
87. Sruoga K. Finansai ir ūkis Nepriklausomoje Lietuvoje // Lietuva 1918 – 1938. – K., 1990. – P.139-160.
88. Stakeliūnaitė D. Valstiečiai liaudininkai Lietuvos Respublikos Vidaus politikoje 1918 m. pabaigoje – 1926 m.: parlamentinė veikla. (disertacijos rankraštis).- K., 2000.- LMAB RS.- F.132 – 1469. – P. 145 – 165.
89. Šmulkštys P. Krikščionių demokratų darbas Seime. – Kaunas., 1926.
90. Šmulkštys P. Opozicija Lietuvos Seime. – Kaunas., 1925.
91. Švoba J. Seiminė ir prezidentinė Lietuva.-V.,1990.-P.103-118.
92. Trumpos Steigiamojo seimo narių biografijos. Su atvaizdais.- Klaipėda.-1924.
93. Truska L. Antanas Smetona ir jo laikai.-V.,1996.-P.119-156.
94. Truska L. Lietuviai ir žydai nuo XIX a. pabaigos iki 1941 m. birželio. Antisemitizmo Lietuvoje raida. – V., 2005. – P.72-85.
95. Truska L. Parlamentarizmo I Lietuvos respublikoje (1918 – 1940 m.) bruožai // Parlamento studijos. Mokslo darbai. – V., 2004.- T. 2. – P.62-93.
96. Trimakas A. Ūkininkų sąjunga // Lietuvių enciklopedija.-Boston.,1965.-T.32.-P.142-143.
97. Vaičenonis J. Lietuvos kariuomenės skaičiai 1920 – 1939 m. // Karo archyvas. – T.17. – P.144-177.
98. Vaitiekūnas V. Lietuvos Darbo Federacija // Lietuvių enciklopedija.-Boston.,1958.-T.16.- P.109.
99. Valkauskas R. Žydų tautinės autonomijos klausimas Lietuvoje 1919 – 1926 metais // Lietuvos istorijos studijos. – 1996. – T.3. – P.57-73.
100. Veilientienė Ž. A. Prezidentų rinkimų problemos ir jų konfliktų aplinkybės I ir III Seimuose // Parlamento studijos. Mokslo darbai. – V., 2005. – Nr. 4. – P.43-58.
101. Veilientienė A. Voldemaras Vytautas Čarneckis ir Lietuvos užsienio politikos problemos // Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918 – 1940. K., 1999.- P.130-140.
102. Vilčinskas J. Lietuvos socialdemokratija kovoje dėl krašto nepriklausomybės. Istorinė apžvalga. – London., 1985.
103. Viliamas V. Antrasis Lietuvos Seimas // Tėvynės sargas. Kultūros, visuomenės, politikos ir socialinių mokslų žurnalas. – 1956. – Nr. 1. – P.51-61.

104. Vilkelis G. Lietuva tarptautinėje tautinių mažumų apsaugos sistemoje 1919 – 1939 m. // Kultūros barai. – 1998.- Nr. 4., - P. 58-64.
105. Vitkus A. Lietuvos istorijos įvykių chronologija 1918 – 1926. – K., 2000.- 631p.
106. Žepkaitė R. Lietuva ir didžiosios valstybės. 1918 – 1939. – K., 1986.-88-93, 136-139.
107. Žostautaitė P. Klaipėdos kraštas 1923 – 1939.-V.,1992.-P.33-40.
108. http://www3.lrs.lt/home/w5_viewer/statiniai/seimu_istorija/w5_show-p_r=284&p_k=1.html (žiūrėta – 2007. 04. 02)

The second Seimas of the Republic of Lithuania 1923 - 1926

Raimundas Trinkūnas

Summary

Lithuania, declared its independency in 1918, turned to the democracy way. Lithuanians were able to elect representatives directly to Seimas, who represented their interests. Historians started studying more about Constitutive Seimas work, because this Seimas put the base for the further life of the juridical state existence, the III Seimas was researched quite in an intensive way as well because of its works and the revolution carried out by the president A. Smetona. The II Seimas got quite little attention. Due to that, it is of present interest to historians to fill the gaps in the researches of parliamentarism. The aims of this work – to analyze the movement and achieved works of the II Seimas. These tasks are raised in order to reach the aim: 1) to produce the review of the II Seimas Eve political situation; 2) to analyze the II Seimas election course and results; 3) to present the quantitative and qualitative indexes of Seimas, and: 4) to discuss about Seimas achieved works in inner (political, cultural, economical and national sphere) and foreign policy.

From the 78 Seimas members in the First Seimas (1922-1923) – 38 members were Christian Democrats (position), and the others were opposition fractions. Because of such a number, position and opposition couldn't work in a proper way. The opposition argued about Republic president, state election legitimacy, and disagreed about important matters. Because of that, the president A. Stulginskis dissolved Seimas on the 13th of March in 1923. The election to the Second Seimas took place on the 12th-13th of May in 1923 and this time electors were more active. The bloc of Christian democrats got most of seats to the Second Seimas – 40: Christian democrats – 14, Ukininku sąjunga (farmers union) -14, Labor federation – 12; Valstiečiai liaudininkai (peasant populists) – 16, Social democrats – 8. National minorities: Jews – 7, Polish – 4, Germans – 2 and Russian – 1. The bloc of Christian democrats formed a coalition with Valstiečiai liaudininkai both in Seimas and Government. The partners of this coalition were always in critics each to other and this didn't let to intensify any of them. Parties agreed with each other to continue the on-going works in both inner and foreign policy. The constant inter-critics made the coalition weak. The Government, lead by E. Galvanauskas resigned on the 10th of June in 1924, because LKDP contradicted to make an agreement with England for a credit. The formed coalition collapsed. Valstiečiai liaudininkai moved to opposition and together with other fractions started criticizing the bloc of LKDP.

LKDP bloc fractions unforced from the coalition's connections started forming Governments, accepting Laws well-disposed to themselves in Seimas, which let them to be more

powerful in controlling opposition. They changed the law of local governments, instead of war status “the law of reinforced defence”. This let the secretary and police more to fight with opposition. LKDP sponsored its organization from the state budget, though other fractions struggled about that. Jews autonomy rights were narrowed.

LKDP managed to form state budgets break-even (in low supply), when state’s expenses didn’t exceeded state’s income. New laws were accepted, which established new banks, stock companies.

Seimas continued taking care about educational and cultural problems. Accepted “the Special days’ law”, where State and Catholics celebrations were defined. Primary and Secondary schools’ laws were accepted; it let to expand schools system. Agricultural academy was established.

Seimas had to solve difficult problems in foreign policy. The convention of Klaipeda region was signed in 1924 and settled down the relation with Germany (Commercial papers were signed). There was continuing the fight with Poland for Vilnius land. Bargain with Vatican for concordat was unsuccessful. Lithuania ended diplomatic relation, for a year, with Vatican from April in 1925. However, Lithuanians started making commercial papers with Checoslovakia and Scandinavian countries. This raised economical level of Lithuania. Lithuania made contract with the USA for a credit in order to eliminate war damage ravage in a faster way. In 1924-1925 parties in Seimas agreed that there had to be formed Baltic States union, however it wasn’t established because of Poland and Germany interference. At the time of the II Seimas there was stabilized the condition in foreign policy sphere.

On the 26th of March in 1926, there was the last meeting in the II Seimas.

SANTRUMPOS:

- DF - Darbo federacija
- LF – Lenkų frakcija
- LKDP – Lietuvos krikščionių demokratų partija
- LVLS - Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga
- LSDP – Lietuvos Socialdemokratų partija
- R - Rusų atstovas
- ŪS - Ūkininkų Sąjunga
- V – Vokiečių atstovas
- ŽF – Žydų frakcija

Priedas – Nr. 1.

II Seimo rinkimai: rinkėjų aktyvumas

APYGARDA	1923 m. balsavo	1922 m. balsavo	1923 m. balsavo daugiau
I. Marijampolės	110431	97196	+ 13235
II. Kauno	186603	165438	+ 21165
III. Raseinių	134287	122736	+ 11551
IV. Telšių	111421	103788	+ 7633
V. Panevėžio	207298	187503	+ 19795
VI. Utenos	151297	135026	+ 16271
Visose apygardose balsavo	901337	811687	+ 89650

Lentelė sudaryta remiantis: Lietuvos statistikos metraštis 1924 – 1926., K., 1927.- T.1. – P.77-83

Priedas – Nr. 2.

Rinkėjų balsų pasiskirstymas partijoms renkant I ir II seimą

Partijos (sąrašai)	1923 m. gavo balsų	Palyginant su 1922 m. + ar – gavo balsų	1923 m. balsai %	1922 m. balsai %	Palyginant su 1922 m. gauta % + ar -
Ūkininkų sąjunga	129942	+ 31965	14,4 %	12,1 %	+ 2,3 %
Krikščionys Demokratai	130211	- 8970	14,4 %	17,1 %	- 2,7 %
Darbo federacija	134393	+ 3369	14,9 %	12,5 %	+ 2,4 %
Kr. Dm. Bloko - viso	394546	+ 62326	43,7 %	41,6 %	+ 2,1 %
Lietuvos Valstiečių liaudininkų sąjunga ¹	161195	+ 15976	17,9 %	17,9 %	0 %
Lietuvos Socialdemokratų partija	101778	+ 17135	11,3 %	10,4 %	+ 0,9 %
LTS ²	18582	- 4974	2,1 %	2,9 %	- 0,8 %
LKP	34365	- 17604	3,8 %	6,4 %	- 2,6
Susivienijusios tautinės mažumos (žydai, rusai, vokiečiai, baltarusiai)	99379	-	11,0 %	-	-
Visi kiti sąrašai	91492	-	10,2 %	20,7 % ³	-
Viso	901337		100 %	100 %	

Lentelė sudaryta remiantis: Lietuvos statistikos metraštis 1924 – 1926., K., 1927.- T.1. – P.77-83.

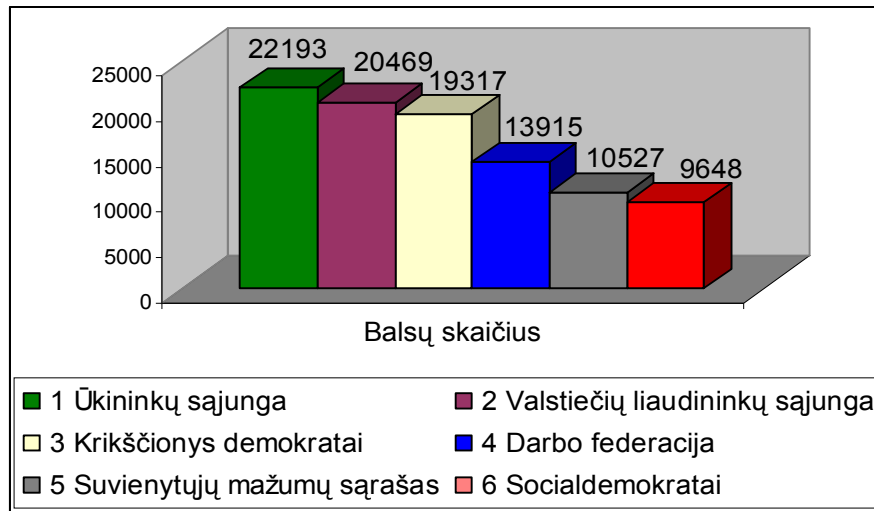
¹ 1922 m. gruodį Lietuvos Socialistų liaudininkų demokratų partija susijungė su Lietuvos Valstiečių sąjunga į vieną partiją – Lietuvos Valstiečių liaudininkų sąjunga. Pirmojo Seimo rinkimų rezultatai analizuojami sudėjus abiejų partijų.

² Iki 1924 m. Tautos pažangos partija kartu su Ekonominė bei politinė Lietuvos žemdirbių sąjunga.

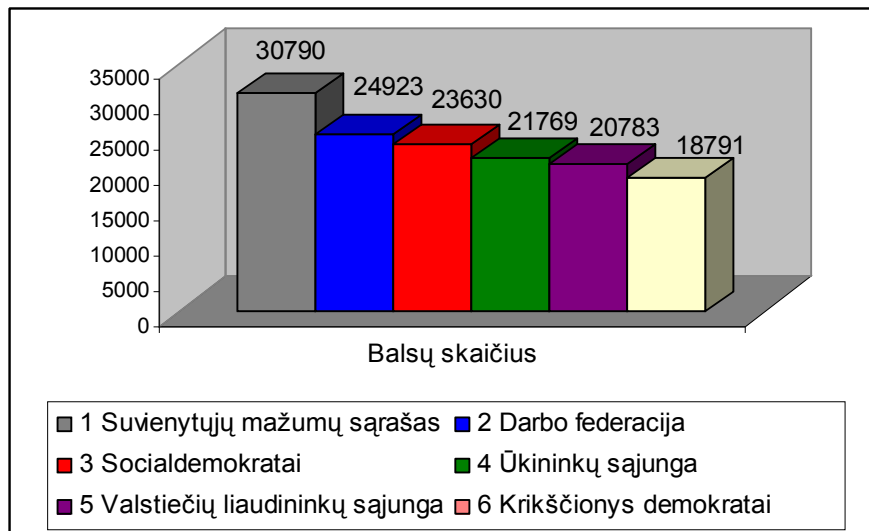
³ Į duomenis įeina ir tautinės mažumos, nes Pirmojo Seimo rinkimuose dalyvavo su atskirais sąrašais.

Priedas – Nr. 3.

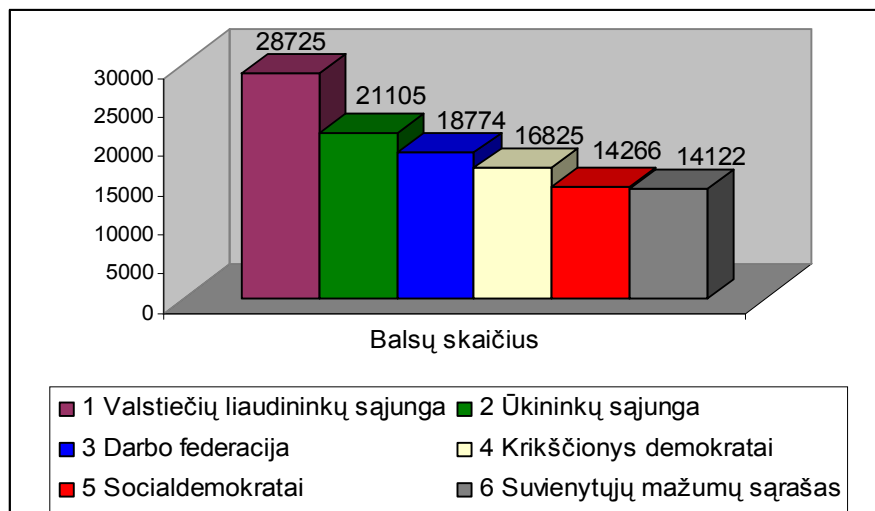
I Apygarda - Marijampolės

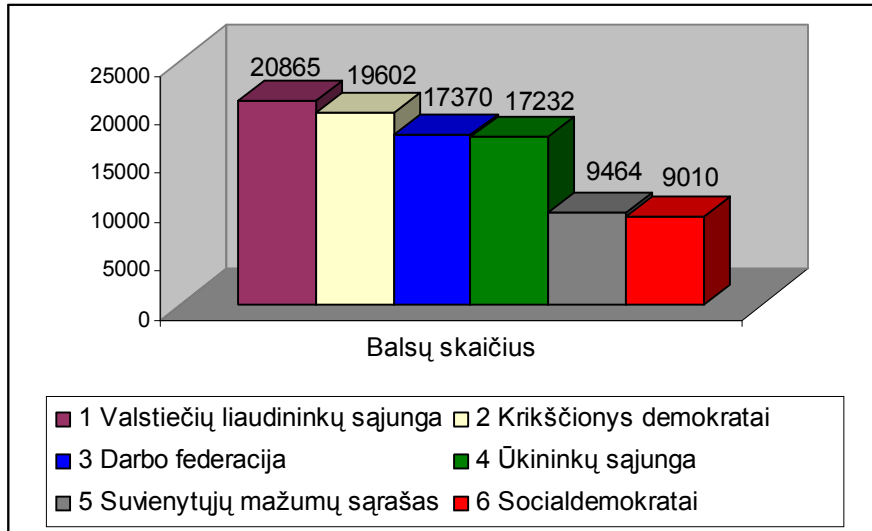
II Apygarda - Kauno

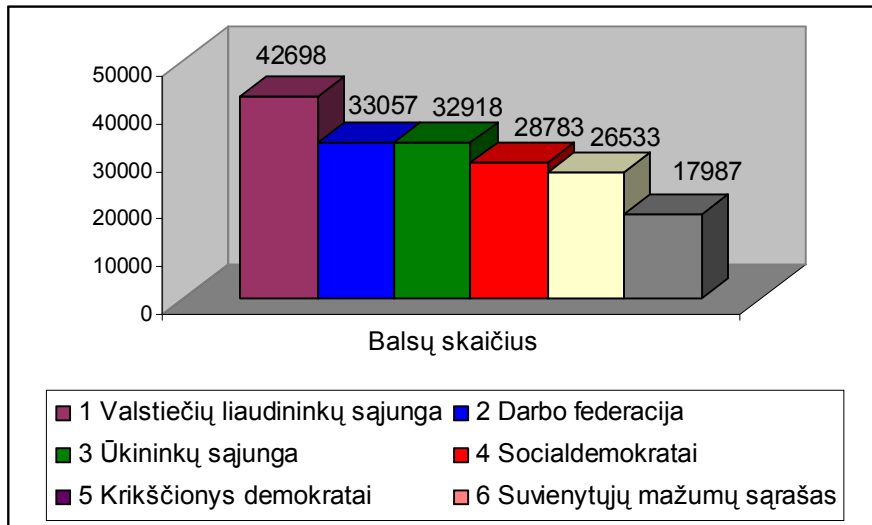
III Apygarda - Raseinių

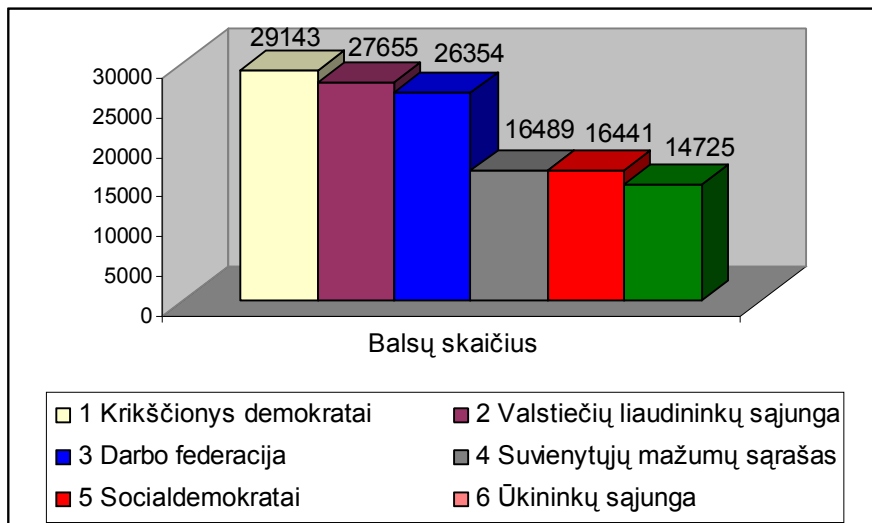
IV Apygarda - Telšių

V Apygarda - Panevėžio

VI Apygarda - Utenos

Priedas – Nr. 4.

Balsų pasiskirstymas Pirmajame ir Antrajame Seime

Partija	I Seimas		II Seimas	
	viėtų skaičius	viėtų sk. %	viėtų skaičius	viėtų sk. %
Krikščionių demokratų blokas:				
Krikščionis demokratai	15	19,2	14	17,9
Ūkininkų sąjunga	12	15,4	14	17,9
Darbo federacija	11	14,1	12	15,4
Viso:	38	48,7	40	51,2
Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga ¹	19	24,4	16	20,5
Lietuvos socialdemokratai	11	14,1	8	10,3
Lietuvos komunistų partija ²	5	6,4	-	0
Žydai	3	3,8	7	9,0
Lenkai	2	2,6	4	5,1
Vokiečiai	-	0	2	2,6
Rusai	-	0	1	1,3
Viso:	78	100%	78	100

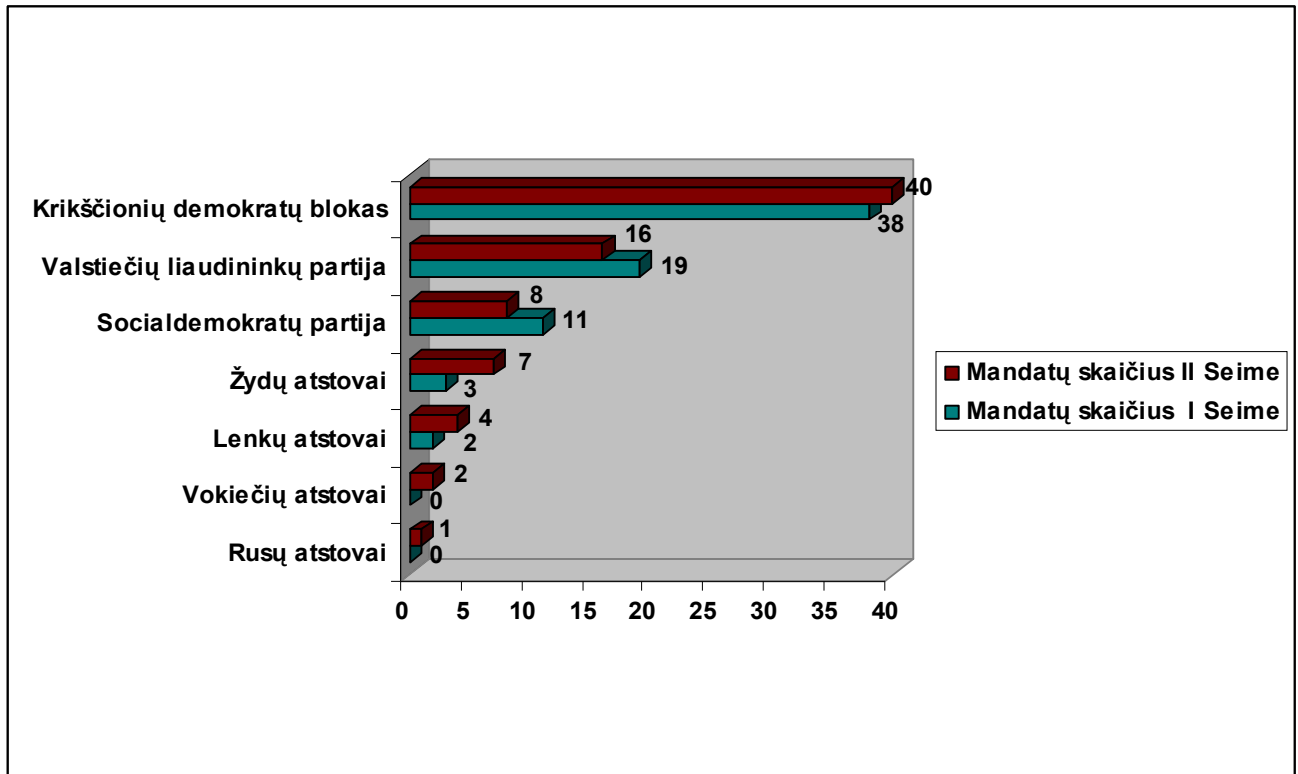
Lentelė sudaryta remiantis: Lietuvos statistikos metraštis 1924-1926.- K., 1927.- T.1.- P.5.

¹ Iki 1922 m. rudens Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija kartu su Lietuvos valstiečių sąjunga.

² Darbininkų kuopos, Darbininkų ir vargingųjų valstiečių ir kitais pavadinimais išskelti komunistų partijos sąrašai.

Priedas – Nr. 5.

I ir II Seimo mandatų pasiskirstymas tarp frakcijų

Priedas. –Nr.6.

ANTROJO SEIMO (1923 – 1926 M.) NARIŲ SĄRAŠAS:

Nr.	Pavardė, Vardas	Partija	Įstojo	Išstojo
1.	Aleliūnas Tadas	DF	1923 m.	1926 m.
2.	Ambrazaitis Kazys	DF	1923 m.	1926 m.
3.	Beržinskas Viktoras	DF	1923 m.	1926 m.
4.	Bielinis Kipras	LSDP	1923 m.	1926 m.
5.	Bistras Leonas	LKDP	1923 m.	1926 m.
6.	Brudnis Aizikas	ŽF	1923 m.	1923.VI.16
7.	Budzinskis Viktoras	LF	1923 m.	1926 m.
8.	Butkys Adolfas	ŪS	1923 m.	1923.X.30
9.	Dagilis Juozas	LKDP	1923 m.	1926.II.12
10.	Daukšys Jurgis	LSDP	1923 m.	1926 m.
11.	Draugelis Eliziejus	ŪS	1923 m.	1926 m.
12.	Eretas Juozas	LKDP	1923 m.	-
13.	Finkelšteinas Ozeras	ŽF	1923 m.	1926 m.
14.	Galdikienė Magdelena - Draugelytė	LKDP	1923 m.	1926 m.
15.	Galinis Vincas	LSDP	1923 m.	1926 m.
16.	Garfunkelis Levas	ŽF	1923 m.	1926 m.
17.	Grinius Kazys	LVLS	1923 m.	1926 m.
18.	Gurauskas Kazimieras	LKDP	1923 m.	1923.VII.06
19.	Gvildienė Emilija - Spudaitė	LKDP	1923 m.	1926 m.
20.	Jaras Juozas	ŪS	1923 m.	1926 m.
21.	Jerinas Jevtichijus	R	1923 m.	1926 m.
22.	Jočys Petras	DF	1923 m.	1926 m.
23.	Jokantas Kazimieras	ŪS	1923 m.	1926 m.
24.	Josiukas Petras	ŪS	1923 m.	1926 m.
25.	Kaganemanas Joselis	ŽF	1923 m.	-
26.	Kairys Steponas	LSDP	1923 m.	1926 m.
27.	Kardišauskas Andrius	DF	1923 m.	1926 m.

28.	Karoblis Vincas	ŪS	1923 m.	1924.III.02
29.	Kinderis Rudolfas	V	1923 m.	1926 m.
30.	Kosarskis Kalikstas	DF	1923 m.	1926 m.
31.	Kregždė Kostas	LVLS	1923 m.	1926 m.
32.	Kromeris Henrikas	?	?	?
33.	Krupavičius Mykolas	LKDP	1923 m.	1926 m.
34.	Kvieska Vincas	LVLS	1923 m.	1926 m.
35.	Kuzminskas Povilas	LVLS	1923 m.	1925 (?)
36.	Laikūnas Liudas	ŪS	1923 m.	1926 m.
37.	Lapinskas Ignas	LVLS	1923 m.	1926 m.
38.	Liutykas Boleslovas	LF	1923 m.	1926 m.
39.	Lumbis Pulgis	DF	1923 m.	1926 m.
40.	Markauskas Mečius	LSDP	1923 m.	1925. IX.
41.	Mikšys Feliksas	ŪS	1923 m.	1926 m.
42.	Natkevičius Ladas	LVLS	1923 m.	1923.X.30
43.	Oleka Kazys	LKDP	1923 m.	1926 m.
44.	Petrulis Vytautas	ŪS	1923 m.	1926 m.
45.	Plečkaitis Jeronimas	LSDP	1923 m.	1926 m.
46.	Purėnienė Liuda	LSDP	1923 m.	1926 m.
47.	Radzevičius Petras	DF	1923 m.	1925 (?)
48.	Radzevičius Pranas	LVLS	1923 m.	1925.XI.06
49.	Raulinaitis Pranas – Viktoras	DF	1923 m.	1926 m.
50.	Riauka Sikstas	LKDP	1923 m.	1926 m.
51.	Rinkevičius Steponas	ŪS	1923 m.	1926 m.
52.	Robinsonas Jokūbas	ŽF	1923 m.	1926 m.
53.	Rogalis Augustas	V	1923 m.	1926 m.
54.	Rozenbaumas Simonas	ŽF	1923 m.	?
55.	Rumpelis Vincas	LF	1923 m.	1926 m.
56.	Skipitis Rapolas	LVLS	1923 m.	1926 m.
57.	Skyrius Juozas	ŪS	1923 m.	1926 m.
58.	Sleževičius Mykolas	LVLS	1923 m.	1926 m.
59.	Starkus Zigmąs	LKDP	1923 m.	1926 m.

60.	Staugaitis Antanas	DF	1923 m.	1923.VII.01
61.	Staugaitis Justinas	ŪS	1923 m.	1926 m.
62.	Staugaitis Jonas	LVLS	1923 m.	1926 m.
63.	Steponavičius Jonas	LKDP	1923 m.	1926 m.
64.	Sugintas Antanas	LVLS	1923 m.	1926 m.
65.	Šilingas Stasys	ŪS	1923 m.	1926 m.
66.	Šlevė Pranas	LVLS	1923 m.	1926 m.
67.	Šmulkštys Antanas	LKDP	1923 m.	1926 m.
68.	Šukys Kazys	DF	1923 m.	1926 m.
69.	Toliušis Zigmas	LVLS	1923 m.	1926 m.
70.	Tornau Aleksandras	LVLS	1923 m.	1924.V.13
71.	Tumėnas Antanas	LKDP	1923 m.	1924.VI.17
72.	Vailokaitis Juozas	ŪS	1923 m.	1926 m.
73.	Vilimas Adomas	LKDP	1923 m.	1926 m.
74.	Valkovickis Kazys	LF	1923 m.	1926 m.
75.	Volfas Sulimas	ŽF	1923 m.	1923.VII.19
76.	Zakarevičius Vincas	LVLS	1923 m.	1925.V.05
77.	Žygelys Balys	LVLS	1923 m.	1926 m.
78.	Žvirgždys Valentinas	DF	1923 m.	1926 m.

Seimo nariai pakeitę prieš tai buvusius:

Nr.	Pavardė, Vardas	Partija	Istojo	Išstojo
79.	Abramavičius Berelis	ŽF	?	?
80.	Bacevičius Feliksas	LVLS	1923.XI.16	1926 m.
81.	Bergeris Juozas	ŽF	?	?
82.	Diržys Jonas	ŪS	1923.XI.06	1926 m.
83.	Golcbergas Isaakas – Rafaelis	ŽF	1923.XI.16	1926 m.
84.	Juknevičius Vaitiekus	LSDP	1925.IX.06	1926 m.
85.	Karvelis Petras	LKDP	?	?
86.	Kasakaitis Vaclovas	DF	1923.VII.06	1926 m.
87.	Mieleška Vincentas	LKDP	1923.VII.10	1926 m.

88.	Radis Nikodemas	LVLS	1925 (?)	1926 m.
89.	Ralys Kazys	LVLS	1924.VI.06	1926 m.
90.	Roginskis Juozas	ŽF	1923.VI.30	1926 m.
91.	Sakalauskas Bernardas	ŪS	1924.III.04	1926 m.
92.	Sakalauskas Juozas	LKDP	1924.VI.18	1926 m.
93.	Svambarys Julius	LVLS	1925(?)	1926 m.
94.	Šakys Benis	LVLS	1925.V.	1926 m.
95.	Tylenis Antanas	LKDP	1926.II.23	1926 m.
96.	Valaitis Jonas	DF	1925 (?)	1926 m.

Sąrašas sudarytas remiantis: II – ojo seimo stenogramos. 1923 – 1926. – K., 1924 - 1927;
Vyriausybės žinios 1923 – 1926; Lietuva 1923 – 1926.

Priedas – Nr. 7.

II Seimo narių pasiskirstymas pagal frakcijas

Krikščionių demokratų frakcija

Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas
1. Bistras Leonas	33 m	Universiteto docentas
2. Galdikienė Magdalena	31 m.	Gimnazijos mokytoja
3. Gvildienė Emilija	35 m.	Mokytoja
4. Karvelis Petras (Eretas Juozas) ¹⁹²	27 m.	Universiteto Profesorius
5. Krupavičius Mykolas	38 m.	LKDP pirmininkas
6. Mieleška Vincas (Gurauskas Kazys)	?	?
7. Oleka Kazys	40 m.	Teisininkas
8. Riauka Sikstas	35 m.	Kooperatininkas
9. Starkus Zigmas	30m.	Gamtininkas
10. Steponavičius Jonas	43 m	Kunigas
11. Šmulkštys Antanas	37 m.	Kunigas
12. Tijūnaitis Stasys (Tumėnas Antanas, Sakalauskas Juozas)	42 m.	Teisininkas
13. Tylenis Antanas (Dagilis Juozas)	33 m.	Kunigas
14. Vilimas Adomas	35 m.	Kunigas

Ūkininkų sąjungos frakcija

Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas
1. Diržys Jonas (Butkus Adolfas)	59 m.	Juristas
2. Draugelis Eliziejus	35 m.	Gydytojas
3. Jaras Juozas	45 m.	Ūkininkas
4. Jokantas Kazimieras	41 m.	Gydytojas
5. Josiukas Petras	27 m.	Visuom. Darbuotojas
6. Laikūnas Liudas	60 m.	Ūkininkas
7. Mikšys Feliksas	30 m.	Veterinaras
8. Petrulis Vytautas	33 m.	Ekonomistas
9. Rinkevičius Steponas	42 m.	Ūkininkas
10. Sakalauskas Bernardas (Karoblis Vincas)	55 m.	Juristas
11. Skyrius Juozas	25 m.	Ūkininkas
12. Staugaitis Justinas	56 m.	Kanauninkas
13. Šilingas Stasys	37 m.	Juristas
14. Vailokaitis Juozas	43 m.	Kunigas

¹⁹² Skliausteliuose pažymėti tie nariai, kurie Seimo kadencijos metu išėjo iš Seimo sudėties.

Darbo federacijos frakcija

Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas
1. Aleliūnas Tadas	50 m.	Darbininkas
2. Ambrozaitis Kazys	31 m.	Visuom.darbuotojas
3. Beržinskas Viktoras	49 m.	Šaltkalvis
4. Jočvs Petras	28 m.	Buvęs seimo narys
5. Kasakaitis Vaclovas (Staugaitis Antanas)	47 m.	Valdininkas
6. Kardišauskas Andrius	29 m.	Mažžemis
7. Kosarskis Kalikstas	51 m.	Inžinierius
8. Lumbis Pulgis	31 m.	Buvęs seimo narys
9. Raulinaitis Pranas Viktoras	27 m.	Daktaras
10. Šukys Kazys	38 m.	Geležinkelininkas
11. Valaitis Jonas	?	?
12. Žvirgždys Valentinas	28 m.	Dailidė

Valstiečių liaudininkų frakcija

Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas
1. Bacevičius Feliksas (Natkevičius Ladas)	30 m.	Karininkas
2. Grinius Kazys	55 m.	Gydytojas
3. Kregždė Kostas	26 m.	Mažžemis
4. Kveska Vincas	33 m.	Gimnazijos mokytojas
5. Lapinskas Ignas	45 m.	Ūkininkas
6. Radys Nikodemas	?	?
7. Švambarys Julius (Radzevičius Pranas)	39 m.	Ekonomistas
8. Ralys Karys (Tornau Aleksandras)	27 m.	Savivaldybės darbuotojas
9. Skipitis Rapolas	36 m.	Advokatas
10. Sleževičius Mykolas	37 m.	Advokatas
11. Staugaitis Jonas	54 m.	Gydytojas
12. Sugintas Antanas	33 m.	Teisininkas
13. Šlevė Pranas	44 m.	Ūkininkas
14. Toliušis Zigmąs	32 m.	Juristas
15. Šakys Benis (Zakarevičius Vincas)	32 m.	Kooperatininkas
16. Žygelis Balys	37 m.	Mokytojas

Socialdemokratų frakcija

Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas
1. Bielinis Kipras	36 m.	Laikraštininkas
2. Daukšys Jurgis	35 m.	Žemės ūkio darbininkas
3. Galinis Vincas	25 m.	Mokytojas

4. Kairys Steponas	46 m.	Inžinierius
5. Juchnevičius Vaitiekus (Markauskas Mečius)	?	?
6. Markelis Jonas	?	?
7. Plečkaitis Jeronimas	35 m.	Mažažemis
8. Purėnienė Liuda	35 m.	Advokatė

Žydų frakcija

Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas
1. Bergeris Juozas (Rozenbaumas Simas)	64 m.	Žydų tautos tarybos pirmininkas
2. Finkelšteinas Ozeras	59 m.	Advokatas
3. Garfunkelis Levas	27 m.	Žydų tautos prez.narys
4. Golcbergas Rafaelės (Volfas Sulimas)	?	?
5. Abramavičius Berelis (Kaganemanas Joselis)	37 m.	Rabinas
6. Robinzonas Jokūbas	33 m.	Advokato padėjėjas
7. Raginskis Juozas	?	?

Lenkų frakcija

Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas
1. Budzinskis Viktoras	35 m.	Ūkininkas
2. Liutikas Bobslovas	39 m.	Inžinierius
3. Rumpelis Vincas	48 m.	Kepyklos darbininkas
4. Volkovickis Kazys	26 m.	Valdininkas

Vokiečių atstovai (frakcijos nesudarė)

Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas
1. Kinderis Rudolfas	41 m.	Visuom. darbuotojas
2. Rogalis Augustas	43 m.	Buhalteris

Rusų atstovas (frakcijos nesudarė)

Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas
1. Jerinas Jevtichijus	?	?

Lentelės sudarytos remiantis: Seimo narių sąrašas // Vyriausybės žinios.-1923.Gegužės 30.-Nr.133.-P.1.; Seimo narių sąrašas // Lietuva.-1923.Gegužės 29.-Nr.117.-P.1.

Priedas – Nr. 8.

1923 – 1926 metų Valstybės biudžetų išlaidų sąmata

Finansuojama sritis Metai	1923 m. ¹⁹³	1924 m. ¹⁹⁴	1925 m. ¹⁹⁵	1926 m. ¹⁹⁶
Seimas	1025251 ¹⁹⁷	1172456	1576293	1354500
Respublikos Prezidentas	247012	215150	328627	258626
Krašto apsaugos ministerija	59063307	60754553	47787000	41814000
Užsienio reikalų ministerija	4265375	3422400	4022748	3998786
Vidaus reikalų ministerija	7276163	15339463	20646712	19891149
Švietimo ministerija	3789055	18868732	30543614	30544134
Žemės ūkio ir Valstybės turtų ministerija	11165699	19961863	19573855	18982072
Ministras be portfelio Žydų Reikalams ¹⁹⁸	73200	-	-	-
Ministras be portfelio Gudų Reikalams	92397	-	-	-

¹⁹³ Lietuvos Respublikos išlaidų sąmata 1923 metams // V.Ž.1923, Nr.137, Eil. Nr. 1005;

¹⁹⁴ 1924 m. biudžeto išlaidos buvo papildytos, todėl lentelėje pateikiama galutinė suma // Valstybės išlaidų sąmata 1924 metams // V.Ž.1924, Nr.152, Eil. Nr. 1083.; Valstybės išlaidų sąmatos 1924 m. pakeitimas // V.Ž.1924, Nr.167, Eil. Nr. 1171.; Valstybės išlaidų sąmatos 1924 metams pakeitimas // V.Ž.1925, Nr.180, Eil. Nr. 1235.

¹⁹⁵ Valstybės pajamų sąmata 1925 metams // V.Ž.1925, Nr.182, Eil. Nr. 1239.

¹⁹⁶ Valstybės išlaidų sąmata 1926 metams // V.Ž.1926, Nr.217, Eil. Nr. 1423

¹⁹⁷ Pinigų sumos nurodomos litais.

¹⁹⁸ Nuo 1924 m. kovo mėn. panaikinti Ministro be portfelio Žydų Reikalams ir Ministro be portfelio Gudų Reikalams etatai.

PASKELBTI DARBAI:

1. Sudaryti priedai (Steigiamojo Seimo komisijos, St. Seimo narių sąrašas, St. Seimo frakcijos, St. Seimo priimti pagrindiniai įstatymai) // Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920 – 1922 metų) narių biografinis žodynas. Didysis Lietuvos parlamentarų biografinis žodynas.- V., 2006. – T.2.
2. Atiduota spaudai (Lietuvos Respublikos Seimų (1922 – 1940 m.) narių biografinis žodynas. T.3.) 10 Antrojo Seimo narių biogramų.
3. Atiduota spaudai (Lietuvos Respublikos Seimų (1922 – 1940 m.) narių biografinis žodynas. T.3.) priedai.